

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Historický ústav

**První fáze kolektivizace zemědělství v okrese
Rychnov nad Kněžnou**

Diplomová práce

Autor: Tomáš Hurdálek
Studijní program: N7504, Učitelství pro střední školy
Studijní obor: Dějepis, Tělesná výchova
Vedoucí práce: PhDr. Jan Mervart, Ph.D.

Hradec Králové

2016

Zadání diplomové práce

Autor:	Bc. Tomáš Hurdálek
Studium:	P12282
Studijní program:	N7504 Učitelství pro střední školy
Studijní obor:	Učitelství pro střední školy - dějepis, Učitelství pro střední školy - tělesná výchova
Název diplomové práce:	První fáze kolektivizace zemědělství v okrese Rychnov nad Kněžnou
Název diplomové práce AJ:	The first Collectivisation Phase of Agriculture in Region Rychnov nad Kněžnou

Anotace:

Tématem Diplomové práce je sledování průběhu kolektivizace zemědělství na Rychnovsku a to zejména v její první fázi. Za cíl si tato práce klade sledování vývoje tohoto procesu v regionu v porovnání s celostátním a především krajským vývojem. Podrobněji se bude zabývat problematikou zakládání prvních JZD a jejich stabilizací, krizí kolektivizace zemědělství v roce 1953 a represemi užívanými v souvislosti s kolektivizací. **Metody zpracování:** heuristická analýza pramenů a syntetická práce s nimi. **Prameny a literatura:** Dokumentace uložená ve Státním okresním archivu v Rychnově n/K: fond OV, ONV a JZD. Dokumentace uložená v Státním oblastním archivu v Zámrsku, regionální dobový tisk a z odborné literatury práce K. Kaplana, K. Jecha a V. Průchy.

Garantující pracoviště: Historický ústav,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: PhDr. Jan Mervart, Ph.D.

Oponent: doc. PhDr. Ondřej Felcman, CSc.

Datum zadání závěrečné práce: 20.12.2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval pod vedením vedoucího diplomové práce samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 8. 7. 2016

.....

Anotace

HURDÁLEK, Tomáš. *První fáze kolektivizace zemědělství v okrese Rychnov nad Kněžnou*: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2016. Diplomová práce.

Tématem Diplomové práce je sledování průběhu kolektivizace zemědělství na Rychnovsku a to zejména v její první fázi. Za cíl si tato práce klade sledování vývoje tohoto procesu v regionu v porovnání s celostátním a především krajským vývojem. Podrobněji se bude zabývat problematikou zakládání prvních JZD a jejich stabilizací, krizí kolektivizace zemědělství v roce 1953 a represemi užívanými v souvislosti s kolektivizací. Metody zpracování: heuristická analýza pramenů a syntetická práce s nimi. Prameny a literatura: Dokumentace uložená ve Státním okresním archivu v Rychnově n/K: fond OV, ONV a JZD. Dokumentace uložená ve Státním oblastním archivu v Zámrsku, regionální dobový tisk a z odborné literatury práce K. Jecha, V. Průchy a J. Urbana.

Annotation

HURDÁLEK, Tomáš. *The first collectivization phase of agriculture in region Rychnov nad Kněžnou*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2016. Diploma thesis.

The aim of the Diploma thesis is to analyze first phase of collectivization process of agriculture in region Rychnovsko. The thesis will also compare this process with other regions within northeast part of Czech Republic. The research will be focused on founding first Collective farms and their development, on crisis of collectivization in 1953 and on repressions used in relation with collectivization. Methods of processing: heuristic analysis of sources and their synthesis. Sources and literature: Documents archived in the State county archive in Rychnov nad Kneznou and in the State archive in Zamrsk, Regional contemporary press and the scientific publications by K. Jecha, V. Průchy a J. Urbana.

Obsah

Seznam použitých zkratk.....	- 8 -
Úvod	- 9 -
1 Politická perspektiva vývoje kolektivizace na Rychnovsku	- 11 -
1.1 Politická krize OV KSČ v letech 1949 - 1950	- 11 -
1.2 Nezdařená politika socializace vesnice	- 13 -
1.3 „Budovatelská stabilizace“ v čele s Františkem Kolafou	- 14 -
2 První fáze kolektivizace zemědělství na Rychnovsku z pohledu okresní, krajské i celostátní perspektivy.....	- 18 -
2.1 Od prvních JZD až k počátkům krize v kolektivizaci	- 19 -
2.1.1 Vymezení pojmu kolektivizace	- 19 -
2.1.2 Seznámení se zvláštnostmi okresu.....	- 21 -
2.1.3 Cesta ke kolektivizaci.....	- 22 -
2.1.4 První JZD	- 25 -
2.1.5 Devátý sjezd a oficiální vyhlášení kolektivizační strategie	- 28 -
2.1.6 Pokračování kolektivizace v roce 1949 a 1950.....	- 29 -
2.1.7 Přechod na tzv. „vyšší výrobní typy JZD“	- 33 -
2.1.8 Nové vedení OV KSČ a jeho dopad na kolektivizaci	- 35 -
2.1.9 Počátky a první projevy krize kolektivizace.....	- 37 -
2.2 Strategie urychlení kolektivizace.....	- 40 -
2.2.1 Plnění usnesení strany a překotné zakládání nových JZD v roce 1952	- 40 -
2.2.2 Zostření třídního boje na vesnici a jeho vývoj.....	- 44 -
2.2.3 Nedůsledný třídní boj a odpor proti němu	- 47 -
2.3 Vyvrcholení krize kolektivizace	- 49 -
2.3.1 Krize kolektivizace a měnová reforma	- 50 -
2.3.2 Rozpadání družstev a odchody členů jako reakce na projev Zápotockého	- 51 -
2.3.3 Akce „K“ v okrese Rychnov nad Kněžnou.....	- 54 -
2.3.4 Konec první fáze kolektivizace	- 56 -
3 Vnitřní vývoj jednotných zemědělských družstev na Rychnovsku	- 58 -
3.1 JZD Kunčina Ves.....	- 59 -
3.2 JZD Bělá	- 65 -
3.3 JZD Albrechtice nad Orlicí.....	- 67 -
3.4 JZD Lupenice.....	- 70 -
3.5 JZD Tutleky	- 72 -
3.6 JZD Petrovice	- 74 -
3.7 JZD Častolovice.....	- 77 -

Závěr.....	- 79 -
Seznam pramenů a literatury.....	- 81 -

Seznam použitých zkratk

ČSSS	Československý státní statek
HTÚP	Hospodářsko-technická úprava půdy
JRD	Jednotné rolnické družstvo
JZD	Jednotné zemědělské družstvo
KV KSČ	Krajský výbor Komunistické strany Československa
KNV	Krajský národní výbor
MNV	Místní národní výbor
MV	Místní výbor
ONV	Okresní národní výbor
OV KSČ	Okresní výbor Komunistické strany Československa
PV JZD	Přípravný výbor jednotného zemědělského družstva
RSŠ	Rok stranického školení
STS	Strojní traktorová stanice
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa
ÚPŠ	Ústřední politická škola
VO	Vesnická organizace

Úvod

Práce si klade za cíl zachycení průběhu kolektivizace zemědělství na Rychnovsku v její první fázi, tedy v letech 1949 – 1953. Práce je pak rozdělena do tří kapitol podle toho, z jakého úhlu pohledu je v nich na kolektivizaci nahlíženo. Ačkoliv jsou tyto úhly pohledů zdánlivě celkem vzdálené, práce se je snaží v různých místech propojovat a porovnávat, takže každá kapitola by měla nějakým způsobem tu druhou obohatit a přispět tak k ucelenějšímu a širšímu pohledu na kolektivizaci prováděnou v rychnovském okrese.

První kapitola má za úkol sledovat události v okresní politice, zejména pak v OV KSČ, které se nějakým způsobem dotýkaly kolektivizace zemědělství a ukázat tak čtenáři podmínky, ve kterých se kolektivizace v regionu rodila a kým a jak byla vlastně prováděna. Kapitola tak chronologicky sleduje především změny v okresní nomenklatuře, které se samozřejmě promítaly do života celého systému nejznatelněji. Každý z nově zvolených vedoucích tajemníků OV KSČ totiž nastavil jinou taktiku vedení této organizace a plnění usnesení přicházejících z ÚV KSČ. První kapitola se pak do značné míry opírá o první kapitolu Bakalářské práce - OV KSČ v Rychnově nad Kněžnou v letech 1949 - 1953. Přece však v ní proběhly výrazné změny, tak aby vyhovovala cíli diplomové práce, kterým byla především činnost OV KSČ v oblasti kolektivizace. Jako primární pramen sloužil zejména fond OV KSČ v Rychnově nad Kněžnou a konkrétně pak zápisy z konferencí jednotlivých roků nebo zápisy ze schůzí předsednictva.

Druhá kapitola se pak zabývá chronologickým sledem událostí kolektivizace na Rychnovsku a ze značné části i v královéhradeckém kraji. Události, statistiky a vysledované „zákonitosti“ kolektivizace na Rychnovsku jsou pak porovnávány s jinými okresy v rámci kraje nebo popřípadě ověřovány na celostátní úrovni a v odborných publikacích. Kapitola je pak dále rozdělena do tří celků, které logicky vyplývají z dané situace v kolektivizaci. První celek (podkapitola) tedy čtenáře pozvolna orientuje v dané problematice vysvětlením některých základních pojmů, seznámení se zvláštnostmi okresu a kraje souvisejícími s kolektivizací zemědělství. Chronologický děj se pak odehrává od prvních JZD založených v kraji i okrese v roce 1949 až po rok 1951, kdy se začaly projevovat první náznaky krize v kolektivizačním snažení okresu, potažmo v celé republice.

Další část druhé kapitoly pak plynule navazuje dalším obdobím v kolektivizaci a to rokem 1952, kde se ÚV KSČ svou aktivní politikou snažila urychlit kolektivizaci v ČSR, ale ve výsledku však jen prohloubila problémy vyskytnuvší se v roce předchozím a k tomu ještě navíc přidala další problém, kterým se stal záměrně vyostřený třídní boj v družstvech i na vesnicích. V třetí části se pak práce věnuje těm nejzávažnějším událostem posledního roku kolektivizace (1953), tedy měnové reformě a jejímu dopadu na kolektivizaci, tzv. Akci „K“ v rámci „zostřování třídního boje“ a uvolnění poměrů ve straně i kolektivizačních snahách po prosloveh prezidenty Zápotockého.

Tyto podkapitoly pak čerpají zejména z fondů OV KSČ, ONV, KV KSČ a KNV. Zápisy ze schůzí okresních i krajských konferencí většinou poskytly zpětnou vazbu činnosti stranických orgánů a

celkový přehled o práci všech okresních organizací. Schůze předsednictev pak umožnily získání podrobností ohledně aktuálního dění, ale si nejméně zásadními pramenem byly fondy ONV, KNV a KV KSČ, které mimo jiné poskytly velké množství statistik, zpráv a průzkumů z okresů i samotných JZD.

Základní odbornou literaturou k získání všeobecného přehledu o kolektivizaci v Československu byly především sborníky „Kolektivizace venkova v Československu 1948 - 1960 a středoevropské souvislosti“, Jechova „Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy“ a poměrně novější „Kolektivizace v Československu“ od Rokoského. Tyto publikace byly použity především k pochopení základních principů a vývoje kolektivizace v Československu. Další odborná literatura, která sloužila především k proniknutí do krajských a okresních specifik zemědělství a kolektivizace byla například publikace Jiřího Urbánka „Počátky kolektivizace na Královéhradecku ve světle dokumentů centrálních archivů“. Stejnou funkci pak měla i poněkud kontroverznější publikace „Když mizely meze: kapitoly z kolektivizace východočeského zemědělství v letech 1949-1960“, která byla napsána v roce 1987 a k jejímu obsahu tak muselo být přistupováno s určitým nadhledem a odstupem.

Dále bylo použito velké množství další doplňující literatury. K práci se zajímavým pohledem na proces kolektivizace pak určitě patří například „Ke sporům o zemědělské družstevnictví a kolektivizaci v Československu“ od Antonína Václavů anebo „Kolektivizace a transformace československého zemědělství v letech 1945 – 2004“ od Zdeňka Hraby. Jak je vidět z výčtu literatury, odborníků zabývajících se problematikou kolektivizace je celá řada. Tato práce by však měla především přispět k odhalení průběhu kolektivizace konkrétně v regionu Rychnov nad Kněžnou, který společně s mnohými dalšími okresy královéhradeckého kraje zatím probádán nebyl. Vzhledem ke svému širokému záběru, který pojímá i krajské události je pak také práce vhodná pro budoucí badatele zabývajících se kolektivizací v rámci královéhradeckého kraje.

1 Politická perspektiva vývoje kolektivizace na Rychnovsku

Hlavním cílem této kapitoly je zmapovat okresní politiku na Rychnovsku (zejména z pohledu OV KSČ) a to jak se promítala do kolektivizace zemědělství tohoto regionu. Kapitola se snaží sledovat změny v okresní nomenklatuře, které měli zákonitě dopad i na pozměnění taktiky zemědělské politiky v okrese. Jedním z hlavních témat je také sledování celostátní komunistické linie v zemědělství určené ÚV KSČ a její transfer až na okresní úroveň, analýza odchylek od tohoto oficiálního kurzu a popřípadě přímé zásahy nadřazených státních orgánů do okresní politiky nebo do vedení strany.

Tato kapitola je ze značné části založená na první kapitole Bakalářské práce - OV KSČ v Rychnově nad Kněžnou v letech 1949 - 1953. Byly samozřejmě přidány nové poznatky související s větším zaměřením této diplomové práce na zemědělství, než tomu bylo u práce předchozí. Zároveň i celý smysl textu byl přesunut tímto směrem. Ačkoli by se mohlo zdát, že téma této kapitoly poněkud odbíhá od hlavního tématu práce, ale podle mého názoru je naopak velmi důležitou částí k celostnímu pochopení kolektivizace v určitém regionu.

Měla by totiž poskytnout často chybějící pohled na kolektivizaci zemědělství v Československu. A to pohled z organizace mezi Ústředním výborem a JZD, mezi orgánem vytvářejícím podmínky, právní a politický rámec kolektivizace a produktem této politiky. Odborné publikace se totiž velmi často zabývají pohledem celorepublikovým nebo naopak případovými studii jednotlivých JZD nebo příběhy kolektivizací postižených zemědělců, ale jen zřídka nabízí také pohled na kolektivizaci zemědělství z mezičlánku, který byl vlastně mnohdy jeden z nejdůležitějších a tím je právě OV KSČ. K pochopení některých jevů v kolektivizaci zemědělství určitých regionů je navíc velmi často pohled z této perspektivy nezbytný.

Po roce 1948 totiž výrazně vzrostl vliv okresních (a i krajských) stranických organizací. Byla na ně přenesena řada pravomocí a rozšířilo se i jejich pole působnosti. Jejich hlavním úkolem bylo zajišťovat činnost ostatních podřízených vesnických, místních, podnikových atd. organizací. Ale hlavně také uskutečňovat v těchto organizacích stranickou politiku, danou ústředním výborem.

1.1 Politická krize OV KSČ v letech 1949 - 1950

Datum ustavení OV KSČ v Rychnově nad Kněžnou bohužel nebylo možno nalézt ani v materiálech fondu OV KSČ ani v knihovně archivu. Pracovníci archivu se však domnívají, že byl založen již ve třicátých letech 20. století. První zaznamenaná konference OV KSČ je z roku 1945. Pro období sledované touto prací je však důležitý až rok 1949, kdy byl až do dubna 1949 v hlavní funkci okresního výboru vedoucí tajemník OV KSČ Vacek.

Z archivních dokumentů z námi sledovaného období lze usoudit, že aktivita výboru v prvních měsících byla velmi slabá a vyznačovala se naprostým chaosem v organizaci práce. Stejně tak i v zemědělské politice okresního výboru je možné zaznamenat značné mezery a snad i odchylky od

oficiální stranické politiky. Toto tvrzení dokazuje kritický referát vznesený proti dosavadní činnosti OV už v dubnu roku 1949 na okresní konferenci: „někteří funkcionáři se dopustili mnohých chyb a v některých případech úplně sešli z linie strany (...) tito funkcionáři se odtrhli od mas a tvořili na základě vlastních nebo špatně chápaných zásadách naší strany.“¹ Celý tento případ skončil soudním jednáním s bývalým vedoucím tajemníkem OV KSČ, Vackem² a změnou okresního vedení.

Po dubnové konferenci 1949 byl zvolen do čela OV KSČ nový předseda, Miroslav Voda. O volbě nového tajemníka OV KSČ se prameny předsednictva ani konference nezmiňují, tudíž nám nezbyvá nic jiného než počítat s možností, že v období mezi dubnem 1949 a březnem 1950 byl okresní výbor bez vedoucího tajemníka. Nově personálně obsazený OV KSČ na konferenci vytyčil další cíle pro svoje nastávající funkční období a to samozřejmě i v oblasti zemědělství. Konkrétně plnění pětiletého plánu s důrazem na socialistickou soutěž a údernické hnutí, vypracování nové taktiky na přesvědčování rolníků o vstupu do JZD a mnoho dalších.

Už v určení směřování další politiky OV KSČ můžeme vidět, jak hodně byla kolektivizace na Rychnovsku „pozadu“. Zatímco na rychnovském okrese se snaží vypracovat novou taktiku na přesvědčování o vstupu a zakládání JZD, stranická linie už požaduje „(...) orientaci na již existující družstva, o nichž se předpokládalo, že jsou perspektivní. Proto se prosazovalo vytvoření vzorných JZD v každém okrese.“³ Jak uvidíme později, tak v tomto bodu rychnovský okres v podstatě úplně selhal. V rychnovském okrese totiž nebylo dokonce za celé období první fáze kolektivizace (1949 – 1953) založeno ani jedno „vzorné JZD“.

Mnoho příspěvků už z konference v roce 1949 v čele s předsedou ONV vznáší poznámku k tomu, aby vedení OV věnovalo zvláštní pozornost zakládání jednotných zemědělských družstev. Jak se později ukáže, právě v této oblasti okresní politiky byl největší problém a nedostatečný zájem nového vedení okresního výboru o zemědělskou politiku přinesl do budoucna značné potíže v procesu kolektivizace. Všechny výše zmíněné cíle jsou pak upraveny a v souladu s 9. sjezdem KSČ na konci května 1949, kde Klement Gottwald vyhlásí svých deset bodů generální linie⁴.

¹ SOkA Rychnov nad Kněžnou, fond OV KSČ v RK, karton číslo 1, inventární číslo 5, *Knih zázpisů z jednání okresní konference KSČ v Rychnově nad Kněžnou 1949*, s. 28

² Bohužel není možné doložit, zda jednou ze zmíněných „odchylek od linie strany“ byly i prohršky proti oficiální zemědělské politice ÚV KSČ (což je vzhledem k nevalným začátkům kolektivizace v rychnovském okrese pravděpodobné), protože pracovníci archivu odmítli poskytnout materiály související s případem bývalého předsedy Vacka.

³ DOLEŽAL, Jan, Jiří PEKÁREK a Josef KMONÍČEK. *Když mizely meze: kapitoly z kolektivizace východočeského zemědělství v letech 1949-1960*. Hradec Králové: Kruh, 1987. Kraj (Kruh), s. 24.

⁴ 1. bod - splnění pětiletého hospodářského plánu; 2. bod - zlepšení zásobování obyvatelstva potravinami a spotřebním zbožím; 3. bod - rozšíření veřejného sektoru v národním hospodářství a omezovat v něm kapitalistické prvky; 4. bod - získání vesnice pro socialismus, malého a středního rolníka izolovat od vesnického boháče; 5. bod - zlepšení státního aparátu; 6. bod - vytvoření komunistické inteligence; 7. bod - obrození Národní fronty; 8. bod - zostření třídního boje; 9. bod - vedení mírové zahraniční politiky; 10. bod - jednota a podpora strany. (viz. *Protokol 9. řádného sjezdu komunistické strany Československa: V Praze 25.-29. května 1949*. V Praze: t. Svoboda, 1949, s. 99 - 108.)

Dalo by se říci, že s koncem funkčního období okresního výboru zvoleného na konferenci v roce 1949 v čele s předsedou OV KSČ Miroslavem Vodou, vyvrcholila jakási politická krize. Politické špičky v tomto období nebyly zárukou stability nově budovaného aparátu a spíše byly provázeny nejrůznějšími problémy ve způsobu vedení strany. Tento problém je možné sledovat i na průběhu kolektivizace až do roku 1951, kdy došlo k jakési „normalizaci“ v okresní stranické politice.

Jak už bylo zmíněno výše, ještě před nástupem nového okresního výboru, mu byl doporučen větší zájem o zemědělskou politiku. K tomu však nedošlo a podle toho také vypadala situace v procesu kolektivizace. Vedení OV totiž během roku 1949 neprovedlo přesvědčovací kampaň drobných a středních rolníků pro vstup do JZD a zástupce krajského výboru pak zhodnotil rychnovský okres jako nejhorší okres v kraji, co se týče zakládání JZD. Po 9. sjezdu KSČ se aktivita všech organizací zvýšila a ze strany okresního výboru lze snad hovořit i o určitém „nadšení“, ale tato aktivita nevydržela příliš dlouho a zejména vesnické organizace se vrátily zpět ke své nečinnosti.

1.2 Nezdařená politika socializace vesnice

Po přehlednutí veškerého politického směřování činnosti předsedy Vody lze vyvodit závěr, že nejzávažnější problémy OV se nacházely přímo uvnitř aparátu v jeho organizaci. Dalo by se předpokládat, že v dalším období bude nejvíce žádoucí odstranit chaos a neorganizovanost mezi stranickými organizacemi. Tak se však nestalo a za těchto neutěšených podmínek byl nastaven zcela jiný kurz okresní politiky. Na konferenci OV KSČ v březnu 1950 byl zvolen nový vedoucí tajemník OV KSČ, dělnický kádr Cibulka. Následující období Cibulkova působení v čele OV se, jak už bylo naznačeno, neslo v duchu socializace vesnice, zakládání JZD a veškerá pozornost je směřována k zemědělské politice, kde je možné spatřovat největší problémy. To, jakým směrem by měla v nadcházejícím období (roku 1950) směřovat politika OV, navíc jasně naznačuje zástupce krajského výboru Pavlíček ve svém referátu. V něm podrobně popisuje postup jednotlivých organizací při zakládání JZD a socializaci vesnice určuje jako hlavní bod „Gottwaldova desatera“. Směřování nové okresní politiky lze také sledovat na rozpisu investic do stavebnictví. Investice ve stavebnictví pro rok 1949 byly totiž vypsány především pro obnovu a vystavění průmyslových staveb. Pro rok 1950 se však rozpis radikálně mění společně s novým kurzem okresní politiky a největší náklady jsou plánovány právě na stavby sloužící zemědělské výrobě⁵.

Alespoň v oblasti zemědělské politiky je možno v roce 1950 zaznamenat určité zlepšení práce a výsledků OV KSČ. Oproti roku 1949 došlo k částečnému stabilizování situace v JZD a bylo založeno několik nových JZD, i přesto je však úroveň družstev v okrese hodnocena mezi posledními v kraji.

Cibulkovo působení v čele OV KSČ můžeme hodnotit jako období, kdy se veškerá činnost OV směřovala do oblasti zemědělské politiky a kádrová politika společně s rozvíjením socialistického

⁵ Což ostatně opět pouze koresponduje s centrální politikou ÚV KSČ.

soutěžení ustoupily do pozadí, ačkoliv výsledky kolektivizace nakonec nebyly nijak přesvědčivé. Na účet výboru chodilo během roku velké množství stížností, zejména na nedokonale a neúplně vybudovaný instruktorský sbor a zejména na jeho práci. Práce instruktorů je hodnocena takto: „Instruktor se málo zúčastňoval schůzí (místní organizace) a poslední dobou vůbec.“⁶ Tyto stížnosti pocházely nejčastěji z vesnických organizací, kde nebyl ustaven přípravný výbor nebo samotné JZD, protože právě těmto vesnicím věnoval OV nejmenší pozornost.

Období působení tajemníka Cibulky ve vedení OV, tedy rok 1950, je také velmi ovlivněno děním na celorepublikové úrovni, konkrétněji děním ve straně. Rok 1950 byl totiž rokem, kdy stranický aparát započal čistky ve vlastních řadách, zostřil třídní boj a vyhlásil zvýšení bdělosti členů KSČ. Tyto akce byly nastartovány prověrkami členů KSČ. V rychnovském okrese lze hledat počátek těchto akcí na mimořádné schůzi předsednictva OV 25. 7. 1950. Prověrky se naplno rozběhly ke konci roku 1950. V důsledku prověrky bylo až do 31. 3. 1951 vyloučeno a vyškrtáno 567 členů a kandidátů. Po této prověrce bylo tedy v rychnovském okrese 7 879 členů a kandidátů KSČ.⁷ Důvodů k vyloučení nebo vyškrtnutí členů bylo mnoho. Od nevstoupení člena KSČ - rolníka do JZD v jeho vesnici, neplnění stanovených dodávek, přes nemožnost placení příspěvků straně pro údajnou bídu⁸, až po prostý nesouhlas s politikou strany.

Zvýšení bdělosti a nařízené prověrky vyvrcholily v dubnu roku 1951 na okresní konferenci, kde tajemník OV Cibulka složil funkci tajemníka na základě svojí sebekritiky. Podle této sebekritiky je patrné, že byl Cibulka nejspíše donucen k odstoupení z funkce z důvodu porušení disciplíny. Cibulka byl totiž na podzim roku 1950 povolán na Ústřední politickou školu (dále jen ÚPŠ). Zde měl však problémy s alkoholem, docházkou a školním řádem, což vyústilo ke dvěma disciplinárním řízením, přičemž druhé z nich nemělo daleko od vyloučení Cibulky ze strany. Cibulka tedy na okresní konferenci oznámil, že odchází odčinit své „hříchy“ zpět do výroby.⁹

1.3 „Budovatelská stabilizace“ v čele s Františkem Kolafou

Po konferenci v dubnu 1951 a odstoupení tajemníka Cibulky z funkce se ujímá vedení okresního výboru nový tajemník OV - František Kolafa. Příchodem Kolafy na vedoucí místo se mění i politika celého OV. Dalo by se říci, že svým příchodem zefektivnil práci stranických orgánů. Na rozdíl od bývalého tajemníka Cibulky, který kladl důraz na osobní návštěvy v základních organizacích a

⁶ SOKA Rychnov nad Kněžnou, fond OV KSČ v RK, kart. č. 1, inv. č. 7, *Knih zázpisů z jednání okresní konference KSČ v Rychnově nad Kněžnou 1951*, str. 67

⁷ SOKA Rychnov nad Kněžnou, fond OV KSČ v RK, kart. č. 1, inv. č. 7, *Knih zázpisů z jednání okresní konference KSČ v Rychnově nad Kněžnou 1951*, str. 23

⁸ „Jmenovaná vrátila členskou legitimaci s poznámkou, že když nechce umřít hladu, nemůže platit členské příspěvky.“ (viz. SOKA Rychnov nad Kněžnou, fond OV KSČ v RK, kart. č. 128, inv. č. 787, *Knih zázpisů schůzí předsednictva OV KSČ Rychnov nad Kněžnou 1951*, arch. j. 204, str. 17)

⁹ SOKA Rychnov nad Kněžnou, fond OV KSČ v RK, kart. č. 1, inv. č. 7, *Knih zázpisů z jednání okresní konference KSČ v Rychnově nad Kněžnou 1951*, str. 63 - 67

celkovou orientaci politiky na problémy v zemědělství, se nový vedoucí funkcionář Kolafa začal soustředit na vhodnější personální obsazení v organizacích a především na spolupráci OV se základními organizacemi a městskými výbory. Postupem tajemníka Cibulky bylo dosahováno pouze dílčích úspěchů, především kvůli roztržitosti daných opatření. V roce 1951 už se však spolupráce jednotlivých článků stranického aparátu na okrese výrazně lepší, zřejmě díky novému kurzu politiky tajemníka Kolafy.

Tento směr okresní politiky byl nazván „*obrat v masové politické práci*“¹⁰ a korespondoval s politikou ÚV KSČ. Gottwald tento směr jinak také nazývá politikou „čelem k masám“. Na základě směrnice z ÚV KSČ byla v červenci 1951 svolána schůze předsednictva, která určila konkrétní podobu tohoto obratu v masové politice pro rychnovský okres. Následně byli jednotliví členové OV KSČ pověřováni k působnosti na dvou až třech vesnických organizacích. Zde měli za úkol zajistit projednání a plnění usnesení OV, eventuálně pomoci při konsolidaci organizace nebo příslušného JZD. Nakonec došlo k částečnému přesunu některých pravomocí a úkolů na MV. Například zajištění splnění usnesení OV na základních organizacích, kontrola Roku stranického školení (dále jen RSŠ) a také přijímání nových členů KSČ. Tím, že byla každému městskému výboru určena oblast nejbližších vesnic, kde měl provádět zmíněné úkony, byla výrazně usnadněna spolupráce a komunikace OV se základními organizacemi právě skrze městské výbory.

Nový kurz politiky, nastaven v roce 1951, byl zřejmě i přes značné nedostatky v procesu kolektivizace a viditelné nedokonalosti v provádění kádrové politiky a spolupráce mezi okresními orgány pro vyšší orgány vyhovující. Na konferenci OV KSČ v březnu 1952 totiž KV KSČ doporučil Františka Kolafu jako kandidáta na funkci vedoucího tajemníka OV KSČ, protože: „*se ve své práci v minulém roce osvědčil*“¹¹. Dalo by se tedy říci, že období „*nestability*“ bylo překonáno nástupem Františka Kolafy do funkce tajemníka OV v roce 1951, kterou vykonával ještě v roce 1954.

Největším nedostatkem v politice OV KSČ však stále zůstávala kolektivizace zemědělství. Výbor si tohoto nedostatku byl vědom, a proto také na zemědělskou otázku zaměřil svoji pozornost stejně, jako tomu bylo u okresního výboru z roku 1950. Problémy v JZD chtěl řešit pomocí vesnických organizací (dále jen VO). V druhé polovině roku 1952 konečně OV ustavil instruktorský sbor pro VO, který měl zlepšit jejich činnost a aktivitu a také spolupráci s nimi. V roce 1952 tedy nastala situace, kdy měl každý instruktor na starost pouze jednu vesnickou organizaci. Neustálým dozorem a kontrolou činnosti VO instruktory se zlepšila účast členů na schůzích a podávání měsíčních hlášení o činnosti. Na konci roku byla tedy hodnocena úroveň VO mnohem kladněji než v předchozích letech. Tento úspěch však ani zdaleka neznamenal zlepšení průběhu procesu kolektivizace, jak předpokládal

¹⁰ SOkA Rychnov nad Kněžnou, fond OV KSČ v RK, kart. č. 1, inv. č. 8, *Knih zázpisů z jednání okresní konference KSČ v Rychnově nad Kněžnou 1952*, str. 5

¹¹ *Tamtéž*, str. 124

OV. V roce 1952 bylo sice založeno několik JZD, ale na tato nově vzniklá i na dosud fungující družstva nemělo zlepšení práce VO výraznější vliv.

Politickou činnost OV v roce 1952 je možno charakterizovat asi tak, že od jara do podzimu je hlavním tématem předsednictva zemědělská otázka (plán jarního osevu, žňový plán, problémy s činností JZD a také zvětšující se „problém s vesnickými boháči“ atd.).

První funkční období tajemníka Kolafy, trvající od dubna 1951 do března 1952, nebylo v podstatě nijak kritizováno za směřování a provádění okresní politiky. Totéž ovšem nelze tvrdit o Kolafově druhém funkčním období. Zde už se začal projevovat výraznější tlak ze strany KV KSČ a to především na provádění kolektivizace zemědělství a zejména na postupy v třídním boji proti „vesnickým boháčům“. Zřejmé pomalejší tempo kolektivizace zemědělství nakonec vyvolalo koncem roku 1952 problémy uvnitř okresního aparátu. Od ledna 1953 začal OV KSČ kritizovat okresní národní výbor (dále jen ONV) kvůli organizaci „zimní akce“, což byla propagační akce pro vstup do JZD a jejich upevňování. Jelikož byl předseda ONV Sokol členem předsednictva okresního výboru, byla veškerá vina za neutěšený stav družstevnictví a veškerá kritika uvalena na zemědělského referenta ONV Trojana. Vedoucí funkcionáři OV KSČ už měli na začátku roku (tři měsíce před konferencí OV KSČ) nejvyšší čas na určení „oběti“ špatně prováděné zemědělské politiky. Jelikož se blížilo období, kdy se volí noví členové OV KSČ, bylo zapotřebí, aby svoji snahu a práci vedoucí funkcionáři obhájili. To také učinili. Na několika schůzích obvinili zemědělského referenta ONV Trojana ze „stírání vedoucí úlohy strany“ a za jeho charakterové vady, které se projevují zejména arogantním a netaktickým chováním vůči zemědělcům, družstevníkům.¹² Snahy OV KSČ o vytvoření alibi vyvrcholily v polovině ledna 1953, kdy byl zmíněný zemědělský referent Trojan odvolán z funkce.¹³

Necelý týden před okresní konferencí 1953 v Rychnově nad Kněžnou byla svolána schůze předsednictva, která se měla zabývat zvolením nového vedoucího tajemníka OV KSČ. Vedoucí tajemník KV KSČ Havelka nastínil návrh kraje o přemístění dosavadního vedoucího tajemníka OV KSČ do jiného okresu v kraji přítomným funkcionářům předsednictva, ale s návrhem na přemístění Kolafy nepochodil. Všichni členové OV KSČ se vedoucího tajemníka Kolafy zastali: „Kolafa má zásluhu na tom, že náš okres se po stránce politické, i když máme nedostatky, dostal dopředu“¹⁴, „soudruha Kolafu jsme poznali jako poctivého pracovníka. Když by sem měl přijít nový vedoucí tajemník, musel by se seznamovat s problémy okresu“¹⁵. Nakonec tedy vedoucí tajemník KV KSČ Havelka prohlásil, že „Nikdo nemůže nikoho nutit. Myslím, že soudruh Kolafa nepochopil důvěru, která mu tady byla

¹² SOkA Rychnov nad Kněžnou, fond OV KSČ, kart. č. 129, inv. č. 792, *Knihá zápisků schůzí předsednictva OV KSČ Rychnov nad Kněžnou 1953*, arch. j. 282, str. 6

¹³ *Tamtéž*, arch. j. 283, str. 3

¹⁴ *Tamtéž*, arch. j. 298, str. 4

¹⁵ *Tamtéž*.

dávána¹⁶ a KV KSČ ponechal volbu vedoucího tajemníka na OV KSČ, který si opět do této funkce zvolil Františka Kolafu.¹⁷

Do roku 1954 nastupoval OV KSČ s řadou vnitřních problémů. 29. prosince roku 1953 proběhla mimořádná schůze předsednictva OV KSČ, která se pod vedením zástupců KV KSČ zabývala „některými otázkami v práci aparátu“. V podstatě šlo o vyřízení účtů některých členů s bývalým několikaletým tajemníkem¹⁸ OV KSČ Čechmánkem. Bohužel o pravých příčinách jeho politické likvidace více archiv nehovoří. Jeho zbavení funkce tajemníka OV KSČ proběhlo již před několika měsíci (duben 1953), ale nyní (v prosinci 1953) byl spolu s několika spolupracovníky obviněn z podněcování a tvorby opozice vůči vedoucímu tajemníkovi Kolafovi.¹⁹ Tato situace nakonec byla vyřešena výměnou okresního aparátu v březnu 1954, kde ale v čele OV KSČ zůstává i nadále vedoucím tajemníkem František Kolafa, který byl do této funkce opět navržen krajským výborem KSČ.²⁰

¹⁶ SOKA Rychnov nad Kněžnou, fond OV KSČ, kart. č. 129, inv. č. 792, *Kniha zápisů schůzí předsednictva OV KSČ Rychnov nad Kněžnou 1953*, arch. j. 298, str. 4

¹⁷ *Tamtéž.*

¹⁸ Tajemník OV KSČ je druhá nejvyšší funkce po vedoucím tajemníkovi, kterým byl František Kolafa.

¹⁹ SOKA Rychnov nad Kněžnou, fond OV KSČ, kart. č. 129, inv. č. 792, *Kniha zápisů schůzí předsednictva OV KSČ Rychnov nad Kněžnou 1953*, arch. j. 345, str. 3

²⁰ SOKA Rychnov nad Kněžnou, fond OV KSČ, kart. č. 116, inv. č. 703, *Kniha zápisů schůzí plenárních zasedání OV KSČ v Rychnově nad Kněžnou 1953*, arch. j. 74, str. 1

2 První fáze kolektivizace zemědělství na Rychnovsku z pohledu okresní, krajské i celostátní perspektivy

Cílem této kapitoly je zmapovat průběh, intenzitu a rychlost kolektivizace v rychnovském okrese během první etapy tohoto procesu. Proces kolektivizace je velmi úzce spojen především se zaváděním společné a centrálně řízené výroby v zemědělství prostřednictvím jednotných zemědělských družstev. Proto je tedy velká část kapitoly věnována jednotlivým fázím vývoje JZD, jako byly například zakládání, zpevňování, přechod na vyšší typy a jejich krizi v roce 1953 - 1955. Jsou zde samozřejmě akcentována specifika kolektivizace a jednotlivých fází JZD v rychnovském okrese, ale zároveň jsou srovnávána s celorepublikovým a zejména pak krajským vývojem.

Kromě zmíněného politického prosazování kolektivizace v rychnovském okrese se snaží kapitola zachytit i téma perzekuce „vesnických boháčů“. Konkrétně k tématu útlaku „vesnických boháčů“ bylo použito i periodika „Vesnické noviny“, které vyházelo od roku 1951. Právě toto periodikum na zmíněné téma umožnilo pohled na to, jak byl tento problém prezentován a zprostředkováván tehdejší veřejnosti a stal se tak zdrojem velmi zajímavých podrobností. Na celou problematiku je v první řadě nahlíženo z pozice OV KSČ a ONV, které celou kolektivizaci řídily. Nemalou pozici v této kapitole však má i KV KSČ a KNV v Hradci Králové, který dává možnost širších souvislostí a určitého nadhledu. Celorepubliková a krajská perspektiva tedy dává čtenáři lepší možnost pochopení celého vývoje a zejména zvýraznění všech „anomálií“ a naopak opakujících se stereotypů shodných s ostatními regiony.

2.1 Od prvních JZD až k počátkům krize v kolektivizaci

Následující podkapitola je jednoznačně nejrozsáhlejší. Zachycuje totiž ve stručnosti již období před samým počátkem kolektivizace a snaží se tak kolektivizaci v rychnovském okrese uvést do širšího politického, ale i geografického rámce. V této části se práce snaží zachytit první kroky okresních výborů a okresních národních výborů, které kolektivizace realizovali. Jsou zde tedy popisovány přesvědčovací kampaně, zakládání prvních JZD, snaha o založení „vzorných JZD“. Další kroky v kolektivizaci byly podnikány na základě vyhlášení nové generální stranické linie Devátým sjezdem KSČ. Jak se také později ukáže jeden z hlavních bodů této linie týkající se kolektivizace, tedy „přechod JZD na vyšší výrobní typy“ byl pro první fázi kolektivizace v podstatě osudným a položil tak základy následné krize, která onu první fázi ukončila.

2.1.1 Vymezení pojmu kolektivizace

Kolektivizace je proces převodu soukromě hospodařících zemědělců do společných celků, které jsou pod kontrolou státu. Jinak také řečeno - centralizace zemědělství za účelem efektivnějšího dohledu a řízení zemědělství státem.

Proces kolektivizace v Československu, který oficiálně probíhal do roku 1960, se nejčastěji rozděluje do dvou základních fází. První fáze je vymezena obdobím let 1949 – 1953, někdy také bývá označována jako období násilného zakládání a zpevňování jednotných zemědělských družstev založeného na třídním boji mezi malými a středními rolníky proti „vesnickým boháčům“. Toto období víceméně skončilo společně s jeho ikonou a zakladatelem Klementem Gottwaldem, který zemřel v roce 1953 a byl nahrazen Antonínem Zápotockým. Antonín Zápotocký se po smrti Gottwalda snažil určit nový umírněnější kurz zemědělské politiky a kolektivizace a byla tak alespoň zrušena „Akce K“ (Akce „Kulak“). Po dvou letech se však stejně taktika strany obrátila zpět k některým represivním metodám používaným v první fázi. Druhá fáze kolektivizace pak pokračovala v letech 1955 až 1960. Komunistický režim se snažil dosáhnout stoprocentního jednotného hospodaření „mírnějšími“ metodami. Nakonec se tak také podle prezidenta Antonína Novotného stalo a to v roce 1960, kdy byl podle tehdejší hlavy ČSR dobudován socialismus a tím pádem i kolektivizace zemědělství.

Jako základní organizační jednotky kolektivizace v českých zemích byla vytvořena Jednotná zemědělská družstva (dále jen JZD) a na Slovensku Jednotná rolnická družstva (JRD).²¹ JZD měla dobrovolně sdružovat všechny pracující zemědělce v obci a „*odstranit tak dosavadní roztržitost družstevní činnosti*“²². Veškerou činnost družstev a další zásady jejich zakládání určoval „*Zákon ze dne*

²¹ Paralelně s JZD hospodařily i tzv. státní statky na zkonfiskované a znárodněné půdě. Těmi se však tato práce bude zabývat jen okrajově v souvislosti s přemísťováním sedláků v rámci Akce K.

²² *Sbírka zákonů republiky Československé* [online]. In.: [cit. 2016-07-07]. Dostupné z: file:///C:/Users/Tom%C3%A1%C5%A1/Downloads/sb22-49%20(1).pdf

23. února 1949 č. 69/1949 Sb. o jednotných zemědělských družstvech²³. Ten mimo jiné deklaroval, že „(...) budou zakládána na podkladě dobrovolnosti jednotná zemědělská družstva, která mají (...) přinést významný prospěch pracujícím zemědělcům.“²⁴ Zákon dále určoval jednotná družstva jako právnickou osobu, zakládána měla být tzv. přípravným výborem JZD a v každé vesnici mohlo být pouze jedno družstvo. Činností JZD potom mělo být např. scelování půdy, rostlinná a živočišná výroba, mechanizace v zemědělství, výroba a výkup zemědělských výrobků, ale i třeba zvyšování kulturní a sociální úrovně vesnice. Družstva se tedy měla podílet na tzv. „socializaci venkova“ po všech stránkách.²⁵

V odborné literatuře, zabývající se kolektivizací, lze narazit často na názory, které se poměrně výrazně ohrazují nebo vymezují vůči uvádění tohoto zákona v praxi. V praxi se totiž tento zákon často porušoval nebo už od samého začátku záměrně nedodržoval. Tato činnost však byla podporována nebo někdy i nařizována z „vyšších míst“. V této souvislosti například Jiří Urban ve své práci o tomto zákonu říká: „Z politického hlediska ovšem nešlo o zlepšení hospodářského postavení rolníků (pozn. aut.: jak uvádí Zákon o JZD), ale především o nastoupenou cestu k likvidaci soukromého sektoru na vesnici.“²⁶ Skrytý význam družstev byl totiž především v seskupení pokud možno všech výrobních družstev na vesnici, tak aby byla lépe kontrolovatelná a ovladatelná veškerá činnost na vesnici.

Další problematickým bodem pro řadu odborníků je už samotný termín „družstvo“. Jak uvádí řada autorů, „Jednotná zemědělská družstva“ fakticky žádnými družstvy nikdy nebyla. Nesplňují totiž řadu základních principů družstevnictví, jako například dobrovolnost organizace, podíly členů, družstevní samospráva atd. Například Antonín Václavů se ve svých „Sporech o zemědělské družstevnictví“ vyjadřuje na adresu JZD takto: „(...) proč stále mluvím o kolchozech a nikoliv o družstvech ani o jednotných zemědělských družstvech. Sovětské kolchozy ani JZD nikdy družstvy nebyly, neměly ani jediný ze základních atributů skutečného družstva. Dobrovolný vstup, družstevní samospráva a členské podíly.“²⁷ V této diplomové práci však termín „družstvo“, jako zkratka pro Jednotné zemědělské družstvo, bude někdy používán z důvodu přehlednosti a jednodušší orientace v textu. Tento termín se totiž vyskytuje ve všech pramenech, ze kterých práce čerpá.

²³ Sbírnka zákonů republiky Československé [online]. In.: [cit. 2016-07-07]. Dostupné z: file:///C:/Users/Tom%C3%A1%C5%A1/Downloads/sb22-49%20(1).pdf

²⁴ Tamtéž

²⁵ Tamtéž

²⁶ URBAN, Jiří. Počátky kolektivizace na Královéhradecku ve světle dokumentů centrálních archivů. *Sborník prací východočeských archivů*. Zámrska: Státní oblastní archiv, 2009, č. 13, s. 181-218. ISSN 0231-6307. str. 181

²⁷ VÁCLAVŮ, Antonín. *Ke sporům o zemědělské družstevnictví a kolektivizaci v Československu*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1999. Studie z hospodářských dějin. ISBN 80-7079-934-X. str. 24

2.1.2 Seznámení se zvláštnostmi okresu

Okres Rychnov nad Kněžnou byl ve sledovaném období součástí Královéhradeckého kraje. Jiří Urban ve svých „Počátcích kolektivizace na Královéhradecku“ rozděluje královéhradecký region: „(...) do dvou geograficky rozdílných obvodů. Jádro kraje tvořily nížinné, rovinné, převážně zemědělsky zaměřené oblasti okresů Hradec Králové, Hořice, Jaroměř, Jičín, Nový Bydžov a část okresů Dobruška, Dvůr Králové nad Labem, Náchod, Nová Paka a Rychnov nad Kněžnou. Zde se nalézaly převážně větší zemědělské usedlosti se zakořeněnou agrární tradicí a odpor proti kolektivizaci tu byl přirozeně větší.“²⁸ Druhý obvod byl naopak: „tvořen horskými a podhorskými oblastmi pohraničních okresů Broumov, Trutnov, Vrchlabí, Žamberk a částí okresů Dobruška, Náchod, Nová Paka a Rychnov nad Kněžnou v podhůří Krkonoš a Orlických hor. Jednalo se o oblast hlavně s menšími usedlostmi drobných zemědělců.“²⁹ Kraj poté specifikuje jako spíše průmyslově zaměřený s textilní výrobou, ve které mimo jiné vynikal i Rychnovský okres. Zemědělství v Královéhradeckém kraji bylo také specifické vyspělou živočišnou výrobou a pěstováním např. cukrovky a pšenice.

Rychnovský okres sousedil v rámci kraje s okresem Hradec Králové, Žamberk a Dobruška. S okresem Žamberk probíhala v roce 1949 dodatečná úprava hranic okresů, většinou ve prospěch rychnovského okresu. Do rychnovského okresu byly tedy začleněny obce: Kunčina Ves, Bělá, Hláška, Prorubky, Rampuše, Rokytnice v Orlických horách, Rybná nad Zdobnicí, ad.³⁰ Velice zajímavé je, že v téměř polovině všech obcí připojených z žambereckého okresu byla ustavena JZD ještě v první fázi kolektivizace a např. v Kunčině Vsi bylo vůbec první JZD v rychnovském okresu. V řadě z těchto vesnic s JZD se ale vyskytovaly závažné problémy s nejzákladnějším chodem družstva. Z událostí například v družstvech Kunčina Ves a Bělá vyplývá to, že obyvatelé využili toho, že jejich vesnice jsou v okresu nové a okresní výbor si ještě nevybudoval správní síť až na nový okraj okresu a založili nová družstva proto, aby využili výhody poskytované členům družstva a značné dotace od státu. V roce 1960 pak proběhla ještě poslední významná úprava hranic a to připojením části zanikajícího okresu Žamberk a celého okresu Dobruška k rychnovskému okresu.

Okres Rychnov byl v rámci královéhradeckého kraje jedním z okresů, který se dělil do dvou zemědělsky odlišných částí. Jedna část okresu byla tvořena rovinnými a vesměs úrodnými oblastmi v blízkosti měst Týniště nad Orlicí, Kostelec nad Orlicí a Borohrádek. Ačkoli i v těchto oblastech bylo v první fázi založeno několik JZD, platí to, že kolektivizace v této části okresu probíhala pomaleji a obtížněji. Druhou částí okresu byly horské a podhorské oblasti, které byly charakteristické menšími usedlostmi přistěhovaných zemědělců. Právě z tohoto důvodu probíhaly počátky kolektivizace mnohem snadněji v horských a podhorských oblastech.

²⁸ URBAN, Jiří. Počátky kolektivizace na Královéhradecku ve světle dokumentů centrálních archivů. *Sborník prací východočeských archivů*. Zámorsk: Státní oblastní archiv, 2009, č. 13, s. 181-218. ISSN 0231-6307. str. 181

²⁹ *Tamtéž*, str. 181

³⁰ JUZA, Josef. *Správní vývoj okresu Rychnov nad Kněžnou*. Rychnov nad Kněžnou: Okresní archiv, 1982.

V padesátých letech byl rychnovský okres poměrně průmyslovou oblastí se silnou tradicí textilní výroby. Ale i zemědělství zde mělo dlouholetou tradici a to především v živočišné výrobě. Navíc velké procento zaměstnanců v průmyslových podnicích si stále drželo svůj kousek pole a byli tedy také aktivními zemědělci³¹. Dalším specifikem rychnovského okresu byla, oproti celorepublikovému stavu, nadprůměrná mechanizace v zemědělství, která měla družstvům v začátcích jejich hospodaření také pomoci.³² Referent ONV Voborník k zemědělské politice v roce 1950 doslova řekl: „*Náš okres je hodně okresem chovatelským, z toho vyplývá, že je u nás hodně vesnických boháčů. Jsme okresem přemechanizovaným.*“³³

Důležitým hlediskem pro počáteční fázi kolektivizace byl vývoj složení obyvatelstva. Do konce druhé světové války žila v rychnovském pohraničí poměrně silná německá menšina a na základě dekretů prezidenta republiky bylo z této oblasti odsunuto asi 1 400 Sudetských Němců³⁴. Nejvíce osídlenců přicházelo ze sousedních okresů, kde zmíněná menšina nebyla. Právě už během osídlování rychnovského pohraničí zde vznikla myšlenka osídlovacího úřadu vyzkoušet družstevní formu hospodaření v nově osídlených vesnicích. Tento návrh byl rozpracován a zkušební družstvo s kolektivním hospodařením mělo vzniknout ve vsi Nebeská Rybná, k realizaci však nakonec nedošlo.³⁵ I když realizace tohoto projektu nevyšla, noví obyvatelé pohraničí skýтали příslib jednodušší kolektivizace právě v oblastech pohraničí, na rozdíl od úrodných oblastí v nížinách okresu.

2.1.3 Cesta ke kolektivizaci

Antonín Václavů ve svých Sporech o zemědělské družstevnictví a kolektivizace v Československu uvádí, že KSČ už v letech 1946 až 1947 připravovala program tzv. „pomocného družstevnictví“. Byla to v podstatě ještě stále myšlenka více na podporu individuálně hospodařícím zemědělcům, než na podporu kolektivizace. Nakonec ale tento „projekt“ ztroskotat v červnu 1948, když byla přijata rezoluce „*O situaci v Komunistické straně Jugoslávie*“. Tato rezoluce určila, jak by měl další vývoj socialismu, tudíž i kolektivizace, vypadat. Antonín Václavů uvádí, že tento program měl rozšířit působnost tzv. pomocných družstev. „*Bylo na co navazovat, neboť Československo se svým silně rozvinutým zemědělským družstevnictvím zaujímal v tomto ohledu jedno z čelných míst v Evropě. V celé republice bylo tehdy skoro 10 tisíc zemědělských družstev. Polovina z nich byla*

³¹ Tito zemědělci byli nazýváni „kovorolníci“. Například v první fázi kolektivizace byla tato „třída“ považována za základní kámen budoucích JZD a také na ně byla zaměřena veškerá politická agitace, která se v dalších fázích obrátila směrem k drobným a středním rolníkům.

³² URBAN, Jiří. Počátky kolektivizace na Královéhradecku ve světle dokumentů centrálních archivů. *Sborník prací východočeských archivů*. Zámorsk: Státní oblastní archiv, 2009, č. 13, s. 181-218. ISSN 0231-6307. str. 181- 182

³³ SOKA Rychnov nad Kněžnou, fond OV KSČ v RK, kart. č. 127, inv. č. 783, *Kniha zápisů schůzí předsednictva OV KSČ Rychnov nad Kněžnou 1950*, archivní jednotka 124, str. 4

³⁴ Statistika samozřejmě neuvádí počet obětí a číslo vyhnaných Němců z období těsně poválečného, kdy probíhalo neřízené a živelné vyhánění Němců.

³⁵ HÁVA, Václav. *Příspěvek k historii zemědělství v Podorlicku: z období 1945 - 1948*. Rychnov nad Kněžnou: OV KSČ Rychnov nad Kněžnou, 1988, str. 10 - 11

*družstva peněžní a úvěrová; druhá polovina kolem 20 druhů družstev pro zpracování zemědělských výrobků, organizujících jejich odbyt; dále pastvinářská, elektrářenská apod.*³⁶. Některé typy pomocných družstev byly opravdu úspěšné. Například díky elektrářenským družstvům bylo elektrifikováno mnoho obcí a v roce 1930 měla tato družstva až 111 467 členů, přičemž 40 procent těchto členů mělo hospodářství větší než 2 ha.³⁷ Ladislav Feierabend dokonce hodnotil elektrářenská družstva jako „dobrý příklad ekonomické demokracie“³⁸.

ÚV KSČ tedy nakonec zvolilo jinou strategii ve své zemědělské politice oproti té v letech 1946 až 1947. Tato nová strategie byla vlastně pravým opakem. Základní organizační jednotkou kolektivizace se stala JZD, která měla naopak pohltit všechna ostatní „pomocná JZD“, která už byla takzvaně nepohodlná. Už nebylo hlavní cílem pomoci zemědělcům v jejich hospodaření, ale spíše je dostat nějakým způsobem pod kontrolu. „Zákon o jednotných zemědělských družstvech jasně uváděl, že na vesnici smí být pouze jedno JZD. Pomocná družstva, která se tedy nepřipojila k činnosti vzniknuvšího JZD, byla zrušena. Členové těchto pomocných družstev navíc museli podávat odhlášky před založením JZD v jejich vesnici, jinak by se automaticky stali členy nového JZD.

S prvními kroky ke kolektivizaci začal ÚV KSČ už v listopadu 1948. Usnesl se začít s budováním státních strojních stanic (dále jen STS) a zaváděním „třídních“ rozpisů dodávek na rok 1949.³⁹ Tzv. „třídní přístup“ měl být nadále uplatňován ve všech oblastech zemědělství a ve všech činnostech zemědělců. V praxi to tedy znamenalo, že větší zemědělci (nejčastěji nad 15 ha) byli znevýhodňováni nebo jim bylo soukromé hospodaření znepříjemňováno všemi dostupnými způsoby. Ke konci roku 1948 kromě již zmíněných „třídních“ rozpisů dodávek byl také realizován „třídní“ výdej šatenek. Zemědělci nad 15 hektarů (a někteří zemědělci s nižší výměrou, kteří nesplnili dodávkové povinnosti) tak nedostali šatenky.⁴⁰

Tyto kroky vnímali někteří zemědělci, jako předzvěst tzv. „kolchozů“. Zemědělci dokonce začali váhat s dalšími investicemi do svých zemědělských budov kvůli obavám ze znárodnění. Komunistická propaganda se tyto předzvěsti o kolchozech snažila vyvracet a popírat a veřejnost ujišťovala, že „žádné kolchozy nebudou“. Linie KSČ byla ale již dávno určena heslem „o kolchozech se nebude mluvit, ale budou se dělat“.⁴¹

³⁶ VÁCLAVŮ, Antonín. *Ke sporům o zemědělské družstevnictví a kolektivizaci v Československu*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1999. Studie z hospodářských dějin. ISBN 80-7079-934-X. str. 21 - 22

³⁷ FEIERABEND, Ladislav Karel. *Zemědělské družstevnictví v Československu do roku 1952*. Ve Volarech: Stehlík, 2007. ISBN 978-80-86913-03-2. str. 63

³⁸ *Tamtéž*.

³⁹ VÁCLAVŮ, Antonín. *Ke sporům o zemědělské družstevnictví a kolektivizaci v Československu*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1999. Studie z hospodářských dějin. ISBN 80-7079-934-X. str. 23

⁴⁰ DOLEŽAL, Jan, Jiří PEKÁREK a Josef KMONÍČEK. *Když mizely meze: kapitoly z kolektivizace východočeského zemědělství v letech 1949-1960*. Hradec Králové: Kruh, 1987. Kraj (Kruh). str. 14

⁴¹ URBAN, Jiří. Počátky kolektivizace na Královéhradecku ve světle dokumentů centrálních archivů. *Sborník prací východočeských archivů*. Zámorsk: Státní oblastní archiv, 2009, č. 13, s. 181-218. ISSN 0231-6307. str. 184

Do těchto událostí a nálad na začátku roku 1949 odstartovala KSČ v dubnu téhož roku kampaně ke vstupu do JZD a jejich zakládání. Komunistickou stranou byly tyto kampaně nazvány příhodně jako „přesvědčovací akce“. Představy funkcionářů KSČ a dalších pověřených osob, kteří byli zodpovědní za realizaci těchto „přesvědčovacích akcí“, byly před zahájením kampaně často velmi nereálné až naivní. Na tuto tendenci poukazuje i Jan Doležal a spol. ve své publikaci „Když mizely meze“: „(...) převládla spíše představa, že procesu socializace zemědělství nebude nic stát v cestě. Venkov nebyl na združstevňování dostatečně politicky připraven.“⁴²

„Přesvědčovací kampaně“ nakonec neprobíhaly ve většině okresů Královéhradeckého kraje ani zdaleka podle původních představ. Tento fakt vyplývá z průzkumů vypracovaných každým okresem pro KV KSČ v Hradci Králové k předposlednímu nebo poslednímu týdnu v dubnu 1949. Například OV KSČ v Jaroměři uvádí, že „Uvědomovací kampaň neprobíhala dle daných instrukcí. Soudruzi (pozn. aut. agitátoři/instruktoři) předběhli a dopustili se i chyb, které budou mnohde obtížně napravovány. Je zřejmo, že reakce velmi aktivně pracuje. V několika obcích projevují malí rolníci i respekt před velkými sedláky, nemají zájem o družstevní stroje atd.“⁴³ Anna Macourková k tomuto uvádí ve svém článku „Komunistická propaganda a agitace v období kolektivizace“, že politická úroveň instruktorů okresních a krajských výborů nebo straníků z průmyslových závodů, kteří byli pověřeni prováděním „přesvědčovací kampaně“, byla „velmi nízká“. Často stihli absolvovat pouze jednodenní školení o tom jak kampaň vést, jaké argumenty použít proti odpůrcům JZD a jak vlastně JZD budou vypadat.⁴⁴

V trutnovském okrese nebyly učiněny pouze chyby v přípravě kampaně, ale do některých obcí se ani nedostavili instruktoři. V devíti obcích měly „(...) schůze bouřlivý průběh, vedení schůze vymklo se předsedovi m. org. (pozn. aut. místní organizace) z ruky a schůze stala se tribunou různých stížností na šatenky atd. Ve dvou obcích účastníci byli záměrně připraveni a stálými dotazy znemožnili okr. instruktorovi, aby se zhostil svého referátu.“⁴⁵ Naopak zpráva OV KSČ v Nové Pace se vyjadřuje v celku pozitivně k zorganizovaným schůzím. Schůze proběhly „(...)za dobré účasti a velmi živé a pestré diskuze.“⁴⁶, ale zároveň také přiznává, že pro zakládání JZD není příliš „pozitivní nálada“ a zmiňuje se spíše o nedůvěře v JZD mezi zemědělci i mezi členy KSČ.

V okrese Rychnov nad Kněžnou na rozdíl od ostatních okresů proběhla kampaň o zakládání JZD pouze ve stranických organizacích bez přístupu veřejnosti. V pramenech tedy nebyly nalezeny případy odporu zemědělců. Důvodem však byl fakt, že rychnovský OV KSČ zanedbával zemědělskou

⁴² DOLEŽAL, Jan, Jiří PEKÁREK a Josef KMONÍČEK. *Když mizely meze: kapitoly z kolektivizace východočeského zemědělství v letech 1949-1960*. Hradec Králové: Kruh, 1987. Kraj (Kruh). str. 15

⁴³ SOA Zámorsk, Fond: KV KSČ v HK, kart. č. 473, Inv. č. 317, JZD – zakládání – 1949, Průzkum – Jaroměř – 21. 4. 1949

⁴⁴ ROKOSKÝ, Jaroslav a Libor SVOBODA. *Kolektivizace v Československu: Rural collectivization in context*. Vydání první. ISBN 8087211960. str. 144

⁴⁵ SOA Zámorsk, Fond: KV KSČ v HK, kart. č. 473, Inv. č. 317, JZD – zakládání – 1949, Přesvědčovací akce o Jednotných zemědělských družstvech

⁴⁶ *Tamtéž*, JZD – zakládání – 1949, Hlášení o průběhu a situaci schůzí za utvoření JZD

politiku do takové míry, že ani „neprovedl přesvědčovací kampaně“⁴⁷ a později se z příkazu ÚV pouze pokoušel založit nová JZD, aby měl co vykázat do statistiky.

Ne příliš aktivní a důsledný přístup OV KSČ dokazuje i další tzv. „Situační zpráva v JZD“ z každého okresu, vypracovaná v srpnu 1949 a určená KV KSČ. Všechny okresy podaly poměrně rozsáhlou zprávu o dosavadním průběhu kampaně, počtu založených JZD nebo PV, anebo aktivitě JZD. Rychnovský okres (společně s novopackým) si vystačil v popisu průběhu kolektivizace s pouhými dvěma větami: „Zapsané v rejstříku Kunčina Ves, ustavená JZD Panská Habrová. Kunčina Ves připravuje společný nástup osevní.“⁴⁸ Jak se navíc později dozvíme, činnost těchto JZD byla prakticky nulová a družstva byla založena víceméně jen formálně nebo po nátlaku ze strany OV KSČ. Veškerá tato nečinnost a zanedbávání plnění stranické linie pak vyplývá ze situace na OV KSČ v Rychnově n. Kn., která zde panovala už od počátku roku 1949. Jak již bylo zmíněno v první kapitole, OV KSČ se nacházel v politické krizi, kdy byl jeho tajemník Vacek od dubna 1949 v soudním řízení kvůli „odchylkám od stranické linie“. A následně téměř celý rok až do března 1950 bylo vedení OV KSČ bez vedoucího tajemníka a řízeno pouze předsedou OV.

2.1.4 První JZD

Proces zakládání jednotných zemědělských družstev a konkrétní postup byl dán „Zákonem ze dne 23. února 1949 č. 69/1949 Sb. o jednotných zemědělských družstvech“. Nejdříve se v dané vesnici vytvoří tzv. Přípravný výbor JZD (dále jen PV JZD). Ten se skládá z 5 až 10 členů. Členem výboru mohl být člen bývalých družstev ve vesnici nebo jakýkoli „zájemce pracující v zemědělství“. Výbor si nejdříve zvolí předsedu a místopředsedu a měl by vypracovat krátkou zprávu o situaci v dané vesnici (seznam existujících družstev a jejich členů a seznam zájemců o členství v JZD) a pošle žádost/informaci o schválení na okresní orgán „Ústřední rady družstev“, který žádost prověří a schválí. Po schválení PV svolá valnou hromadu, kde jsou zvoleny orgány družstva. Jakmile je družstvo schváleno Ústřední radou družstev, přestávají existovat všechna zbylá družstva ve vesnici a „splynou“ s nově vytvořeným „JZD“. To znamenalo, že pokud členové zbývajících družstev nepodali odhlášku z jejich družstva, stali se poté automaticky členy nového JZD.⁴⁹

Ve spojitosti s bývalými „pomocnými družstvy“, která byla nahrazena JZD, je velmi zajímavá statistika ohledně počtu založených JZD k roku 1949. Ke konci tohoto roku bylo totiž založeno v královéhradeckém kraji 92 PV a JZD a plných 72 z nich navazovalo na družstva předchozí. Z toho

⁴⁷ „Téměř ve všech okresech proběhla uvědomovací kampaň o JZD (...) vyjma okresy Jičín, Rychnov n. Kn. a Nový Bydžov, kde se organizačně opozdil.“ (viz. SOA Zámorsk, Fond: KV KSČ v HK, kart. č. 473, Inv. č. 317, JZD – základání – 1949, Zpráva o průběhu akce JZD v kraji Hradec Králové)

⁴⁸ SOA Zámorsk, Fond: KV KSČ v HK, kart. č. 473, Inv. č. 317, JZD – základání – 1949, Situační zpráva v JZD – kraj Hradec Králové v srpnu 1949

⁴⁹ *Sbírka zákonů republiky Československé* [online]. [cit. 2016-07-07]. Dostupné z: [file:///C:/Users/Tom%C3%A1%C5%A1/Downloads/sb22-49%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Tom%C3%A1%C5%A1/Downloads/sb22-49%20(1).pdf)

nejčastěji na elektrářenská a mechanizační (44 družstev) a strojní (24 družstev).⁵⁰ Další statistika z října 1949 uvádí, že z 2 873 členů v ustavených JZD bylo až 1 768 z nich členy bývalých družstev.⁵¹ Teprve zde tedy můžeme vidět, jak důležitá byla pro začátek kolektivizace předchozí „družstevní tradice“ ještě z období První republiky.

Jako první přípravný výbor v královéhradeckém kraji byl založen PV JZD v Havlovicích, který byl schválen už 14. 4. 1949 vzápětí následován PV JZD v Libči a Pilníkově (oba 19. 4. 1949). Všechny tři přípravné výbory byly z okresu Trutnov. V dubnu byly pak ještě založeny další Přípravné výbory v Městci nad Dědinou (okres Dobruška), v obci Bystré (okres Broumov) a v Celné (okres Žamberk).⁵²

První vývoj družstev v královéhradeckém kraji tedy perfektně zapadá do vývoje celorepublikového. Všeobecně se totiž na samém začátku kolektivizace vytvářela družstva mnohem rychleji a jednodušeji v pohraničních horských a podhorských oblastech, nežli v nížinných oblastech. Tento fenomén více charakterizoval Antonín Václavů, který popsal nově příchozí hospodáře do pohraničí jako nepřilíh dobré hospodáře. Jejich výsledky hospodaření popsal jako „ubohé“ a vznik JZD viděl pro řadu z nich jako vysvobození.⁵³ Nezřídka se pak stávalo, že v těchto oblastech převzalo JZD všechny pozemky ve vesnici. Prakticky ten samý princip můžeme sledovat i v rychnovském okrese, kde první založený PV JZD byl v Kunčině Vsi. Obyvatelé této malé vesnice byli převážně „kolonizátoři“ po odsunutých Němcích a už v roce 1950 hlásí statistika všech 22 zemědělských závodů součástí místního JZD.⁵⁴

Okolnosti, za kterých první družstva vznikala, nasvědčovaly tomu, že jejich působení a činnost bude minimálně z počátku velmi problematická. První z těchto okolností byla popsána v předchozím odstavci, kdy družstevníci sami se rozhodli založit JZD a zbavit se tak svých povinností daných rozpisem dodávek. Další z okolností byl například i tlak vytvářený na OV KSČ, který musel vykázat nějaké výsledky v oblasti kolektivizace a tím pádem pak OV KSČ vyvíjel tlak na některé vesnické organizace nebo družstva pro založení JZD a řada družstev tak vznikla pouze formálně. První družstva pak poměrně výstižně charakterizuje zpráva ministerstva zemědělství z 29. června 1949: „*Hlavní část dosud vzniklých JZD představují družstva, jež rozvinula činnost často jen v jediném a někdy i ve značně odlehleém oboru zemědělského podnikání (v první řadě mechanizace, v druhém drůbežárny nebo prádely); tato družstva vykazují současně nedostatky v rozsahu své členské základny, v politickém i sociálním složení členstva i ve vedení a ve spoléhání na pomoc z veřejných prostředků.*“⁵⁵ Dále je ve

⁵⁰ DOLEŽAL, Jan, Jiří PEKÁREK a Josef KMONÍČEK. *Když mizely meze: kapitoly z kolektivizace východočeského zemědělství v letech 1949-1960*. Hradec Králové: Kruh, 1987. Kraj (Kruh). str. 28 – 29

⁵¹ SOA Zámorsk, fond KV KSČ v HK, kart. č. 473, inv. č. 317, 1950, JZD v hradeckém kraji - členská základna z 20. října 1949

⁵² *Tamtéž*, 1949, JZD – zakládání – 1949, Vývoj JZD v kraji Hradec Králové z 22. 2. 1950

⁵³ VÁCLAVŮ, Antonín. *Ke sporům o zemědělské družstevnictví a kolektivizaci v Československu*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1999. Studie z hospodářských dějin. ISBN 80-7079-934-X. str. 25

⁵⁴ SOA Zámorsk, Fond: KV KSČ v HK, Kart. č. 474, Inv. č. 317, 1950, Charakteristika JZD v okrese Rychnov n. Kn.

⁵⁵ DOLEŽAL, Jan, Jiří PEKÁREK a Josef KMONÍČEK. *Když mizely meze: kapitoly z kolektivizace východočeského zemědělství v letech 1949-1960*. Hradec Králové: Kruh, 1987. Kraj (Kruh). str. 19

zprávě pro ÚV KSČ uvedeno, že do června 1949 schválily okresní družstevní rady mezi 1 600 – 1 700 PV JZD. Z těchto schválených družstev však jen 1 000 – 1100 ohlásilo aktivitu v některém oboru zemědělského podnikání.⁵⁶

Tato zpráva sice uvádí, že hlavní část družstev měla i mimo jiné problémy v politickém a sociálním složení členů, ale zastoupení členů strany v prvních JZD bylo vlastně dost zásadní. Jak již bylo zmíněno, při kampaních za zakládání JZD byl zaznamenán nemalý odpor členů KSČ, ale i přesto z celkového počtu 2 783 členů PV a JZD v říjnu 1949 bylo 1 935 registrováno ve straně. Na druhou stranu zpráva naprosto vystihla problémy například s členskou základnou a sociálním složením členů. Statistika z října 1949 říká, že z již zmíněných 2 783 členů všech JZD bylo 976 nezemědělců.

Dalším charakteristickým jevem prvních družstev byla velká převaha „zemědělských závodů“ do 5 ha, kterých bylo 618. Zemědělských závodů od 5 do 10 ha bylo 292 a zemědělských závodů od 10 do 15 ha bylo 179. Nejdůležitější skupina zemědělců tzv. středních rolníků od 5 do 10 ha tedy neměla takové zastoupení, jak by si strana představovala. Střední rolníci byli pro družstva důležití, protože ještě nebyli stranickou ideologií považováni za „politicky nespolehlivé“, tak jako velcí zemědělci, ale stále byli považováni za dobré hospodáře, na rozdíl od drobných zemědělců, kterých byla v družstvech většina. Jak již bylo zmíněno, někteří zemědělci byli „politicky nespolehliví“. Tato nespolehlivost se převážně určovala velikostí jejich hospodářství. Pausálně tak byla označena většina zemědělců s výměrou od 10 do 15 ha a v podstatě všichni zemědělci s výměrou nad 15 ha, kterých bylo k říjnu 1949 v družstvech 74. Tyto nedostatky v sociálním složení členů družstev byly ještě zvýrazněny faktem, že z 552 funkcionářů PV JZD byli 4 zemědělci s výměrou přes 20 ha, 28 zemědělců s výměrou od 15 do 20 ha a 59 zemědělců s výměrou od 10 do 15 ha.⁵⁷ Jak uvidíme později, bylo už jenom samotné přijímání velkých zemědělců do JZD, natož pak jejich participace ve vedoucích pozicích v družstvech, považováno za velkou politickou chybu. Tento trend je pak velmi kritizován především v tzv. „zostřování třídního boje na vesnici“, který se začal profilovat už v roce 1952.

Zřejmě jako odpověď na tento nepřilíš příznivý vývoj, rozhodl ÚV KSČ o „zpomalení tempa přesvědčovacích kampaní“ a už v polovině května, ještě před oficiálním vyhlášením tohoto postupu devátým sjezdem KSČ, doporučil okresním výborům, aby ve svém okrese vybrali tři obce, ve kterých se budou snažit vytvořit tzv. „vzorné družstvo“. Tato vzorná družstva měla být vybrána ve vesnicích, které k tomu mají vhodné prostředí, zázemí a jsou na něj „politicky připravena“ podle představ strany. Měla sloužit především jako pozitivní příklad pro ostatní vesnice, zemědělce váhající o založení nového JZD anebo o vstupu do něj.⁵⁸

⁵⁶ DOLEŽAL, Jan, Jiří PEKÁREK a Josef KMONÍČEK. *Když mizely meze: kapitoly z kolektivizace východočeského zemědělství v letech 1949-1960*. Hradec Králové: Kruh, 1987. Kraj (Kruh). str. 18

⁵⁷ SOA Zámorsk, Fond: KV KSČ v HK, kart. č. 473, inv. č. 317, 1950, JZD v hradeckém kraji - členská základna z 20. října 1949

⁵⁸ DOLEŽAL, Jan, Jiří PEKÁREK a Josef KMONÍČEK. *Když mizely meze: kapitoly z kolektivizace východočeského zemědělství v letech 1949-1960*. Hradec Králové: Kruh, 1987. Kraj (Kruh). str. 22 - 23

2.1.5 Devátý sjezd a oficiální vyhlášení kolektivizační strategie

Devátý sjezd KSČ se konal 25. - 29. května 1949 a byl to tedy první sjezd strany po únorovém převratu v roce 1948. Hlavním výsledkem sjezdu bylo určení nové „generální linie strany“. Tato generální linie, nebo také jinak řečeno strategie při postupu socializace Československa, byla specifikována v deseti bodech⁵⁹, které na sjezdu prezentoval sám předseda strany a prezident Klement Gottwald. Těchto deset bodů se promítalo v podstatě do všech oblastí činnosti strany/stranických orgánů a určovalo, jakým způsobem dosáhnout v dané oblasti cíle KSČ, což byla „socializace společnosti“. V souladu s cíli této práce musíme zdůraznit především čtvrtý bod, který byl nazván „získání vesnice pro socialismus, malého a středního rolníka izolovat od vesnického boháče“. Gottwald v něm nabádá, aby začal být uváděn zákon o jednotném zemědělském družstvu do praxe, aby se začaly rozšiřovat a vybavovat strojní traktorové stanice a především požaduje zahájení přesvědčovací kampaně na účasti všech rolníků na kolektivizaci zemědělství.⁶⁰

Dále ÚV KSČ určil kromě těchto všeobecných strategií v kolektivizaci také konkrétní strategii k zakládání JZD, kterou se KV KSČ a OV KSČ měly řídit. Bylo to především „zpomalení tempa přesvědčovacích kampaní“. Pravděpodobně kvůli místy až nečekanému odporu zemědělců (často i členů strany) k družstevní myšlence, ale i počátečnímu nepříliš příznivému vývoji při zakládání JZD a jejich chodu, rozhodl ÚV KSČ soustředit se více na družstva, která již byla založena. Jak již bylo zmíněno v předchozí kapitole, mnohá z družstev zatím nevykazovala žádnou činnost a tak mělo být v každém okrese určeno několik tzv. „vzorných JZD“. Komunistická propaganda účel vzorných JZD vystihla ve „Východočeské záři“: „Čím přesvědčíme kolísající drobné a střední rolníky a porazíme na hlavu vesnickou reakci? Vybudováním vzorných družstev (...)“⁶¹. Některé okresy královéhradeckého kraje byly vzápětí schopné vybudovat několik „vzorných JZD“ a do některých z nich byly dokonce pořádány zájezdy z jiných „ne-vzorných“ JZD. Jak ale uvidíme z dalšího vývoje, těchto JZD bylo velmi málo i těchto několik družstev často nefungovalo dle původních představ.

Dalším úkolem vyplývajícím z nového směřování generální linie, který se často objevoval v prohlášeních KV KSČ a OV KSČ, bylo například přiřazování „patronátních závodů“ pro JZD, zajištění zemědělských odborníků, zlepšení materiálního vybavení a také spolupráce s STS. Takzvané „patronátní závody“ byly většinou továrny z okolí družstva. Strana předpokládala, že „politicky

⁵⁹ 1. bod - splnění pětiletého hospodářského plánu; 2. bod - zlepšení zásobování obyvatelstva potravinami a spotřebním zbožím; 3. bod - rozšíření veřejného sektoru v národním hospodářství a omezovat v něm kapitalistické prvky; 4. bod - získání vesnice pro socialismus, malého a středního rolníka izolovat od vesnického boháče; 5. bod - zlepšení státního aparátu; 6. bod - vytvoření komunistické inteligence; 7. bod - obrození Národní fronty; 8. bod - zostření třídního boje; 9. bod - vedení mírové zahraniční politiky; 10. bod - jednota a podpora strany. (viz. *Protokol 9. řádného sjezdu Komunistické strany Československa: v Praze 25. - 29.května 1949*. Praha: Ústřední výbor KSČ, 1949, str. 102)

⁶⁰ *Protokol 9. řádného sjezdu Komunistické strany Československa: v Praze 25. - 29.května 1949*. Praha: Ústřední výbor KSČ, 1949, str. 102

⁶¹ *Východočeská zář: list KSČ královéhradeckého kraje*. Hradec Králové: Krajský výbor KSČ, 1949. 29. prosince 1949

vyspělí“ dělníci z těchto továren budou v JZD pomáhat nejen při formování postojů zemědělců, ale také měli dohlížet například na účetnictví v družstvech anebo pomáhat při kampaních (nebo je i vést) a vysvětlování politických otázek týkajících se JZD. Statistika uvedená KV KSČ 20. října 1949 tvrdí, že k tomuto datu bylo již 71 „patronátů“.⁶² V porovnání s počtem založených PV a JZD k říjnu 1949, kterých bylo podle údajů KV KSČ 87, je toto číslo patronátů poměrně vysoké. V každém případě se ale nejednalo o stálý trend v kolektivizační politice kraje nebo okresů. V dalších měsících či letech se totiž přiřazování „patronátních závodů“ k JZD značně omezilo, ačkoli to bylo zapříčiněno nejspíše špatnou prací okresních orgánů. „Nefungují patronáty průmyslových závodů“⁶³, takové bylo hodnocení „patronátních závodů“ ze strany KV KSČ v „Situační zprávě o JZD“. To, že některá JZD měla svůj „patronátní závod“, ještě totiž neznamenalo, že vyvíjel nějakou činnost, či spolupracoval. Problémy však většinou přicházely jak ze strany družstev, tak ze strany patronátů, protože většinou jejich spolupráce skončila u brigádnické pomoci „patronátů“ ve špičkovém období zemědělských prací.

2.1.6 Pokračování kolektivizace v roce 1949 a 1950

Když se na vývoj kolektivizace podíváme z krajského hlediska, tak lze pozorovat poměrně výrazně ono zpomalení zakládání nových JZD, určené z Devátého sjezdu KSČ. Ještě v květnu bylo založeno 31 PV a JZD, ale již další měsíc už pouhých 6, v červenci pak 13 a v srpnu 7 PV nebo JZD.⁶⁴ KV KSČ pak dále podrobně popisuje „Vývoj JZD v kraji Hradec Králové“ ve zprávě z 22. 2. 1950. Například o činnosti nově založených JZD říká, že se většinou omezuje jen na mechanizaci a stavební činnost. Tento fakt poté vysvětluje „tvrdým odporem reakce“. Krajský výbor také vyzdvihuje, že v pohraničních oblastech je sice snadnější založit JZD, ale naopak je v těchto oblastech často „slabý kádr politických a odborných pracovníků“. Ve vnitrozemských oblastech jsou podle zprávy podmínky pro založení JZD mnohem složitější, protože zemědělci stále disponují vlastními stroji a traktory a je zde stále „politicky organizovaný odpor hlavně od příslušníků strany lidové a agrární“. Zpráva také vyzdvihuje činnost „vzorných družstev“ a to zejména JZD Dolany z okresu Jaroměř. V roce 1949 bylo totiž pořádáno mnoho zájezdů zemědělců nebo okresních školních a osvětových inspektorů do tohoto JZD, aby v praxi viděli, jak si komunisté představovali vývoj všech ostatních JZD.⁶⁵

K datu vypracování zprávy 22. 2. 1950, bylo v královéhradeckém kraji celkem sedm vzorných družstev. Nejlepší z nich bylo již zmíněné JZD Dolany okres Jaroměř a poté JZD Stračov okres Hořice, JZD Skalice okres Jaroměř, JZD Kosičky okres Nový Bydžov, JZD Ruprechtice okres Broumov, JZD Vlčkovice okres Žamberk a JZD Bukvice okres Jičín. Ve statistice byla dále uvedena dvě družstva z královéhradeckého okresu a po jednom z okresů Nová Paka, Hořice, Jaroměř, Nový Bydžov,

⁶² SOA Zámorsk, Fond: KV KSČ v HK, kart. č. 473, inv. č. 317, 1950, JZD v hradeckém kraji - členská základna z 20. října 1949

⁶³ *Tamtéž*, 1949, JZD – zakládání – 1949, Vývoj JZD v kraji Hradec Králové z 22. 2. 1950

⁶⁴ *Tamtéž*.

⁶⁵ *Tamtéž*.

Žamberka, Dobrušky a JZD Kunčina Ves z rychnovského okresu. Tato družstva však byla po kontrole v roce 1949 vyřazena z kategorie „vzorných družstev“, protože „neuskutečnila plánované osevy a jejich činnost je jednosměrná a nebyla z vlastní iniciativy členů, nýbrž z iniciativy funkcionářů okresů a kraje“. Ve zprávě pak byla charakterizována jako družstva s „předpoklady být vzornými, ale stále s určitými nedostatky ve své činnosti“. Tato práce bohužel nemá konkrétní zprávy z uvedených JZD, ale můžeme se letmo podívat na činnost posledního uvedeného JZD z okresu Rychnov nad Kněžnou.

JZD Kunčina Ves bylo první JZD v tomto okrese a zároveň určeno jako „vzorné“. Proto zde ministerstvo zemědělství také investovalo do stavby teletníku. OV KSČ zde však udělalo mnoho chyb už v úplných začátcích vzniku družstva. Například hned po založení družstva nabízela OSAZ v Rychnově n. Kn. pomoc družstvu v účetnictví (což se později ukázalo jako jeden z největších problémů), ale nabídka nebyla využita a místo toho určil ONV v Rychnově n. Kn. tzv. „újezdního tajemníka“ (Osvalda Prouzu), který měl pomáhat družstvu „po stránce politické i hospodářské“ a být jakýmsi spojovacím článkem mezi okresními orgány a družstvem.⁶⁶ Nakonec byl „újezdní tajemník“ Prouza i jeho nástupce Jan Šefl vzat do soudní vazby kvůli pokladnímu schodku. Investice byly totiž podle OV KSČ zneužity a konference OV KSČ nakonec rozhodla o vývoji v družstvu takto: „Vedení družstva se nedostalo do rukou poctivých a dobrých kádrů (...) zjistily se skutečně hrubé závady hospodářského rázu hraničící s podvodem vzhledem k špatnému hospodářství JZD.“⁶⁷ Nemůžeme tedy s jistotou říci, jak na tom byla půdně „vzorná družstva“ z ostatních okresů, ale KV KSČ už v únoru 1950 o těchto závažných problémech v Kunčině Vsi věděl a přesto bylo toto JZD stále zařazeno v kategorii pro JZD s „předpoklady být vzornými“. Je tedy možné, že krajské vedení také potřebovalo mírně „přikrášlit“ výsledky kolektivizace za rok 1949 ve zprávě pro ÚV KSČ, protože v úplných začátcích kolektivizace v ČSR se ocital královéhradecký kraj na posledních příčkách statistik.

Je nutno zdůraznit, že ačkoliv Devátý sjezd KSČ určil v nové linii zpomalení tempa v zakládání nových JZD, neznamenal to, že by se nějakým způsobem omezila „agitační kampaň“ na okresech. Vedení KSČ naopak spíše předpokládalo větší počet přesvědčovacích akcí a hlavně jejich zkvalitnění po politické stránce, zaměřené zejména na získávání nových členů. Nová družstva již tedy nevznikala v takovém počtu, ale v některých družstvech vlivem „přesvědčovacích akcí“ vzrostl počet členů v JZD. To však neznamenal, že by se nějakým výrazným způsobem zlepšila samotná činnost družstev.

Jak již bylo zmíněno, společná činnost družstva nebo dokonce společné hospodaření v JZD, nebylo na počátku kolektivizace nijak obvyklé. Velmi často družstva nevyvíjela po založení žádnou činnost anebo vyvíjela činnost vzdálenou zemědělství. Avšak ta družstva, která opravdu začala společně hospodařit, začínala často malými kroky, jako například společným nákupem hnojiv, krmiv nebo uhlí pro domácnosti a v některých družstvech dokonce na podzim 1949 společně vyorali

⁶⁶ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Fond: JZD Kunčina Ves, kart. č. 151, inv. č. 55/1, Protokol z valné hromady 19. 11. 1950

⁶⁷ SOkA Rychnov nad Kněžnou, fond OV KSČ v RK, kart. č. 1, inv. č. 6, Kniha zápisů z jednání okresní konference KSČ v Rychnově nad Kněžnou 1950

brambory. Některá družstva začala se společnou výstavbou družstevní prádely, společné „vývařovny“ anebo v oboru zemědělství s „adaptací budov pro zemědělské stroje“ nebo stavěním malých drůbežár. Tzv. „vyšší formy spolupráce“ však během roku 1949 byly k vidění spíše výjimečně a to ve vzorných JZD.⁶⁸

V roce 1949 také mimo jiné nařídil ÚV KSČ provedení tzv. „výkupu těžké zemědělské techniky“. Oficiálně byla tato akce nařízena pro „upevnění postavení STS“, ale opět je v tomto nařízení nutné hledat druhý význam, kterým byla snaha o omezení vlivu velkých zemědělců na vesnici a další znepříjemnění individuálního hospodaření. STS měla tedy právo vykoupit těžkou zemědělskou techniku od soukromých zemědělců, kde podle jejich názoru nebyla plně využita anebo tato technika vytvářela závislost malých rolníků na velkých zemědělcích. Výkupy však narážely už od počátku na „silný odpor majitelů i ostatních obyvatel na vesnici“. Nejdříve tedy byla technika vykupována od zemědělců, kteří nesplnili dodávkové povinnosti, ale výkup nakonec minimálně v roce 1949 nesplnil svůj účel a opět „zahustil“ atmosféru na vesnicích. V některých vesnicích se zemědělci domluvili na formálním založení družstva, aby jim stroje zůstaly ve vesnici a nezískala je STS, jinde byl výkup proveden jen formálně, takže vykoupené stroje zůstaly u původních majitelů a některé ONV dokonce vykupovaly stroje, které se ani nedaly zahrnout do kategorie těžké zemědělské techniky, jen aby měly co vykázat do statistik.⁶⁹

Do konce roku 1949 bylo v královéhradeckém kraji celkem 110 schválených PV JZD. Z nich celkem 5 PV JZD v rychnovském okrese. Kromě již zmíněného PV JZD Kunčina Ves to bylo ještě v červenci PV JZD v Panské Habrové, v listopadu PV JZD v Jedlové a další dvě v prosinci v Kostelci nad Orlicí a Velké Lhotě. Všechny PV měly při zakládání řadu problémů spojených s organizací, prací újezdních tajemníků a členskou základnou. Například JZD Kunčina Ves bylo kvůli jmenovaným problémům rozpuštěno, ale už na začátku roku 1950 zase PV hlásil činnost.⁷⁰

Za celým prvním rokem po zahájení kolektivizace v ČSR se ohlíží nově zvolený tajemník OV KSČ Cibulka na Okresní konferenci KSČ v Rychnově nad Kněžnou. „*V budování socialismu přes JZD jsme mezi posledními okresy našeho kraje, správněji řečeno posledním. V první řadě jsme neprovedli řádnou přesvědčovací kampaň. Šli jsme na vesnici nedůsledně vyzbrojeni náležitou argumentací a zaměřovali se v první řadě na snadnější cestu nabízením investic na stavby zemědělské výroby a koupí mechanizačních prostředků.*“⁷¹ Dále opět zdůrazňuje neúspěch se „vzorným JZD“ v Kunčině Vsi slovy: „*O vzorném družstvu nemohu dosud v našem okrese říci vůbec nic, protože něco podobného ještě*

⁶⁸ DOLEŽAL, Jan, Jiří PEKÁREK a Josef KMONÍČEK. *Když mizely meze: kapitoly z kolektivizace východočeského zemědělství v letech 1949-1960*. Hradec Králové: Kruh, 1987. Kraj (Kruh). str. 27

⁶⁹ DOLEŽAL, Jan, Jiří PEKÁREK a Josef KMONÍČEK. *Když mizely meze: kapitoly z kolektivizace východočeského zemědělství v letech 1949-1960*. Hradec Králové: Kruh, 1987. Kraj (Kruh). str. 28 – 36

⁷⁰ Veškeré statistiky uváděné komunistickými organizacemi nutno brát s rezervou a to obzvláště statistiky z raného období zakládání JZD. Například statistiky k zakládání PV a JZD se od sebe vzájemně liší, ať už jsou vypracovány KV KSČ nebo OV KSČ anebo se liší i od samotných zakládacích listin JZD.

⁷¹ SOKA Rychnov nad Kněžnou, Fond: OV KSČ v RK, kart. č. 1, inv. č. 6, Kniha zápisů z jednání okresní konference KSČ v Rychnově nad Kněžnou 1950, str. 16 - 18

*nemáme.*⁷² K podobně tvrdé kritice se pak přidává i KV KSČ ve své „Zprávě o průzkumu na okrese Rychnov n. Kn.“. Zpráva tvrdí, že předsednictvo OV KSČ se zabývalo problémy v JZD na každé schůzi, ale pouze povrchně a hlavní kritika se pak snáší na „sbor instruktorů“, který je podle této zprávy sice ustaven, ale jeho činnost není prakticky žádná. Zpráva upozorňuje na to, že práce instruktorů se skládá pouze „(...) z *poslíchování a pomáhání při špičkových akcích*“⁷³.

Jak již bylo zmíněno v předchozím odstavci, do funkce tajemníka OV KSČ nastoupil v březnu 1950 nový „kádr“, dělník Cibulka. Ze zaměření okresní politiky nového tajemníka na zemědělský úsek, byla znatelná snaha o změnu nepříznivé situace v kolektivizaci okresu. Proto hned na jedné z prvních schůzí předsednictva bylo usneseno, že při jarním osevu musejí být JZD zvýhodněna oproti ostatním soukromě hospodařícím zemědělcům. Toto zvýhodnění mělo spočívat v tom, že si předsedové družstev mohli přednostně vybrat z předepsaných plodin, které chtějí ve družstvech pěstovat a na soukromě hospodařící rolníky a „vesnické boháče“ byl zbytek plodin rozepsán. Výbor v tomto opatření pravděpodobně viděl jednu z možností, jak přesvědčit zemědělce o výhodě společného zemědělství. Tímto tedy konečně započal požadované přesvědčovací akce pro vstup do JZD. Další výhody kolektivního hospodaření se snažil OV ukázat při žňových pracích, kdy byl téměř u všech družstev vypracován žňový plán. Dále byla JZD propagována řadou akcí organizovaných okresním výborem. Byly to například exkurze zástupců JZD Lukavice a Liberka do JZD Vlčkovice, Velká Jesenice a Skaličky v rámci kraje. Dále OV například připravoval zájezdy putovních kin, Vesnického divadla, probíhaly besedy s delegáty a přednášky o SSSR, které vedli funkcionáři OV nebo KV KSČ. V rámci propagace JZD byli také někteří členové JZD vysláni na rekreaci, dostávali „gumáky“ nebo poukazy na plstěné boty.⁷⁴

Zajímavá je také statistika KV KSČ z doby, kdy nový tajemník Cibulka nastupoval do své funkce. Z této statistiky byl rychnovský okres se svými sedmi PV JZD mezi nejhoršími v kraji (po okrese Dobruška, který byl také krajskými funkcionáři označen jako „reakční“). Na statistice lze dobře pozorovat počáteční úspěchy pohraničních okresů, na rozdíl od toho rychnovského, jako Broumov (17 PV JZD), Trutnov (15 PV JZD), Vrchlabí (15 PV JZD) a Žamberk (15 PV JZD).⁷⁵ Jediným překvapením byl okres Jaroměř, který jakožto nížinný okres, byl v počtu JZD i úrovni jejich vedení na předních příčkách kraje od samého počátku.

⁷² SOkA Rychnov nad Kněžnou, fond: OV KSČ v RK, kart. č. 1, inv. č. 6, Kniha zápisů z jednání okresní konference KSČ v Rychnově nad Kněžnou 1950, str. 16 - 18

⁷³ SOA Zámorsk, Fond: KV KSČ v HK, Kart. č. 471, Inv. č. 299, Styky s OV KSČ 1946 – 1955, Zpráva o průzkumu na okrese Rychnov n. Kn. dne 15. 3. 1950

⁷⁴ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Fond: OV KSČ v RK, kart. č. 127, inv. č. 784, Kniha zápisů schůzí předsednictva OV KSČ Rychnov nad Kněžnou 1950, archivní jednotka 149, str. 4

⁷⁵ SOA v Zámrsku, Fond: KV KSČ v HK, Kart. č. 474, Inv. č. 317, 1950, Seznam JZD v kraji Hradec Králové ku dni 23. února 1950

2.1.7 Přechod na tzv. „vyšší výrobní typy JZD“

V roce 1950 stále pokračovala strategie v kolektivizaci, která byla nastavena Devátým sjezdem v květnu 1949, ale od počátku roku začala být prioritou „ekonomická prosperita“ družstev. Většina z již založených JZD byla totiž závislá na dotacích státu. Tato nová strategie měla být realizována skrze dříve zmíněné „tovární patronáty“, které se měly začít více angažovat ve vedení účetnictví jednotlivých JZD.⁷⁶

Tou největší změnou v roce 1950 však mělo být tzv. „přijímání provozních řádů“. Měla to tak být reakce na nečinná JZD, která se vyskytovala v každém okrese. Přijetím řádu se totiž družstvo zavázalo ke společné činnosti v JZD, která byla charakteristická pro „výrobní typ JZD“ zvolený na členské schůzi družstva. Jednotná zemědělská družstva tedy byla rozdělena do čtyř úrovní jejich vývoje, podle komunistické terminologie do čtyř typů JZD. Toto rozdělení mělo zajistit snadnější a hlavně pomalejší a postupný přechod k socialistické formě hospodaření, protože přesvědčit nebo nějakým způsobem přinutit zemědělce začít hospodařit ve čtvrtém typu hned od založení družstva by bylo prakticky nemožné. Komunisté pak ve všech písemných zprávách značí typy římskými číslicemi od I až do IV a tato diplomová práce se bude tohoto značení pro přehlednost držet také.

První z typů JZD byl vlastně pro mnohé zemědělce nebo celou vesnici naprosto bezproblémový krok. Zemědělci JZD I. typu měli za úkol realizovat menší „společný projekt“ v rámci družstva. Například líheň vajec nebo odchovnu telat. Typická pro tento typ byla také sousedská výpomoc a společná organizací některých prací, což ovšem probíhalo i před vznikem družstev. V některých družstvech se však ještě v rámci I. typu snažili společně organizovat práci v týmech a docházelo i ke sdílení veškerých nástrojů a zemědělské mechanizace, ale pozemky zemědělců byly nadále v jejich vlastnictví. II. typ je pak charakteristický provedením tzv. Hospodářsko-technické úpravy půdy (dále jen HTÚP) jinak také uváděno jako scelování půdy nebo rozorávání mezí. Členská schůze po schválení HTÚP zrušila hranice pozemků a nadále už družstvo hospodařilo na společné družstevní půdě. Hlavním cílem HTÚP bylo scelit pozemky JZD tak, aby na sebe navazovaly a aby mechanizační prostředky a družstevníci nemuseli přejíždět od pozemku k pozemku přes celou vesnici. Ovšem stávalo se, že družstvo svoji neúrodnou pastvu vyměnilo například s „vesnickým boháčem“ za jeho úrodné pole, takže i HTÚP bylo zneužíváno k dalším represím vůči individuálně hospodařícím zemědělcům. Zemědělci dále v rámci II. typu společně plánují osev i sklizeň, ale soukromé vlastnictví se v podstatě neruší. Nadále se zaznamenává vklad půdy, se kterým zemědělec vstoupil do družstva a na jeho základě se poté přerozděluje zbylá úroda. Navíc živočišná výroba je stále plně soukromá,

⁷⁶ DOLEŽAL, Jan, Jiří PEKÁREK a Josef KMONÍČEK. *Když mizely meze: kapitoly z kolektivizace východočeského zemědělství v letech 1949-1960*. Hradec Králové: Kruh, 1987. Kraj (Kruh). str. 36

takže každý člen dál chová svůj vlastní dobytek. Kromě vkladů členů do družstva v podobě půdy se zaznamenávají i hodiny práce členů a jejich strojů, které jsou pak odměňovány.⁷⁷

Ve III. typu jsou pozemky dále uváděny jako majetek členů, ale členové družstva se vzdávají všech práv na samostatné hospodaření. Navíc se člen zaváže, že vložená půda zůstane v družstvu nejméně tři roky. Pokud by tedy chtěl z JZD v průběhu těchto tří let vystoupit, musí přijmout náhradu za vložený pozemek. Hlavním a největším krokem ve III. typu JZD je tzv. „svod dobytka“, který členy zavazoval k odevzdání družstvu svého dobytka. Družstva III. typu pak byla charakteristická pro tzv. „adaptace stájí, kravínů“, kam se tento živočišný inventář sváděl. Provozní řád pak přesně uvádí, že si člen smí nechat „jednu krávu a tele, prasata, ovce, kozy a drůbež, které využije pro svou vlastní potřebu“. Pro každého člena byl také povolen tzv. záhumenek, což bylo označení pro menší soukromý pozemek v blízkosti hospodářství, typické pro pozdější členy JZD a malé zemědělce. V posledním IV. typu už žádná forma soukromého vlastnictví nebyla možná a veškerý zisk z hospodaření družstva byl přerozdělován podle počtu odpracovaných „pracovních jednotek“. V družstvu se vytvoří tzv. „pracovní skupiny“ se svým vedoucím tzv. „skupinářem“, který také dostává pracovní jednotky navíc za vyšší zodpovědnost. Odměňování členů JZD probíhá v průběhu roku vyplácením záloh a to buď v penězích, nebo v naturáliích.⁷⁸

25. února 1950 byla ÚV KSČ vydána nová směrnice „o urychleném vybudování výrobních zemědělských družstev“. Tato směrnice se dá ve zkratce vysvětlit jako přechod dosavadních družstev na „vyšší“ úroveň kolektivního hospodaření. To znamená v ideálním případě zavedení společné živočišné i rostlinné výroby v rámci družstva bez odměňování členů podle výměry vložené půdy.⁷⁹

První kampaně k přijetí provozních řádů proběhly v královéhradeckém kraji v květnu a červnu 1950. Po tomto přesvědčování z 202 JZD přijalo „pouze“ 87 z nich nějaký typ provozního řádu a nejčastěji to byl tzv. II. typ. S příchodem žní se číslo družstev s novým provozním řádem v kraji zvýšilo na 118 a pět JZD přešlo na IV. výrobní typ.⁸⁰ Rychnovským okresním organizacím se také podařilo v některých družstvech uspět s přechodem na vyšší typ. Například JZD Velká Lhota, které bylo jedním z družstev, kde byl v roce 1950 dodržován žňový plán prací, se po skončení žní rozhodli k HTÚP. Podle OV KSČ si členové družstva uvědomili: „*obtížnost společných prací na roztržštěných parcelách, ztrátu času při přecházení po roztržštěných parcelách, obtíže při využití mechanizačních prostředků*“⁸¹ a podle interpretace OV KSČ přistoupili zemědělci ke scelení celé vesnice z vlastní iniciativy. Dále se

⁷⁷ . FEIERABEND, Ladislav Karel. *Zemědělské družstevnictví v Československu do roku 1952*. Ve Volarech: Stehlík, 2007. ISBN 978-80-86913-03-2. str. 69

⁷⁸ *Tamtéž*.

⁷⁹ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1948-1953*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. Odborná literatura pro učitele. ISBN 80-04-25700-3. str. 118 - 119

⁸⁰ DOLEŽAL, Jan, Jiří PEKÁREK a Josef KMONÍČEK. *Když mizely meze: kapitoly z kolektivizace východočeského zemědělství v letech 1949-1960*. Hradec Králové: Kruh, 1987. Kraj (Kruh). str. 41

⁸¹ SOKA Rychnov nad Kněžnou, Fond: OV KSČ v RK, kart. č. 127, inv. č. 784, *Knihy zápisů schůzí předsednictva OV KSČ Rychnov nad Kněžnou 1950*, arch. j 149, str. 21

místní družstevníci shodli na společném osevu a rozorání mezí, čímž udělali krok k přechodu na vyšší typ kolektivního hospodaření.

Jak již bylo zmíněno, s přechodem na vyšší výrobní typ JZD měly proběhnout první „rozorání mezí“. Vzhledem k budoucímu vývoji kolektivizace to byl riskantní a „ošidný“ krok. Uvědomovali si to i sami komunisté: „*Při scelení nesmí být poškozen malý a střední rolník, není-li členem družstva, nýbrž musí mu být dána výměnou rovnocenná parcela na okraji jednotlivých honů, protože jeho dobrovolná účast v scelování ho přivede do JZD.*“⁸² Ať už byli tito malí a střední rolníci v právu nebo ne, mnoho z nich se cítilo při provedení HTÚP daným JZD poškozeno a jejich přesvědčování pro vstup do družstva se stal v budoucnu velmi obtížným.

Samotné rozorávání mezí začalo v září 1950. Původně se do něj měly zapojit Místní organizace KSČ (dále jen MO KSČ) a hlavně patronátní závody. Od posledního průzkumu práce patronátních závodů se ale situace výrazněji nezlepšila. Více než 60 % z nich tak vyvíjelo malou nebo žádnou činnost a mnoho JZD stále nemělo svůj patronát určen nebo s ním nenavázalo kontakt. 1. září tak uvádí Královéhradecký kraj 42 družstev, která rozorala meze.⁸³

Scelování pozemků v rámci HTÚP po žních se na Rychnovsku vyskytlo i v dalších družstvech a podle pramenů „*HTÚP mělo za následek někde, že všichni zemědělci vstoupili také do JZD, to se stalo v Prorubkách, Chotivy a Bělé.*“⁸⁴ Fakt, že po HTÚP vstoupili všichni zemědělci do JZD, se dá vysvětlit hned několika způsoby. Všechna tři JZD totiž byla ve vesnicích, které měly jen několik desítek obyvatel a pozemky rolníků nebyly tak rozsáhlé. Pravděpodobně nejpádnejším důvodem pro vstup do družstva však bylo donucení okolnostmi doprovázenými HTÚP a to výměnou pozemků za méně kvalitní půdu. Včetně výše uvedených JZD ještě v roce 1950 provedlo HTÚP JZD Kunčina Ves a Křivice.

2.1.8 Nové vedení OV KSČ a jeho dopad na kolektivizaci

Během roku 1950, po změně ve vedení OV KSČ, doznala situace v zakládání nových JZD a stavu počtu členů JZD oproti minulému roku pozitivních změn. V lednu 1950 byla hlášena v činnosti dvě družstva s 52 členy a čtyři PV JZD a v prosinci tohoto roku bylo nahlášeno deset JZD a šest přípravných výborů s 321 členy.⁸⁵ Mezi nově vzniklá a znovu obnovená družstva v roce 1950 patřila například JZD v Lukavici, Lipovce, Panské Habrové, Lhotách u Potštejna (neboli JZD Velká Lhota), Šachově, Kunčině Vsi, Prorubkách, Křivicích, Tutlekách, Žďáru nad Orlicí, v Potštejnu a další. Ke konci roku 1950 tedy OV už disponovalo „snositelnějšími“ čísly založených družstev, jenže mnohá z družstev u pouhého založení také setrvala. Většina těchto JZD byla založena na základě předchozích,

⁸² DOLEŽAL, Jan, Jiří PEKÁREK a Josef KMONÍČEK. *Když mizely meze: kapitoly z kolektivizace východočeského zemědělství v letech 1949-1960*. Hradec Králové: Kruh, 1987. Kraj (Kruh). str. 44

⁸³ *Tamtéž*, str. 45

⁸⁴ SOKA Rychnov nad Kněžnou, Fond: OV KSČ v RK, kart. č. 127, inv.. č. 784, *Kniha zápisů schůzí předsednictva OV KSČ Rychnov nad Kněžnou 1950*, arch. j. 138, str. 18

⁸⁵ SOA Zámorsk, Fond: KV KSČ v HK, Kart. č. 474, Inv. č. 317, 1950, Seznam JZD kraj Hradec Králové k 24. 1. 1950

již existujících, strojních, mechanizačních a zejména elektrářenských družstvech a mnoho z nich také provádělo pouze symbolickou činnost, stejně jako v roce předešlém.

Ačkoliv bylo přes rok 1950 (podle statistik OV KSČ) založeno čtrnáct družstev, bylo toto zakládání provázeno řadou problémů. Z mnohých schůzí předsednictva je možno vyzorovat čím dál tím větší obezřetnost při zakládání nových přípravných výborů. Na začátku roku 1950 probíhalo zakládání přípravných výborů „živelně“. To se však při následné kontrole jeví jako špatný krok. U mnoha přípravných výborů se totiž objevil trend využití hlavičky JZD například k tomu, aby družstevníci „vyfasovali“ setbu, ale dále už s OV ani nekomunikovali. OV se tedy bál, aby nedošlo k situaci jako v roce 1949 při zakládání „vzorného“ JZD v Kunčině Vsi. Již od léta 1950 tedy OV KSČ přistoupil k podrobnému rozboru podmínek ve vesnicích, které žádaly o založení přípravného výboru. Několik přípravných výborů také na základě této kontroly pozastavil v činnosti, nebo odložil jejich schválení (například v Čičové a Kvasínách).⁸⁶

Na podzim roku 1950 propagace a přesvědčovací kampaně za rozšíření členské základny lákaly střední a drobné rolníky do družstev, jenže pro vstup do JZD bylo mnoho z nich odraženo především průběhem žňových prací. Ve většině družstev byl vypracován žňový plán prací pro rok 1950, ale ve výsledku se podle nich jen málokteré JZD řídilo. Pouze JZD Velká Lhota a Žďár nad Orlicí zachovalo naplánovaný postup. Ostatní JZD postupovala podle komunistické terminologie „postaru“, na základě sousedské výpomoci, takže si rolníci v družstvech ani nevedli evidenci odpracovaných hodin. V podstatě tedy členové JZD využívali pouze mechanizačních prostředků družstva. K této situaci ve většině družstev došlo především kvůli tomu, že okresní výbor neprováděl žádnou kontrolu plnění plánu prací. A pokaždé, kdy OV neprovedlo zpětnou kontrolu svých usnesení nebo nařízení, došlo k jejich obcházení nebo neplnění.⁸⁷

Na požadavek ÚV o rychlejší vývoj JZD odpověděl OV v květnu téhož roku, když u devíti družstev projednával přechod na II. typ. Další zrychlení vývoje JZD měla podpořit směrnice ÚV KSČ z 29. ledna 1951, která nabádala funkcionáře k hromadnému přechodu JZD na III. typ. 1. 12. 1950 ještě stále rychnovský okres totiž nemohl vykázat ani jediné JZD III. nebo IV. typu. K tomuto datu bylo v rychnovském okrese pouze 9 PV a JZD I. typu a 7 JZD II. typu. Naopak například v jednom z neúspěšnějších okresů kraje v Broumově bylo celkem 6 JZD III. a 2 JZD IV. typu.⁸⁸

Karel Kaplan uvádí dále statistiku týkající se počtu JZD III. a IV. typu ke konci roku 1951, kdy bylo v celé republice těchto JZD oficiálně hlášeno 4 494.⁸⁹ Z této statistiky tedy průměrně vycházelo na jeden okres 15 JZD III. nebo IV. typu. K takovému počtu se však rychnovský okres ani zdaleka

⁸⁶ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Fond: OV KSČ v RK, kart. č. 127, inv. č. 783, *Kniha zápisů schůzí předsednictva OV KSČ Rychnov nad Kněžnou 1950*, arch. j. 123, str. 5

⁸⁷ *Tamtéž*, arch. j. 138, str. 18

⁸⁸ SOA Zámorsk, Fond: KV KSČ v HK, Kart. č. 474, Inv. č. 317, 1950, Rozdělení JZD dle typů k 1. 12. 1950, str. 26

⁸⁹ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1948-1953*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. Odborná literatura pro učitele. ISBN 80-04-25700-3. str. 120

nepřiblížil. Na jaře roku 1951 hlásil OV čtyři JZD III. typu (JZD Kunčina Ves, Bělá, Prorubky a Chotiv) v okrese, ale ke konci roku 1951 to byla pouhá dvě družstva (Petrovice, Prorubky). Z toho tedy plyne, že okresní výbor omezil svou činnost pouze na založení JZD a jejich rychlý přechod na vyšší typ, ale jeho vedení zůstalo na družstevnících, dokonce se OV nestaral ani o potřebné odborníky pro zemědělskou výrobu. Tato JZD se vyznačovala značnou nestabilitou, což dokazuje i to, že se postoupivší družstva na vyšší typ ještě během roku 1951 vrátila zpět na II. typ JZD.

Zbývající družstva na tom nebyla o mnoho lépe. Podhorská JZD se potýkala s nízkými výnosy hospodaření či spíše s celkovou „neprosperitou“ a ta družstva, která byla v úrodné oblasti, většinou patřila pod obce, jež se řadily k nejmenším v okrese. Ve vesnici navíc měla družstva menšinové vlastnictví půdy a zbylí rolníci vykazovali nechuť ke vstupu do JZD. I přesto, že se strana snažila především o vstup drobných a středních rolníků do družstev, v drtivé většině se členy stávali kovorolníci a rolníci s pozemkem od 2 do 5 ha. OV navíc nemohl počítat ani s podporou zemědělců - straníků, kteří neviděli v JZD budoucnost socialismu tak jako jejich funkcionáři. Výsledkem zemědělské politiky OV tedy bylo, že do oficiálních statistik mohli uvést, i když nízký, tak alespoň nějaký údaj o založených a „vyvíjejících se“ družstvech. Z toho je tedy patrné, že ani po Cibulkově „zemědělské politice“ v období března 1950 až dubna 1951 se situace v oblasti zakládání a zpevňování JZD v poměru k celorepublikové situaci nezlepšila.

2.1.9 Počátky a první projevy krize kolektivizace

Jak již bylo zmíněno, v roce 1951 nebyla situace v kolektivizaci Rychnovska zrovna ideální a nepomohlo tomu ani vedení OV KSČ. V dubnu 1951 totiž opět proběhla výměna funkcionářů. A s touto výměnou politických elit přišla také změna orientace okresní politiky. Předchozí „pro zemědělská“ politika vedoucího tajemníka Cibulky byla nahrazena politikou vedoucího tajemníka Kolafy, která se vyznačovala především snahou o konsolidaci stranického aparátu, ne však už tolik o rozvoj a prosperitu v oblasti zemědělství.

Problémy z oblasti kolektivizace se na nový výbor valily okamžitě po zahájení jeho funkčního období. Ty začaly už během jarních prací v roce 1951, kdy si JZD stěžovala na práci strojní traktorové stanice, protože nenasadila do jarních prací všechny stroje a přístup jejich pracovníků nebyl podle jejich představ a podle vyhlášené socialistické soutěže.⁹⁰ Navíc v některých JZD se začaly projevovat problémy s disciplínou družstevníků a to zejména v pohraničních oblastech. První vlaštovkou projevů nezájmu o družstvo se ukázalo opět JZD v Kunčině Vsi. Když v dubnu 1951 probíhaly v okrese jarní práce na polích, družstevníci z Kunčiny Vsi se o družstvo vůbec nezajímali a pracovali pouze na svých

⁹⁰ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Fond: OV KSČ v RK, kart. č. 1, inv. č. 7, *Knihá zápisů z jednání okresní konference KSČ v Rychnově nad Kněžnou 1951*, str. 20

záhumencích. Podle zprávy OV proběhly secí práce ve všech JZD úspěšně, až na Kunčinu Ves, kde nakonec musel osetí zajistit OV organizovanou brigádou.⁹¹

Další vlna nevole družstevníků se vzedmula v listopadu 1951. Byl to důsledek špatného stavu zemědělství, které bylo oslabeno neprosperujícími JZD. V roce 1951 byly opět zavedeny potravinové lístky na moučné výrobky a také se projevoval nedostatek masa a vajec. Vláda v reakci na špatnou družstevní výrobu vydala opatření, v němž zakázala domácí porážky a vydávání šatenek a potravinových lístků těm družstvům, které neplní na 100 %. Na morálku rolníků - družstevníků začaly, ve spojení s předchozími opatřeními, dopadat důsledky přechodu JZD na vyšší typy. Většina z nich totiž nesouhlasila se společným ustájením a společnou živočišnou výrobou a také s HTÚP. Projevy této nespokojenosti byly tedy zaznamenány na několika místech. Například v Kunčině Vsi při dostavbě společného teletníku, financovaného ministerstvem zemědělství, „*družstevníci nejsou pro společné ustájení a činí úšklebky s. Peckovi* (pozn.: kopáč vodovodu do teletníku) *a znechucují mu práci*“⁹². Další otevřené projevy nesouhlasu jsou registrovány, např. v JZD Prorubky a JZD Bělá, ve kterých družstevníci odmítali práci na stavbě kravína a drůbežárny.⁹³ Zajímavé je, že se největší odpor družstevníků vyskytuje u JZD v podhorských oblastech. Je tomu tak především kvůli neprosperitě těchto družstev, které pak nedostávaly zmíněné potravinové lístky a šatenky.

Práce se statistikami uváděnými ke stavu JZD v námi sledovaném období jsou často velice složité. Prakticky každé čtvrtletí se počet JZD a jejich úroveň/typ hospodaření velmi měnil. Jak již bylo výše uvedeno, v roce 1950 vzniklo deset družstev a připojilo se k šesti již existujícím. V prosinci roku 1950 tedy v rychnovském okrese existovalo deset JZD a šest PV. Na okresní konferenci 1951 se už situace výrazně mění. Vedení OV KSČ k dubnu 1951 uvádí již čtyři JZD III. typu, tři JZD II. typu a jedenáct JZD I. typu.⁹⁴ Navzdory výraznému posunu oproti konci roku 1950 je ale počet JZD a jejich úroveň stále značně zaostávající za krajským nebo celorepublikovým průměrem. KNV v Hradci Králové například uvádí, že k 31. 3. 1951 se podařilo v kraji založit 231 PV a JZD a z toho celých 84 JZD III. typu a 7 JZD IV. typu.⁹⁵ O dva měsíce se celkový počet JZD opět zvýšil na 244 a to hlavně díky JZD III. typu, kterých už bylo 93.⁹⁶

V samotných družstvech pak lze sledovat jejich nestabilitu. A to hlavně při porovnání se statistikou z konference OV KSČ v březnu 1952, která uvádí již jenom dvě JZD III. typu, deset JZD II. typu a čtyři JZD I. typu. Statistika dále uvádí, že během roku 1951 bylo převedeno na vyšší typ osm

⁹¹ SOKA Rychnov nad Kněžnou, Fond: OV KSČ, kart. č. 127, inv. č. 785, *Knihá zápisů schůzí předsednictva OV KSČ Rychnov nad Kněžnou 1950*, archivní jednotka 167, str. 7

⁹² *Tamtéž*, karton č. 128, invent. č. 787, *Knihá zápisů schůzí předsednictva OV KSČ Rychnov nad Kněžnou 1951*, archivní jednotka 204, str. 10

⁹³ *Tamtéž*.

⁹⁴ SOKA Rychnov nad Kněžnou, Fond: OV KSČ v RK, kart. č. 1, inv. č. 7, *Knihá zápisů z jednání okresní konference KSČ v Rychnově nad Kněžnou 1951*, str. 37

⁹⁵ SOA Zámorsk, Fond: KNV v HK, kart. č. 1, inv. č. 5, 5. plenární zasedání 31. 3. 1951

⁹⁶ SOA Zámorsk, Fond: KV KSČ v HK, kart. č. 474, Inv. č. 317, 1951, Přehled o vývoji JZD v kraji ke dni 31. 5. 1951, str. 58

družstev. Neuvádí však, že některá družstva také během roku opět klesla na nižší typ. Zajímavé je, že tři z původních čtyř družstev uvedených v dubnu 1951 jako JZD III. typu, jsou o rok později zpět na II. typu a některá jsou těsně před zrušením. V březnu roku 1952 je tedy nově uváděno JZD Petrovice jako družstvo III. typu a JZD Prorubky se jako jediné z již zmíněných družstev na III. typu „udrželo“.⁹⁷ Důvod, proč byla JZD III. typu opět tak rychle „degradována“, je v tom, že funkcionáři OV sice přesvědčili družstevníky k převodu na III. typ, ale většinou se tak dělo pomocí nátlakových metod. V praxi to pak znamenalo, že JZD oficiálně hospodařila v typu, který měl být charakteristický společným ustájením dobytka, ale ve skutečnosti každý družstevník hospodařil v oblasti živočišné výroby samostatně.

Rok 1951 se tedy vyznačoval z pohledu OV značným útlumem zemědělské politiky na úkor konsolidace stranického aparátu. Ve výsledcích kolektivizace se tento fakt také významně projevil. Počátky krize kolektivizace a její příčiny musíme tedy hledat právě v roce 1951, kdy začali družstevníci dávat najevo, že nesouhlasí s formou družstevnictví, která začala být realizována - totiž přechod na vyšší typy hospodaření a s ním spojené provádění HTÚP a společná živočišná výroba.

⁹⁷ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Fond: OV KSČ v RK, kart. č. 1, inv. č. 8, *Knihá zápisů z jednání okresní konference KSČ v Rychnově nad Kněžnou 1952*, str. 137 - 138

2.2 Strategie urychlení kolektivizace

Tato podkapitola v podstatě zachycuje průběh kolektivizace v roce 1952, který byl charakteristický jednak změnou zemědělské politiky ÚV KSČ na základě několika zásadních usnesení, která měla vesměs urychlit tempo kolektivizace a „zostřit třídní boj“ v družstvech. Oproti předchozímu roku 1951 se OV KSČ rozhodl opět věnovat plně svoji pozornost zemědělské politice. Jasným úkolem pro okresní výbor bylo plnění daných usnesení strany, která měl realizovat v JZD a vesnických organizacích. Tuto realizaci usnesení však chtěl uskutečnit novou cestou - prostřednictvím instruktorského sboru. V druhé polovině roku 1952 se konečně okresnímu výboru podařilo ustavit instruktorský sbor pro vesnické organizace, který měl zlepšit jejich činnost a aktivitu a také spolupráci s nimi. Činnost vesnických organizací, které až do roku 1952 téměř neexistovaly, se následně opravdu částečně zlepšila. Jenže zlepšení této činnosti VO ještě zdaleka neznamenaala zlepšení průběhu kolektivizace, jak OV KSČ předpokládal. Díky usnesením o „zostření třídního boje“ se poprvé dostává toto téma do popředí. Rychnovský okres z něho ale opět vychází jako jeden z nejhorších okresů a získal tím tak další odvětví své činnosti, ve kterém má na čem pracovat.

2.2.1 Plnění usnesení strany a překotné zakládání nových JZD v roce 1952

Nejlepší tedy bude postupně sledovat plnění jednotlivých usnesení strany v rychnovském okrese. První usnesení, kterým se předsednictvo OV KSČ zabývalo, neslo název „usnesení strany a vlády o opatřeních ke zvýšení živočišné výroby“. Když bylo toto usnesení koncem února 1952 probíráno v předsednictvu OV KSČ, vytyčili zde funkcionáři hlavní problémy živočišné výroby v okrese. Byla to hlavně nedostatečně rozvinutá společná živočišná výroba v JZD. Přechodem ke společné živočišné výrobě se družstva zavázala k přechodu na III. typ JZD, proto nebyl tento přechod jednoduchý. Nakonec se během roku udělal svod dobytka v JZD Bělá, Kunčina Ves, Tutleky a Týniště nad Orlicí. Další problém, který viděli funkcionáři okresních i krajských komunistických organizací jako hlavní, byl stav zemědělských staveb v JZD. KNV hodnotil dokončování zemědělských staveb jako „nedostatečné“ a řešení viděl v pomoci patronátních závodů, které už neměly být tolik využívané v zemědělských pracích.⁹⁸ Mnoho staveb nebylo dokončeno ještě z předchozích let, kdy se k zemědělské politice stavělo OV v Rychnově n. Kn. liknavě, a družstevníci tyto stavby bojkotovali a odmítali na nich pracovat. Hlavním úkolem pro splnění zvýšení živočišné výroby tedy bylo dokončení těchto staveb a vystavění dalších zemědělských objektů. OV KSČ se zvýšeným tlakem na zemědělce podařilo, kromě založení mnoha nových JZD, právě i dostavění zemědělských staveb. Například kravín

⁹⁸ SOA v Zámrsku, Fond: KNV v HK, Kart. č. 2, Inv. č. 17, 18. plenární zasedání 9. 8. 1952, Plnění hlavních úkolů z usnesení strany a vlády

v Petrovicích a Kunčině Vsi, drůbežárny v Prorubkách, Petrovicích a Týništi. Také bylo v JZD dokončeno mnoho adaptací kravínů, stájí a vepřínů a započato několik nových staveb.⁹⁹

Dalším usnesením, které předsednictvo mělo uvést v život v základních organizacích, bylo usnesení strany a vlády ke zlepšení práce strojních a traktorových stanic. Na práci STS bylo mnoho stížností už od roku 1949, kdy měly pomáhat se zakládáním JZD, později se projevovaly problémy při výkupu strojů a nakonec i problémy s pracovní morálkou a socialistickým soutěžením. Situace se nezměnila ani v roce 1952, kdy podle slov OV „nesplnění úkolů bylo způsobeno špatnou organizací práce“¹⁰⁰. V průběhu žňových prací bylo dokonce kvůli narušování pracovní disciplíny propuštěno několik traktoristů a opravářů. Během roku 1952 byly alespoň založeny nové STS v Častolovicích a v Ličně kvůli nově vznikajícím družstvům. V krajském hodnocení se STS Rychnov n. Kněžnou umístila na posledním čtrnáctém místě. Tento výrazný neúspěch OV zdůvodňuje právě špatnou pracovní morálkou ve stanici a především nefungující socialistickou soutěží mezi zaměstnanci. Dále nebylo zavedeno rozepsání práce, takže traktoristé do poslední chvíle nevěděli, co budou dělat, a velký nedostatek byl spatřován i v jednosměnném provozu. Z toho tedy plyne, že jediným úspěchem OV bylo ono založení nových STS, ale rozhodně nedošlo ke zlepšení práce STS.¹⁰¹

Jednoznačně nejdůležitější usnesení pro další vývoj kolektivizace bylo červnové usnesení strany a vlády o upevnění a dalším rozvoji JZD. Toto v podstatě navazovalo na únorové usnesení o zvýšení živočišné výroby a jeho hlavním úkolem bylo odstranit potíže v zásobování a zvýšit zemědělskou výrobu. Novou strategií mělo být zakládání JZD v úrodných částech okresu. Do této doby totiž okresní organizace využívaly toho, že založení JZD v pohraničí bylo mnohem rychlejší a snadnější, což ovšem logicky bylo na úkor prosperity družstev. Další strategií bylo větší zaměření na středního rolníka a ne už tolik na tzv. „kovorolníky“, kteří se práci v JZD nemohli věnovat na sto procent. A posledním charakteristickým rysem, který byl vyvolán červnovým usnesením vlády, bylo důslednější odhalování „vesnických boháčů“ a jejich následné trestní postihy. Tento proces útlaku „vesnických boháčů“ právě v roce 1952 začal doznávat větších rozměrů. Už tu nebyla strategie „pouhé“ izolace malého a středního rolníka od „vesnického boháče“, ale začala být prosazována strategie řízeného útlaku takto označených rolníků. V následujícím roce 1953 tento proces vyvrcholil tzv. akcí „K“, v jejímž rámci byli vybraní „vesničtí boháči“ i se svými rodinami odstěhováni co možná nejdál od svého bydliště na určený ČSSS.

V druhé polovině roku 1952 se červnové usnesení projevilo velkým zakládáním družstev. Počet JZD v královéhradeckém kraji se zvýšil z 269 na 446 družstev všech typů, ale v porovnání s ostatními kraji byl navzdory tomu hodnocen jako podprůměrný. Některé okresy v královéhradeckém kraji se navíc, navzdory usnesení, chopily i zakládání nových JZD v podhorských

⁹⁹ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Fond: ONV v RK, kart. č. 105, inv. č. 1943, *Hospodaření družstev*, str. 32

¹⁰⁰ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Fond: OV KSČ v RK, kart. č. 1, inv. č. 9, *Knihá zápisů z jednání okresní konference KSČ v Rychnově nad Kněžnou 1953*, str. 202

¹⁰¹ *Tamtéž*, str. 203 - 204

oblastech.¹⁰² Mezi ně však rychnovský okres nepatřil. Na základě červnového usnesení bylo v rychnovském okrese založeno 7. a 8. srpna PV JZD v Lupenici a Lípě nad Orlicí a ještě na podzim následovala další - v Černíkovcích, Solnici, Litohradech, Častolovicích, Borovnici a Přestavlcích. Všechna tato JZD byla v úrodných oblastech okresu. Nakonec se však i rychnovský okres odhodlal k založení několika podhorských JZD a v zimě roku 1952 vznikla další JZD v obci Rampuše, Hláška a Liberk, která byla opět v pohraničí. Poté už jen následovalo založení JZD v Pekle nad Zdobnicí a Potštejně.¹⁰³

Nejlépe si situaci v zakládání JZD představit z krajské statistiky z 1. září 1952. Ta uvádí celkem 857 obcí v kraji, z kterých už 425 mělo k 1. září JZD, což bylo 49,5 %. 323 obcí potom provedlo HTÚP. Tato statistika také podrobně charakterizuje jednotlivé okresy a teprve nyní lze opravdu analyzovat úroveň kolektivizace. Z celkového počtu JZD vychází nejlépe okres Nová Paka se 48 JZD, Hořice se 41 JZD a Jičín s 39 JZD. Důležitější statistika je však ta, která vypovídá o počtu založených JZD v poměru k počtu obcí v okrese. Z této statistiky vychází „vítězně“ okres Vrchlábí, protože jako jediný okres dokázal založit JZD ve všech obcích, čili 23 JZD (z toho 1 JZD IV. typu a 10 JZD III. typu). Neméně úspěšný je pak okres Nová Paka s celkovým počtem 48 JZD z 51 obcí (94 %). Okres Nová Paka potom dokazuje trend zlepšující se situace v kolektivizaci v nížinných okresech a dorovnávání se těm pohraničním. Okres Nová Paka je také zajímavý i tím, že dokázal provést HTÚP u 45 družstev v pouhých třech měsících od června do září 1952. Dále je ještě velmi zajímavý okres Trutnov, který dokázal založit JZD v 80 % obcí, ale především měl z 36 JZD 23 III. typu a 1 JZD IV. typu. Další raritou byl pak broumovský okres, který disponoval 12 JZD III. typu a 5 JZD IV. typu, což byla polovina všech JZD IV. typu v kraji. Naopak k úplně nejhorším okresům po všech stránkách kolektivizace patřil nadále rychnovský okres (s 28 % JZD v poměru se všemi obcemi) a okres dobrušský (s 20 % JZD v poměru se všemi obcemi).¹⁰⁴

Na podzim 1952 pak KV KSČ vypracovala „Úkoly v budování JZD v zimním období“. Úkoly kladly velký důraz na „boj proti vesnickým boháčům“, ale nejzajímavější z celé zprávy je pravděpodobně prognóza vývoje kolektivizace v okresech. KV KSČ totiž odhadnul, že „v okresech jako Hořice, Náchod, Dvůr Králové, Žamberk a Jaroměř provést 100% socializaci do 31. 12. 1952 a v ostatních okresech nejpozději do 31. 8. 1953.“¹⁰⁵ Jak ukazuje statistika z května 1953, prognóza vývoj neodhadla správně ani v jediném okrese. Ale přesto se podařilo ustavit JZD ve všech obcích do konce roku 1952 ve třech okresech – Jičín, Nová Paka a Vrchlábí. Počet založených JZD za rok 1952 je

¹⁰² DOLEŽAL, Jan, Jiří PEKÁREK a Josef KMONÍČEK. *Když mizely meze: kapitoly z kolektivizace východočeského zemědělství v letech 1949-1960*. Hradec Králové: Kruh, 1987. Kraj (Kruh). str. 64 - 65

¹⁰³ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Fond: OV KSČ v RK, kart. č. 1, inv. č. 9, *Knihy zápisů z jednání okresní konference KSČ v Rychnově nad Kněžnou 1953*, str. 207

¹⁰⁴ SOA Zámrsku, Fond: KV KSČ v HK, Kart. č. 471, Inv. č. 303, 1952, Seznam JZD s HTÚP 1. září 1952

¹⁰⁵ SOA Zámrsku, Fond: KNV v HK, Kart. č. 3, Inv. č. 20, 1. plenární zasedání 23. 2. 1953, str. 1

v porovnání s roky předchozími obrovský. V novopackém okrese to bylo 42 JZD a v jičínském okrese dokonce 81 nových JZD.¹⁰⁶

K 1. 3. 1953 je celkový stav v rychnovském okrese 24 JZD, z toho 11 družstev se společnou živočišnou výrobou (tedy JZD III. typu) a 13 družstev se společnou rostlinnou výrobou (tedy JZD II. typu).¹⁰⁷ Ačkoliv bylo oproti minulému roku založeno nesrovnatelně více JZD a většina z nich v úrodných oblastech okresu, stále rychnovský okres v porovnání s krajskou nebo celorepublikovou statistikou výrazně zaostával. Zajímavé srovnání v rámci kraje můžeme provést například s jičínským okresem. Hana Pexová ve své studii ke kolektivizaci na Jičínsku uvádí, že v červnu 1952 bylo v jičínském okrese 19 JZD II. a III. typu. Červnové usnesení ÚV KSČ však mělo v obou sledovaných okresech zcela odlišnou odezvu. V prosinci 1952 totiž už bylo v jičínském okrese hlášeno 45 JZD II. a III. typu. V porovnání s 15 JZD v rychnovském okrese můžeme tedy vidět, jakým způsobem rychnovský okres zaostával.¹⁰⁸ Jednoznačným viníkem špatného stavu byli v očích komunistů „vesničtí boháči“, kteří údajně rozeštvávali členy družstva a sabotovali činnost JZD. Ze schůzí předsednictva a jeho zpráv z jednotlivých družstev jsou však zřejmé problémy především v neúspěchu přesvědčovacích akcí a práce VO a instruktorů.

Například JZD v Kunčíně Vsi procházelo v roce 1952 velkou krizí. Tato krize navazovala na předchozí nespokojenost družstevníků a na jejich odpor a nezájem o družstvo z roku 1951. Odpor a zároveň pracovní pasivita družstevníků v obci neustále stoupala a na jaře už si OV se situací v družstvu nevěděl rady. Členové družstva si byli vědomi prakticky bezvýchodné situace zadluženého a neprosperujícího družstva, a proto pracovali pouze na svých záhumencích a přivydělávali si práci v lese. Na základě těchto poznatků se předsednictvo usneslo 20. 5. 1952 na tom, že „*JZD v Kunčíně Vsi není schopné dalšího rozvoje a proto bude po zhodnocení podrobné zprávy pravděpodobně rozpuštěno*“¹⁰⁹. O týden později se konala mimořádná schůze předsednictva, na které byl přítomen i vedoucí tajemník KV Hradce Králové - Havelka. Po důkladném rozboru situace v Kunčíně Vsi tajemník Havelka sdělil funkcionářům OV KSČ, že by bylo v jejich zájmu, aby se družstvo v Kunčíně Vsi udrželo (už jenom z toho důvodu, že zde byl z dotací ministerstva zemědělství vybudován nový teletník). OV KSČ se tedy na popud KV uchýlil ke znemožnění přivýdělků družstevníků v lesích, čímž je chtěl donutit navrácení zpět do družstva. Další průběh pozdější konsolidace a řešení problémů JZD není v pramenech zaznamenán.¹¹⁰ Další informace k tomuto případu pak přichází až 5. července 1952,

¹⁰⁶ SOA Zámrsku, Fond: KV KSČ v HK, Kart. č. 474, Inv. č. 317, 1953, Celkový přehled o růstu JZD, str. 30

¹⁰⁷ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Fond: OV KSČ v RK, kart. č. 1, inv. č. 9, *Knihy zápisů z jednání okresní konference KSČ v Rychnově nad Kněžnou 1953*, str. 209

¹⁰⁸ PEXOVÁ, Hana. Kolektivizace v okrese Jičín. In: BLAŽEK, Petr, Karel JECH a Michal KUBÁLEK. *Akce "K": vyhnání sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech : studie, seznamy a dokumenty*. V Praze: Pulchra, 2010. Testis. ISBN 978-80-213-2033-8. str. 232

¹⁰⁹ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Fond: OV KSČ v RK, kart. č. 128, inv. č. 789, *Knihy zápisů schůzí předsednictva OV KSČ Rychnov nad Kněžnou 1952*, arch. j. 233, str. 3

¹¹⁰ *Tamtéž*, arch. j. 235, str. 1 - 2

necelé dva měsíce po hrozícím rozpadu družstva, kdy proběhl v JZD Kunčině Vsi slavnostní svod dobytka, čímž přestoupilo na III. typ JZD.¹¹¹

Tak vyhocený případ jako v Kunčině Vsi není v rychnovském okrese prameny zaznamenán, ale chod JZD a zejména jejich přechod na vyšší typy byly brzděny řadou dalších faktorů. Velkým úkolem OV a vesnických organizací bylo rozšíření členské základny družstev, tentokrát především o střední rolníky. Jedinou cestou, jak uskutečnit přechod JZD na vyšší typ, bylo právě rozšíření členské základny. Většina družstev totiž byla v této době menšinová. To znamená, že měla menšinový podíl půdy v obci a bylo zde malé procento zemědělců. Takovými družstvy bylo například JZD Velká Lhota s 11 družstevníky a 36 ha¹¹², dále např. JZD Chotiv se 45,80 ha a JZD Lukavice se 32,76 ha¹¹³. V těchto menšinových i ve všech ostatních JZD proto probíhaly, na základě červnového usnesení (o upevnění a dalším rozvoji JZD z roku 1952), agitační kampaně u soukromých zemědělců. Vesměs však dopadaly všude stejně - neúspěchem. Výsledky agitační kampaně pro vstup středních rolníků popisuje předseda JZD ve Velké Lhotě: „*Soudruh předseda JZD říká, že soukromým zemědělcům se moc dobře daří a JZD jim nemohlo ukázat zvláště dobré výsledky*“¹¹⁴. Některé VO dokonce ani nařízenou agitační kampaň neprovedli a OV se tímto problémem příliš nezabýval.

2.2.2 Zostření třídního boje na vesnici a jeho vývoj

Určité formy útlaku a znevýhodňování soukromě hospodařících zemědělců můžeme pozorovat od samotných počátků kolektivizace, ať už v podobě „třídních rozpisů dodávek“ nebo zvýhodňování JZD šatenkami, poskytováním úvěrů atd. Navíc na Devátém sjezdu ÚV KSČ v roce 1949 bylo přímo „zostření třídního boje“ vyhlášeno jako osmý bod generální linie, ale samotná realizace tohoto bodu začala probíhat na okresech více méně až od roku 1952. Nová usnesení z roku 1952 nabádala komunistické organizace a JZD k zostření třídního boje s „kulaky“. V dobových termínech se jinak tento třídní boj nazýval shovívavěji - „omezování a zatlačování vesnického boháče“. Kdo to vlastně byl „vesnický boháč“ nebo jinak také nazývaný „kulak“? Podívejme se tedy ve stručnosti na vývoj represí nebo určitých zákroků proti zemědělcům označeným jako „vesničtí boháči“.

Strana potřebovala na počátku kolektivizace nějakým způsobem pojmenovat třídního nepřítele na vesnici. K tomu použila právě převzatý termín z ruštiny – „kulak“ a také vymyslela české označení – „vesnický boháč“, které mělo velké zemědělce dostatečně kompromitovat už pouhým tímto pojmenováním. Později však bylo také třeba určit mantinely pro tyto pojmy a dát jasný návod k určení těchto třídních nepřátel. Z počátku byla velmi používaným hlediskem k označení „vesnického

¹¹¹ *Vesnické noviny*. Rychnov nad Kněžnou: ONV Rychnov nad Kněžnou, 1952, 2., č. 16.

¹¹² SOKA Rychnov nad Kněžnou, Fond: OV KSČ v RK, kart. č. 128, inv. č. 788, *Kniha zápisů schůzí předsednictva OV KSČ Rychnov nad Kněžnou 1952*, archivní jednotka 212, str. 7

¹¹³ SOKA Rychnov nad Kněžnou, Fond: ONV v RK, kart. č. 105, inv. č. 1943, *Hospodaření družstev*, str. 34

¹¹⁴ SOKA Rychnov nad Kněžnou, Fond: OV KSČ v RK, kart. č. 128, inv. č. 788, *Kniha zápisů schůzí předsednictva OV KSČ Rychnov nad Kněžnou 1952*, archivní jednotka 212, str. 7

boháče“ výměra půdy. V podstatě tam, kde končí výměra půdy středního rolníka (15 - 20 ha), začíná být zemědělec „kulak“. Toto určování však nebylo jednoznačné a přesné kvůli bonitě půdy apod. Dalším způsobem posuzování „vesnického boháče“ bylo podle toho, zda plnil nebo neplnil určené dodávky. Jenže velmi často se stávalo, že dodávky neplnil ani drobný rolník, a tak se od tohoto způsobu také upustilo. Nakonec byl „kulak“ a „vesnický boháč“ trochu lakonicky charakterizován takto: „*Kulaci jsou ti, kteří vykořisťují*“¹¹⁵.

Již od samého počátku kolektivizace, během let 1949 až 1950, dělala komunistická strana opatření proti „vesnickým boháčům“. Tento nátlak byl především v odebrání mechanizačních prostředků, zákazu námezdních sil a především zvyšováním dodávkových povinností, často nespelnitelných vzhledem k jejich situaci. S postupující kolektivizací a krizí v zásobování samozřejmě rostl i nátlak na „vesnické boháče“, vůči kterým se neustále zostřoval třídní boj. Od roku 1951 začal ONV v Rychnově nad Kněžnou dokonce finančně postihovat neplnící „vesnické boháče“. Za nesplnění určených dodávek mléka, hovězího masa a vajec byli potrestáni „vesničtí boháči“ Alois Mrázek a Hynek Suchánek ze Solnice pokutou 15 a 25 tisíc Kčs. Následně však kontrola z ministerstva spravedlnosti zkritizovala rychnovský okres za mírné tresty a navýšila je na 20 a 40 tisíc Kčs.¹¹⁶

Přes všechna tato opatření byl ve většině vesnic vliv „vesnických boháčů“ stále silný. Často to totiž byli nejzkušenější a nejschopnější sedláci. Už od počátku kolektivizace se tedy stávalo, že byli přijati jako členové družstva (také např. kvůli jejich traktoru apod.) nebo se podíleli na jeho zakládání. Například v říjnu roku 1949 bylo z 552 funkcionářů PV JZD 59 zemědělců s výměrou od 10 do 15 ha, 28 zemědělců s výměrou od 15 do 20 ha a 4 zemědělci s výměrou přes 20 ha.¹¹⁷ Vztahy ostatních zemědělců k „vesnickým boháčům“ je velmi obtížné postihnout a navíc není možné je nějakým způsobem generalizovat.

V roce 1952 tedy začala nová vlna represí určených proti „vesnickým boháčům“ a s ní také odhalování „kulaků“ v družstvech. OV v této době zjistil, že některá družstva v podstatě existují pouze díky „kulacké základně“ a jejich vyloučení a třídní boj proti nim je tudíž nemožný. Takováto situace ve většině případů nastala v JZD založených v úrodných oblastech (v horských oblastech totiž žádní „vesničtí boháči“ nebyli), což ji činilo o to horší. Následující kroky tedy byly většinou zaměřeny proti „vesnickým boháčům“ v JZD a jejich vlivu.

Problémy se členskou základnou tedy měla více či méně všechna družstva v úrodných oblastech. Například JZD Křivice mělo v roce 1952 celkem 46 členů. Složení těchto členů bylo takové, že 25 z nich pracovalo výhradně v zemědělství (většinou „vesničtí boháči“) a zbytek byli kovorolníci,

¹¹⁵ JECH, Karel. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha: Vyšehrad, 2008. Moderní dějiny (Vyšehrad). ISBN 978-80-7021-902-7. str. 59 - 61

¹¹⁶ URBAN, Jiří. Počátky kolektivizace na Královéhradecku ve světle dokumentů centrálních archivů. *Sborník prací východočeských archivů*. Zámorsk: Státní oblastní archiv, 2009, č. 13, s. 181-218. ISSN 0231-6307. str. 190 - 193

¹¹⁷ SOA Zámorsk, Fond: KV KSČ v HK, kart. č. 473, inv. č. 317, 1950, JZD v hradeckém kraji - členská základna z 20. října 1949

kteří pracovali ve fabrice. Družstvo tudíž nemělo ani jednoho středního rolníka. „Vesničtí boháči“ v družstvu navíc nechtěli přejít na JZD III. typu a to pro OV znamenalo brzdu v kolektivizaci vesnice.¹¹⁸

Dalším příkladem této složité situace je JZD v Petrovicích. Toto družstvo bylo v roce 1951 jedno ze dvou družstev, které přestoupilo na III. typ. V roce 1952 však už situace v družstvu „vypílala na povrch“. JZD zakládali místní zemědělci společně se třemi „kulaky“, ale v roce 1952 už museli odhalit jejich „kulackou identitu“ a vyloučit je z družstva. Toto vyloučení však nebylo tak jednoduché, jak se na první pohled zdá. V družstvu byl již za této situace nedostatek pracovních sil. Vyloučením „vesnických boháčů“ by tak družstvo rozhodně nestačilo plnit dodávkový plán.¹¹⁹ Jedinou možností, jak tuto situaci vyřešit, byla agitační kampaň u středních rolníků, kteří mohli nahradit pracovní sílu „vesnických boháčů“, rozšířit členskou základnu i pozemky družstva. V této chvíli však vznikl začarovaný kruh neúspěchu družstev. Agitační kampaně nepřinášely v družstvech žádné výsledky, což nepřinášelo rozšíření členské základny, protože nemohli být vyloučení odhalení „vesničtí boháči“.

Do kampaně pro vstup středních rolníků do JZD a do „protikulacké“ kampaně se v roce 1952 opravdu výrazným písmem zapsal jediný regionální tisk vycházející v tomto období - Vesnické noviny¹²⁰. V roce 1952 lze možno nalézt články takového typu: „*Drobní a střední rolníci! Všechny síly do boje (...) Důsledně omezujte a zatlačujte vesnické boháče, zavilé a zákeřné nepřátele! Učte se společně hospodařit!*“¹²¹. Periodikum mělo jako cílového čtenáře drobného a středního rolníka, ke kterému se velmi často až žoviálně obrací a radí mu, jak postupovat v aktuálních problémech, které se na vesnici vyskytují. Vesnické noviny se také snažily podněcovat soutěž mezi rolníky a především velmi důrazně bojovaly proti „vesnickým boháčům“. Postupně vytváří obraz „vesnického boháče“ jako zloděje, který okrádá jejich děti, tím že neplní dodávkové úkoly. Velmi často tedy zveřejňují jména jednotlivých „neplničů“, na které by si ostatní rolníci měli dávat pozor. Vyvrcholením postupu proti „vesnickým boháčům“ je pak seznam 25 takto označených zemědělců a vypočítání jejich ročního neplnění. Opět je velice obtížné hodnotit, do jaké míry tento tisk opravdu ovlivňoval takto silnou „masáž“ mínění zemědělců. Z výsledků agitačních kampaní a faktu neustálé spolupráce družstev s „kulaky“ lze usoudit, že smýšlení těchto zemědělců na „kulaky“ bylo ovlivňováno spíše osobními zkušenostmi s nimi.

¹¹⁸ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Fond: OV KSČ v RK, kart. č. 128, inv. č. 789, *Kniha zápisů schůzí předsednictva OV KSČ Rychnov nad Kněžnou 1952*, arch. j. 244, str. 7 - 8

¹¹⁹ Tamtéž, kart. č. 129, inv. č. 791, *Kniha zápisů schůzí předsednictva OV KSČ Rychnov nad Kněžnou 1952*, arch. j. 280, str. 2 - 8

¹²⁰ Vesnické noviny byly jediným regionálním periodikem v rychnovském okrese, který vycházel na začátku padesátých let. Jeho obsah byl samozřejmě kontrolován a v mnoha případech i vytvářen OV a ONV. Periodikum se věnovalo výhradně zemědělství v okrese. Jeho první vydání se datuje na 15. srpna 1951, ale až do konce tohoto roku vycházelo velmi nepravidelně. V roce 1952 se však jeho vydávání ustálilo a začalo vycházet jako týdeník.

¹²¹ *Vesnické noviny*. Rychnov nad Kněžnou: ONV Rychnov nad Kněžnou, 1952, 2., č. 4

2.2.3 Nedůsledný třídní boj a odpor proti němu

V roce 1952 se, na základě červnového usnesení, OV snažil řešit otázku vlivu „vesnických boháčů“ na vesnici. Reálnou situaci v JZD můžeme pozorovat v referátech a schůzích OV. Velmi složitá situace byla například v obci Tutleky. V roce 1950 zde bylo založeno JZD a od počátku se potýkalo s problémy, zejména s malou členskou základnou. V květnu 1952 se JZD navzdory nízkému počtu družstevníků rozhodlo přejít na JZD III. typu a po žních 1952 přistoupili do družstva všichni zemědělci. V Tutlekách je však velký počet „vesnických boháčů“, kteří byli do družstva také přijati. Tento krok byl tedy v naprostém rozporu s červnovým usnesením. Ve vesnici se poté utvořila v podstatě dvě družstva, jedno reprezentované většinou členy strany a jejími sympatizanty, kteří kolektivně hospodařili jak v rostlinné, tak v živočišné výrobě (JZD III. typu) a druhé tvořené hlavně „vesnickými boháči“ a zemědělci, kteří nesouhlasili s kolektivní živočišnou výrobou (JZD II. typu). Rozhodující vliv na chod a činnost JZD měly především vesnické organizace, místní národní výbory (dále jen MNV) a také přidělený instruktor OV. Tyto organizace měly být prodlouženou rukou OV a také v nich dokonce dva členové okresního výboru byli. O to více je zarážející, že po žních úspěšně proběhlo přijetí „kulaků“ do JZD. Předseda VO Vaněk a předseda MNV Voborník byli pozváni na schůzi předsednictva OV, kde také nakonec slíbili, že nedopustí přijetí „vesnických boháčů“ do družstva a ty „kulaky“, kteří jsou v JZD, okamžitě vyloučí. Za přítomnosti funkcionářů OV poté bylo na místní schůzi strany schváleno usnesení podobného rázu. Jenže situace se nakonec vyvíjela zcela opačně a na konferenci v dubnu 1953 funkcionáři hovoří o situaci v Tutlekách následovně: *„Kulaci jsou dodnes v družstvu a mají hlavní slovo v družstvu, komunisté neplní usnesení členské schůze a s. Voborník, jako předseda MNV a člen představenstva JZD, prohlašuje, že bude-li se dále jednat o vyloučení kulaků z JZD, že složí funkce, protože s tím nesouhlasí.“*¹²²

Vesnic, kde podobně jako v Tutlekách „nepochopili správnost opatření“ vůči „vesnickým boháčům“, bylo v rychnovském okrese více. Asi největším problémem pro OV bylo sestavení „seznamu vesnických boháčů“ v roce 1952. Na vesnicích je zaznamenán poměrně tvrdý odpor vůči tomuto kroku a řada vesnic jej odmítá sestavit. Například při sestavování „seznamu vesnických boháčů“ v obci Svinná se schůze MNV usnesla takto: *„pro jednotu obce k ustanovení JZD nebudeme určovat žádné vesnické boháče“*.¹²³ I tuto snahu o udržení jednoty obce samozřejmě OV vykládá jako „zlotřilou činnost kulaků“. Dále také některé vesnice podávaly okresnímu výboru tzv. dobrozdání, která měla určené „vesnické boháče“ zprostit tohoto obvinění. Nakonec byl seznam „vesnických boháčů“ dokončen, ale ani zde nekončily problémy OV s veřejností ohledně zostření třídního boje na vesnici. Po jeho vytvoření začaly vesnické organizace a MNV žádat o vyškrtnutí určených „vesnických

¹²² SOkA Rychnov nad Kněžnou, Fond: OV KSČ v RK, kart. č. 1, inv. č. 9, *Knih zázpisů z jednání okresní konference KSČ v Rychnově nad Kněžnou 1953*, str. 37

¹²³ *Tamtéž*, str. 38

boháčů“ ze seznamu (například Kostelecká Horka, Chleny, Voděřady, Krchleby, Slemeno a další).¹²⁴ Nejsilnějším důvodem pro podání stížnosti organizací na označení daného „vesnického boháče“ byl výše uvedený fakt, že to většinou byli respektovaní a hlavně schopní zemědělci.

Důvody, proč byl třídní boj na vesnici z pohledu OV tak neúspěšný, zachycuje také Jiří Urban ve svých Počátcích kolektivizace na Královéhradecku. Urban zde uvádí, že na základě žádosti KNV v Hradci Králové byla na začátku roku 1953 provedena revize ministerstvem spravedlnosti ve věci zostření třídního boje na vesnici. Výsledky této revize v rychnovském okrese potvrzovaly řadu nedostatků zejména v trestání „vesnických boháčů“ lidovým soudem. Seznam 88 „vesnických boháčů“ - neplničů za rok 1951, byl po celý rok Lidovým soudem v Rychnově nad Kněžnou přehlížen. Až v listopadu 1952 bylo na jeho základě podáno trestní oznámení na 44 „vesnických boháčů“, ze kterých bylo do konce února 1953 souzeno „pouze“ šest. Za to ONV v Rychnově nad Kněžnou měl na svém kontě za rok 1951 již 28 potrestaných zemědělců. Urban poté hodnotí předsedu ONV jako jednoho z „fanatických vyznavačů třídního boje“. Autor této studie se však opírá „pouze“ o materiály národního a krajského archivu a nezná skutečnou situaci ve vesnicích okresu, takže toto označení je poněkud nepatřičné.¹²⁵

Závěrem lze zhodnotit rok 1952 jako jednoznačně úspěšnější, nežli rok předchozí, ale přesto výrazně za očekávání strany. Ze strany ÚV zde byla horečná snaha o zrychlení kolektivizace, ale její provedení v nižších organizacích poměrně vázlo. V archivních materiálech lze tedy zaznamenat kritiku vyšších stranických orgánů k práci OV a ONV. Snaha těchto organizací byla směřována pouze na zakládání nových JZD, ale ne toliko už na jejich zpeřňování (členská základna, organizace práce, atd.) a převádění na vyšší typy hospodaření. Následující zimní kampaň (zima 1952/1953) byla proto zaměřena především na získávání středních zemědělců do JZD tak, aby se z menšinových družstev stala družstva většinová, a také na zostření třídního boje na vesnicích, v čemž viděl KV asi nejbolavější místo okresu.

¹²⁴ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Fond: OV KSČ v RK, kart. č. 1, inv. č. 9, *Knihá zápisů z jednání okresní konference KSČ v Rychnově nad Kněžnou 1953*, str. 66

¹²⁵ URBAN, Jiří. Počátky kolektivizace na Královéhradecku ve světle dokumentů centrálních archivů. *Sborník prací východočeských archivů*. Zámorsk: Státní oblastní archiv, 2009, č. 13, s. 181-218. ISSN 0231-6307. str. 212 - 213

2.3 Vyvrcholení krize kolektivizace

Počátkem roku 1953 ministerstvo zemědělství vypracovalo tzv. vzorové stanovy JZD, které byly v únoru 1953 schváleny a přijaty na prvním celostátním sjezdu družstevníků. Tyto stanovy měly v podstatě nahradit zákon o JZD z roku 1949 a také měly pomoci při zakládání nových JZD a zpevnování již založených. Jedním z kroků, který měl podpořit zpevnování JZD, bylo výrazné preferování JZD III. a IV. typu. Od roku 1953 totiž zvýhodnění pracovními oděvy a obuví platilo pouze pro JZD vyšších typů a JZD II. typu byla z této zvýhodněné skupiny vyřazena.¹²⁶

Úkolem vesnických organizací bylo tyto stanovy projednat a přijmout v jednotlivých JZD. Pro tuto akci však příliš nenašla pochopení situace družstev. Mnoho z nich řešilo existenční problémy přetrvávající z předchozích let (například v JZD v Křivicích, Bělé, Kunčině Vsi a Petrovicích). Ve většině JZD však nakonec projednání vzorových stanov proběhlo. Ve Žďáru nad Orlicí se tyto stanovy projednávaly 2. března 1953 na členské schůzi JZD. Na schůzi byl vznesen požadavek, aby ti, kteří nesouhlasí s hospodařením podle vzorových stanov, podali odhlášky. Komunisté v organizaci pravděpodobně očekávali úspěch tohoto nátlaku na družstevníky, jenže druhý den bylo podáno celkem 24 odhlášek z JZD.¹²⁷

Tato situace následně nastala ve všech JZD, která byla narychlo založena nebo rozšířena o své členy pod nátlakem v roce 1952. Dokonce někteří funkcionáři uvádí, že: *“V některých případech bylo přesvědčování zaměněno za přímý nátlak. Bylo použito půdy vesnických boháčů jako donucovacího prostředku ke vstupu rolníků do JZD.”*¹²⁸ Kritika se pak snesla i na způsob provádění HTÚP, protože bylo provedeno i ve vesnicích, kde bylo JZD pouze menšinové a muselo být vyděleno mnoho soukromých zemědělců, kteří pak v budoucnu jen těžko hledali cestu do těchto družstev. Důsledkem těchto družstev „šitých horkou jehlou“ v roce 1952, tedy byla nestabilita a družstevníci těchto JZD čekali na první příležitost k odhlášení z družstva. Jak se později ukázalo, těchto příležitostí měli v roce 1953 hned několik.

Z počátku roku 1953 však kolektivizace na krajské úrovni, alespoň ve statistikách, pokračovala podle původního plánu kolektivizace nastaveného v roce 1949. Statistika z května 1953 ukazuje, že k již třem zmíněným okresům, které dosáhli stoprocentní kolektivizace ve všech obcích, se nově přidal i okres Hořice se svými 61 JZD. Statistika však ukazuje další zajímavý trend. Okresy, které byly na počátku v letech 1949 a 1950 v kolektivizaci těmi nejsilnějšími, měly v této době problémy ji „dotáhnout do konce“. Například okres Jaroměř, který v roce 1949 založil 15 PV JZD a měl několik „vzorných JZD“, do kterých se jezdili inspirovat družstevníci z celého kraje, přidal v roce 1952 pouhých 8 nových JZD a v květnu 1953 mu stále zbývalo 26 obcí, kde ještě nezaložili JZD. V podstatě

¹²⁶ DOLEŽAL, Jan, Jiří PEKÁREK a Josef KMONÍČEK. *Když mizely meze: kapitoly z kolektivizace východočeského zemědělství v letech 1949-1960*. Hradec Králové: Kruh, 1987. Kraj (Kruh). str. 68

¹²⁷ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Fond: OV KSČ v RK, kart. č. 129, inv. č. 792, *Kniha zápisů schůzí předsednictva OV KSČ Rychnov nad Kněžnou 1953*, archivní jednotka 295, str. 2 - 8

¹²⁸ SOA Zámorsk, Fond: KNV v HK, Kart. č. 3, Inv. č. 20, 1. plenární zasedání 23. 2. 1953, str. 1

ta samá situace panovala v okrese Žamberk, který za první dva roky založil 22 JZD a byl tak jedním z nejlepších okresů, ale pak v roce 1952 založil pouhá 2 JZD a stále mu zbývalo 21 obcí bez JZD. V letech 1952 a 1953 se tak do popředí kolektivizace v královéhradeckém kraji dostaly nižinné okresy (s výjimkou Jaroměře). Například okres Jičín se 108 JZD, Hradec Králové se 73 JZD, Hořice s 61 JZD, Nová Paka s 52 JZD a Nový Bydžov se 44 JZD. Jedinou výjimkou v těchto trendech je rychnovský a dobrušský okres, které měly problémy se zakládáním JZD v podstatě od samého počátku až do roku 1953. Ke květnu 1953 vykazoval KV KSČ celkem 616 JZD z celkového počtu 864 obcí. Z hlediska statistik se tedy kolektivizace v roce 1953 blížila ke konci.¹²⁹

2.3.1 Krize kolektivizace a měnová reforma

Jak již bylo výše naznačeno, OV KSČ v Rychnově n. Kn. se v roce 1953 potýkal s poměrně hlubokou krizí v kolektivizaci zemědělství spojenou s chodem a zakládáním JZD v okrese. Tento jev se v mnoha ohledech vyskytoval v celé republice a byl způsoben řadou okolností i přímých zásahů do tohoto procesu. K této krizi se ještě navíc přidalo úmrtí Stalina a Gottwalda v březnu 1953, ale prvním vážným zásahem do stability družstev byla měnová reforma provedená v červnu 1953. Měnová reforma byla původně zamýšlena jako strategie strany ke zrušení lístkového systému a také namířena jako další represe proti „bývalým vykořisťovatelům“, soukromým podnikatelům a „vesnickým boháčům“, kteří měli hromadit finanční obnosy. Nakonec však měnová reforma postihla všechny vrstvy bez výjimky. Není tedy divu, že se měnová reforma nesetkala s pochopením obyvatelstva a značný dopad měla i na průběh kolektivizace. To, jak přijala veřejnost měnovou reformu, lze vyčíst ze zprávy OV KSČ. Velmi časté však byly projevy nespokojenosti jednotlivých lidí, často i členů strany. Například dělník a člen strany Kroutil z AZKP Kvasiny bezprostředně po měnové reformě prohlásil: „*Živíme tady Korejce a sami nemáme co žrát.*“¹³⁰ a jeho spolupracovník Košous: „*za Německa to bylo lepší, teď na vesnici lidi trpí podvýživou a v družstvech i na ČSSS roste jenom pýr.*“¹³¹ V rychnovském okrese dokonce během prvního dne proběhla stávka v AZNP Kvasiny, kde projevíli nesouhlas a odpor k reformě i komunisté v závodní organizaci.¹³²

Měnovou reformou se výrazně změnil vztah obyvatel státu ke straně, ať už to byli straníci či nestraníci, kteří ztratili iluze. Režim touto reformou uhasil většinu plamínek budovatelského nadšení, které v některých nadšencích a oddaných socialismu stále plápolaly. V rychnovském okrese po několika měsících prakticky přestal fungovat stranický život v základních i některých místních organizacích. Obrovský pokles morálky a posun ve vztahu lidí (i straníků) ke straně lze ukázat na hodnocení poreformního období na plénu v listopadu 1953. Vedoucí funkcionáři pouze konstatovali,

¹²⁹ SOA Zámorsk, Fond: KV KSČ v HK, Kart. č. 474, Inv. č. 317, 1953, Celkový přehled o růstu JZD

¹³⁰ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Fond: OV KSČ v RK, karta č. 116, invent. č. 701, *Knihá zápisů schůzí plenárních zasedání OV KSČ v Rychnově nad Kněžnou 1953*, arch. j. 62, str. 8 - 9

¹³¹ *Tamtéž.*

¹³² Bohužel bližší fakta o této stávce materiály neudávají.

že schůzová činnost v takové podobě, jako byla před reformou, není vykazována nikde a účast je velmi slabá. Většina organizací v tomto období nezasílala zprávy z výborových schůzí a také zaregistrovali, že stranická „uvědomělost“ členů upadala. OV KSČ, jistě stejně jako ÚV KSČ, toto dala na vrub opět reakci: „*mnoho členů správně nepochopilo význam uvolnění lístkového systému a podléhá našeptávačům, kteří na některém nedostatkovém zboží, kde poptávka je regulována cenou, dokazují, že se snížila životní úroveň.*“¹³³

Další reakcí na měnovou reformu byl odliv členů strany a v zemědělství samozřejmě odchody z JZD. Na začátku roku 1953 bylo ve straně v rychnovském okrese registrováno 6 405 členů a kandidátů. Koncem září, tedy téměř tři měsíce po měnové reformě, se stav členstva snížil o 557 na konečných 5 659 členů a kandidátů. Okresní vedení tento odliv členů označilo jako účinnou prověrku, která stranu očistila. Tato „prověrka“ však byla ze strany OV KSČ nedobrovolná. Absolutní většina vyškrtnutých/vyloučených členů pak uvádí jako důvod opuštění strany, že se cítí být poškozeni měnovou reformou, že s ní nesouhlasí a odmítají platit příspěvky. Dalším častým odůvodněním vyloučení ze strany bylo konstatování, že „se v době měnové reformy nechovali jako členové strany“.¹³⁴ Ačkoli to na první pohled nevypadá, měnová reforma měla i velký dopad na kolektivizaci zemědělství. Přispěla k už tak špatné morálce v JZD a společně s řečí Antonína Zápotockého v následujících měsících znamenala rozpad mnohých JZD a odchod dalších členů družstva.

2.3.2 Rozpadání družstev a odchody členů jako reakce na projev Zápotockého

Už krátce po měnové reformě museli okresní funkcionáři čelit problému odchodu členů z JZD. Nejprudší nárůst „odhlášek“ členů a rozpadu družstev byl zaznamenán až koncem léta 1953. V sobotu 1. srpna 1953 na přehradě Klíčava u Zbečna na Křivoklátsku učinil totiž prezident Antonín Zápotocký prohlášení, ve kterém se kriticky vyjádřil vůči předchozímu průběhu kolektivizace, když doslova řekl: „*(...) zakládat zemědělská družstva bez rozmyslu, bez ohledu na to, jestli jsme přesvědčili ty, které do družstev získáváme, o nutnosti té myšlenky, to je veliká otázka. A proto, soudruzi, zakládání družstev administrativní, nařizovací cestou a snad násilnou cestou nepomůže. Taková družstva budou vegetovat. A proto my otázku zemědělských družstev budeme muset prozkoumat, budeme je muset upevnit, budeme jim muset pomoci.*“¹³⁵ Navíc také dodal, že strana nebude bránit odchodu zemědělců z násilně založených JZD, protože tato družstva dávají „špatný příklad socialistickému družstevnictví“. Vzápětí však dodal, že ti zemědělci „kteří si myslí, že si pomohou tím,

¹³³ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Fond: OV KSČ v RK, kart. č. 116, inv. č. 702, *Knihy zápisů schůzí plenárních zasedání OV KSČ v Rychnově nad Kněžnou 1953*, archivní jednotka 68, str. 10

¹³⁴ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Fond: OV KSČ v RK, kart. č. 129, inv. č. 795, *Knihy zápisů schůzí předsednictva OV KSČ Rychnov nad Kněžnou 1953*, archivní jednotka 333, str. 9 - 16

¹³⁵ HRABA, Zdeněk. *Kolektivizace a transformace československého a českého zemědělství v letech 1945-2004: právně normativní pohled*. Praha: Vladimír Lelek, 2013. ISBN 978-80-904837-4-3. str. 64

že z družstva utečou, těm můžeme docela otevřeně říci: nic si nepomůžete. Za několik roků budete muset družstva, ze kterých dneska třeba utečete, znovu budovat."¹³⁶ Jeho projev byl však vykládán zjednodušeně a odcházející družstevníci se pak odvolávali Zápotockého projevu, že „s. Zápotocký dal souhlas k vystupování“.

Odhlašování členů JZD lze pak sledovat ze statistik z konce léta 1953. KV KSČ v Hradci Králové totiž uvádí, že do 30. srpna 1953 vystoupilo celkem 2 314 družstevníků (z toho 1 473 z JZD I. typu, 691 z II. typu a 150 ze III. typu). Nejvíce vystoupivších členů bylo v Novém Bydžově (800), Jičíně (399) a Hořicích (362).¹³⁷ Když údaje počtu vystupujících členů porovnáme se statistikami založených družstev v roce 1952, můžeme tu najít přímou souvislost. Nejvíce totiž vystupovali členové družstev založených právě v tomto období, která byla nejčastěji I. nebo II. typu. V rychnovském okrese pak podle této statistiky vystoupilo „pouhých“ 123 družstevníků, což ale také koresponduje s dříve zmíněnou teorií.¹³⁸ Jak již bylo zmíněno, nedocházelo pouze k odhlašování družstevníků, ale také k „rozcházení“ celých JZD. Podle KV KSČ se tak stávalo nejčastěji v obcích, kde nebyla žádná organizace strany anebo byl ve vedení MNV člen jiné strany. Bylo to proto, že do JZD v těchto obcích nevstoupili zemědělci do JZD z přesvědčení a JZD nemělo dostatečnou „politickou oporu“ a „reakce“ tak měla snažit prostředí k přesvědčení zemědělců k vystoupení.¹³⁹ Dalším motivem pak byla nízká hodnota pracovní jednotky v družstvech s existenčními problémy většinou z pohraničních oblastí. Zemědělci družstev III. a IV. typu z těchto částí okresů si totiž stěžovali, že „(...) hodnota pracovní jednotky je tak nízká, že neskýtá rodinám družstevníků ani existenční minimum.“¹⁴⁰

Po proslovu prezidenta Zápotockého následovala ještě jeho další „manifestace“ a to ve východočeských Stěžerách. Ve svém referátu opět rozebral aktuální otázky v zemědělství a opět poukázal na chyby při zakládání JZD a nakonec se vyjádřil i ke svému proslovu na Klíčavě: „(...) poslední usnesení naší komunistické strany a vlády v otázkách zemědělské politiky, neznamenají žádný nový kurs, nýbrž jen důrazné zdůvodnění toho, že zásady správné socialistické politiky v zemědělství nesmí u nás nikdo beztrestně porušovat. Můj výrok, který jsem učinil na Klíčavě, zůstává zde v platnosti. Nebudeme nikoho násilím nutit ani ke vstupu do družstva, ani k setrvání v družstvu. Je však nutno mít na paměti, že družstvo není holubníkem, ze kterého může kdokoliv a kdy se mu zlíbí vyletět. Stanovy a závazky musí být plněny“¹⁴¹.

¹³⁶ HRABA, Zdeněk. *Kolektivizace a transformace československého a českého zemědělství v letech 1945-2004: právně normativní pohled*. Praha: Vladimír Lelek, 2013. ISBN 978-80-904837-4-3. str. 64

¹³⁷ SOA Zámorsk, Fond: KV KSČ v HK, Kart. č. 473, Inv. č. 317, 1953, Vystupování z JZD 1953, str. 7

¹³⁸ Vystupování členů JZD k 30. srpnu: Broumov – 6 vystoupivších členů; Dobruška – nikdo nevystoupil; Dvůr Králové – 86; Hořice – 362; Hradec Králové – 99; Jaroměř – 41; Jičín – 399; Náchod – 89; Nová Paka – 115; Nový Bydžov – 800; Rychnov n. Kn. – 123; Trutnov – nikdo nevystoupil; Vrchlábí – 42; Žamberk – 131

¹³⁹ SOA Zámorsk, Fond: KV KSČ v HK, Kart. č. 473, Inv. č. 317, 1953, Vystupování z JZD 1953, str. 8

¹⁴⁰ URBAN, Jiří. Počátky kolektivizace na Královéhradecku ve světle dokumentů centrálních archivů. *Sborník prací východočeských archivů*. Zámorsk: Státní oblastní archiv, 2009, č. 13, s. 181-218. ISSN 0231-6307. str. 25 - 26

¹⁴¹ *Tatmtěž*.

Ani tento projev vystupování zemědělců z JZD nepozastavil a trend vystupování neslábl. Podle statistiky KNV tak k 22. září 1953 vystoupilo v královéhradeckém kraji do konce října 4 756 družstevníků. Nejvíce zemědělců vystoupilo z JZD v okresech Nový Bydžov. Celkem jich bylo 1 307 a z nich 1 300 vystoupilo z PV JZD a JZD I. typu. Druhým okresem co do počtu vystoupivších zemědělců byl jičínský okres s 663 zemědělci a dále například okres Nová Paka (492), Hořice (366) nebo Hradec Králové (326). Podle této statistiky vychází, že více než polovina družstevníků vystoupila z PV JZD nebo družstev I. typu. Ale také můžeme pozorovat již zmíněný trend vystupování členů z družstev ze III. a IV. typu v pohraničí. Například ve Vrchlabí vystoupilo celkem 182 zemědělců a z nich bylo 108 z JZD III. nebo IV. typu. Dále například v okrese Trutnov všech 94 vystoupivších zemědělců bylo z těchto JZD vyšších typů a v okrese Dvůr Králové z 315 celkem 123 zemědělců. Když už docházelo k rušení celých JZD, dělo se tak většinou v JZD I. typu, kde JZD na rychlo schválilo provedení HTÚP.¹⁴²

KV KSČ v Hradci Králové se k projevu prezidenta ve Stěžerách později vyjádřil, že prezident „rozebral chyby při budování JZD“ a „ukázal další cestu“, ale referát podle krajského výboru nebyl v kraji využit jako opora k novému zakládání a upevňování JZD. Již zmíněné vystupování zemědělců z JZD se v žádném případě nedá podceňovat, ale když porovnáme statistiky KV KSČ o počtu JZD z 22. května 1953 a z 20. září 1953, uvidíme, že počet zrušených JZD nebyl, přinejmenším v královéhradeckém kraji, tak velkým problémem, jako například prosperita, zadlužení a členská základna družstev. Nejvíce JZD se „rozešlo“ v jičínském okrese (celkem pět), ale v dalších okresech jako například Hořice, Náchod, Nový Bydžov, Trutnov, Vrchlabí bylo zrušeno pouze jedno JZD. Naopak v některých okresech dokázali během tohoto období založit nová JZD (Broumov, Dvůr Králové, Jaroměř nebo Žamberk).¹⁴³

Situace v družstvech v rychnovském okrese byla v podstatě taková, že se nedařilo pokračovat v kolektivizaci, tedy zakládat nová JZD a z některých již založených družstev odcházela drtivá většina členů. Jedním z mnoha potácejících se družstev bylo JZD v Černíkovcích. Toto družstvo bylo jedním z družstev založených v roce 1952 (4. září). Záhy zde byla provedena HTÚP a družstvo převedeno na II. typ. Když však mělo dojít k přechodu družstva na III. typ, projevíly se zde chyby, které byly vytvořeny během překotného založení v roce 1952. Následně podalo několik zemědělců odhlášky a k přechodu na vyšší typ JZD nedošlo. Mnohem větší problémy však družstvo zaregistrovalo krátce po projevu prezidenta Zápotockého, kdy se během jednoho týdne odhlásilo 45 družstevníků a v družstvu jich zbylo pouze deset. Komunisté z vesnické organizace nazvali tuto situaci výstižně jako „úplné bezvládní“. Oficiálně totiž JZD stále existovalo, ale ve skutečnosti si jednotliví členové i okolní vesnice vzali zpět své pozemky, čímž v podstatě anulovali provedené HTÚP. Družstevníci, kteří v JZD zůstali i po projevu Zápotockého, si nakonec stěžovali, že ačkoli podrobně seznámili ONV i OV se situací

¹⁴² SOA Zámrsrsk, Fond: KV KSČ v HK, Kart. č. 473, Inv. č. 317, 1953, Vystupování z JZD 1953, str. 7

¹⁴³ *Tamtéž.*

v družstvu, okresní organizace neudělaly nic a nechaly JZD svému osudu.¹⁴⁴ Velmi podobná situace nastala také například v JZD Tutleky, kde se z původních 74 členů družstva odhlásilo celkem 62 družstevníků a v JZD Borovnice, kde z původních 42 zemědělců podalo 27 odhlášku.

Družstev s existenčními problémy v roce 1953 přibývalo. Jejich členská základna se však nezmenšovala pouze z důvodů výše uvedených. V mnohých družstvech přetrvávaly problémy z minulých let, což byla především práce OV ve vesnických organizacích, práce STS a celkově neprosperující družstva. V tomto roce se k nim však přidaly problémy další. Velkou nespokojenost mezi družstevníky vzbuzovalo neplacení za jejich práci v družstvech nebo velmi nízké ohodnocení pracovní jednotky (v některých družstvech pouze 8 Kčs) a také začala vyplouvat na povrch finanční situace v JZD (většina družstev byla totiž zadlužená společnými stavbami apod.). Možnost vystoupení z družstev, která svým členům neplatila za odvedenou práci a do budoucna neskýtala přílišný dojem prosperity, pak byla samozřejmě přijímána s úlevou.

2.3.3 Akce „K“ v okrese Rychnov nad Kněžnou

V roce 1952 a potom hlavně 1953 vyvrcholil útlak vůči označeným „vesnickým boháčům“ takzvanou akcí „K“ neboli akcí „Kulak“, což byla centrálně řízená akce s kořeny v roce 1951, v jejímž rámci mělo dojít k „očištění“ vesnice od „vesnických boháčů“. Určení „kulaci“ měli být na základě rozhodnutí soudu nebo národního výboru odstěhováni s celou svojí rodinou, pokud možno co nejdál od svého bydliště, na určený Československý státní statek (dále jen ČSSS). Tyto odsuny byly umožněny prostřednictvím tajné „směrnice tří ministrů“ z října 1951. Akci „K“ je možno rozdělit do dvou etap, lišících se od sebe především masovostí provedených vystěhování. Během první etapy, datované od vydání směrnice tří ministrů do léta 1952, bylo vystěhováno asi 240 rodinných celků, z nichž velká část mířila do ústeckého kraje. Druhá etapa poté probíhala od konce roku 1952 do léta 1953, kdy je odsunut zbytek rodinných celků určených v akci „K“. Během tří let bylo vystěhováno odhadem tři až čtyři tisíce rodinných celků.¹⁴⁵

V roce 1952 dostaly jednotlivé kraje pokyn k vypracování zprávy o možném umístění „kulackých“ rodin do ČSSS. Krajská správa státních statků ve Smiřicích tedy vytypovala jako vhodné okresy Broumov, Vrchlabí, Dvůr Králové, Žamberk, Trutnov a Rychnov nad Kněžnou a odhadla možnost přijetí až 152 rodin okamžitě a dalších 50 rodin po projednání s ONV a MNV. V královéhradeckém kraji byly rodinné celky přijímány především do pohraničních oblastí, kde byl dostatek opuštěných usedlostí po Sudetských Němcích nebo po neúspěšných kolonizátorech těchto

¹⁴⁴ SOKA Rychnov nad Kněžnou, Fond: OV KSČ v RK, kart. č. 129, inv. č. 795, *Kniha zápisů schůzí předsednictva OV KSČ Rychnov nad Kněžnou 1953*, archivní jednotka 337, str. 12 - 13

¹⁴⁵ JECH, Karel. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha: Vyšehrad, 2008. Moderní dějiny (Vyšehrad). ISBN 978-80-7021-902-7. str. 118 - 188

oblastí. ÚV KSČ se tak vlastně Akcí „K“ snažila vyřešit jeden z dalších problémů, který ji v zemědělství tížil, a to množství neobdělávané půdy v těchto oblastech.

Kupříkladu žamberecký okres byl schopen přijmout 10 – 12 rodin „vesnických boháčů“, v horských vesnicích Bartošovice, Červený Potok a Dolní Hedeč. Ale dalších 20 míst bylo také nalezeno v malé osadě Vrchní Orlice, která byla po odchodu sudetských Němců osídlena řeckými obyvateli. Této řecké menšině pak podle slov ONV v Žamberku nevyhovovaly dané klimatické podmínky a nebyli tak schopní obdělávat přidělenou půdu. Nakonec tedy žamberecký okres nabízí k osídlení „kulaky“ celou vesnici. Nejvíce míst ze všech okresů pak bylo nalezeno v okrese Trutnov, odhadem pro 63 – 100 rodin. Velmi často jsou podmínky, do kterých byly „kulacké“ rodiny přestěhovány, označovány jako velmi nevyhovující, což dokazuje například i nabídka královédvorského okresu devíti bytových jednotek o jedné místnosti, kam měly být „kulacké“ rodiny přestěhovány. Okres Rychnov n. Kn. také přispěl k akci „K“ několika místy pro „kulacké“ rodinné celky. ČSSS v Kostelci nad Orlicí s provozovnou v obci Souvlavní disponoval místy pro dvě rodiny a provozovna ve Velkém Uhřínově pak měla „*potřebu a nutnost umístění nejméně 4 rodin*“.¹⁴⁶

Sledovat průběh akce „kulak“ v rychnovském okrese je velice obtížné. Ve schůzích předsednictva ani ve fondu ONV není o akci ani zmínky. V rychnovském archivu jsou ale zaznamenána soudní jednání se zemědělci, ze kterých by se jistě daly potřebné informace k akci „K“ dohledat. Bohužel však jsou tyto archiválie badatelům stále nepřístupné. Jako základní materiál pro rozbor akce „K“ na Rychnovsku tedy posloužil „Protokolární seznam rodinných celků odsouzených vesnických boháčů“ z publikace s názvem Akce „K“ - Vyhnání sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. K upřesnění okresní situace pak sloužil seznam a rozbor „kulaků“ v okrese vypracovaný v roce 1953.

Oficiálně zaznamenaných případů vystěhovaných rodin z okresu Rychnov nad Kněžnou je ve výše uvedeném protokolárním seznamu celkem jedenáct. Většina z nich byla odstěhována do ČSSS v okolí Prahy od března do července roku 1953.¹⁴⁷ Ve většině případů odsouzených „vesnických boháčů“ se jednalo o bývalé příslušníky nekomunistických stran (hlavně agrární), kteří měli ve vesnici značný vliv na ostatní zemědělce. Na druhou stranu šlo velmi často také o „neplniče“ určených dodávek, kteří byli již od roku 1952 pranýřováni ve Vesnických novinách a tudíž dlouhou dobu kompromitováni před veřejností.¹⁴⁸ Jak se ale později ukáže, akce „K“ neměla v podstatě žádný z požadovaných účinků na JZD a jejich stabilitu a „vesničtí boháči“ tak nejčastěji sloužili jako obětní beránci ke zdůvodňování oněch problémů v JZD. I v roce 1953 okresní výbor totiž stále registruje

¹⁴⁶ SOA Zámorsk, Fond: KV KSČ v HK, Kart. č. 471, Inv. č. 302, 1952, str. 53 - 55

¹⁴⁷ Byli to rodinní příslušníci zemědělců: Ladislava Dvořáčka z Lupenice, Hynka Suchánka ze Solnice, Františka Křepely z Černíkovice, Františka Krále ze Sopotnice, Václava Roušavého a Františka Petrláka z Tutlek, Ladislava Hlaváčka z Doudleb, Karla Plachetky z Borohrádku, Jaroslava Dohnálka ze Slemena, Františka Ehla ze Skuhrova nad Bělou a Josefa Dusila z Černíkovice.

¹⁴⁸ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Fond: ONV v RK, kart. č. 171, inv. č. 2124, *Seznam a rozbor vesnických boháčů*, str. 8 - 43

projevy sympatií a obhajoby „vesnických boháčů“ ze strany vesnických organizací a MNV. Naopak spíše došlo k ještě složitější situaci na vesnicích, která vyvrcholila již zmíněnou měnovou reformou a projevem Antonína Zápotockého a následným odchodem zemědělců z družstev.

2.3.4 Konec první fáze kolektivizace

Po projevu Zápotockého na konci léta tedy následovalo ve srovnání s předchozími lety určité uvolnění poměrů. Strana se snažila stabilizovat JZD a zabránit hromadnému odchodu družstevníků. Tentokrát však ne donucovacími prostředky a násilím, ale novými opatřeními například v podobě snížení a zrealnění dodávkových povinností, snížením úhrady za práci STS a také poskytnutí dotací na zvýšení odměn za pracovní jednotku, což bylo v rychnovském okrese velmi ožehavé téma. Navíc v polovině roku 1953 byla zastavena akce „K“ a na konci roku 1953 zrušen seznam „kulaků“ a upraven vztah vůči soukromému zemědělci a jeho plnění dodávek.

OV KSČ upozadil na podzim roku 1953 dosud neotřesitelnou pozici instruktorského sboru, který měl být podle vládního rozhodnutí doplněn tzv. trojkami. Trojka byl „tým“ tří poradců určených pro JZD, který měl stabilizovat a také analyzovat situaci v JZD. Skládala se z agrotechnika, zootechnika a účetního. Už v září rychnovský okres disponoval čtrnácti trojkami a tyto byly vyslány do nejohroženějších JZD (JZD Tutleky, Černíkovice, Hláska, Žďár nad Orlicí a další). Úspěch tohoto tahu ÚV byl však také dosti diskutabilní a rozhodně ne úplně přesvědčivý, protože již ke konci roku 1953 byly i tyto trojky kritizovány za svoji činnost.

V průběhu celého kolektivizačního snažení naráželo mnoho družstev na problémy s nedostatkem pracovních sil a rok 1953 tento problém ještě více prohloubil. Jenom v Královéhradeckém kraji v období od června 1953 do března 1954 totiž odešlo nebo bylo vyloučeno 9 278 osob z JZD. Dalším z problémů spojeným s odchodem zemědělců z JZD bylo například majetkové vypořádání se s bývalými členy nebo samotný rozpad družstva. O rozpadu družstva se totiž Zákon o JZD z roku 1949 nezmiňoval. Jediné, kde se tato možnost řešila, byly Vzorové stanovy a Jednací řád. Často tedy nastala situace, že družstvo, které již provedlo HTÚP, nechtělo odcházejícímu zemědělci vrátit jeho původní pozemek, ale vyčlenilo mu „hon“ na okraji scelených polí a zemědělec pak odmítal tento hon přijmout. Situaci uvnitř družstev pak dokládá údaj královéhradeckého kraje z února 1954, kdy bylo předpokládáno s vypracováním celoročního plánu ve 265 JZD. S jeho přípravami pak začali ve 203 družstvech, ale dokončen byl v pouhých deseti a realizován jen v šesti JZD.¹⁴⁹

Ačkoli se tedy okresní i krajské orgány snažily nějakým způsobem reagovat na odchod zemědělců z družstev a zastavit krizi v kolektivizace, i v roce 1954 zemědělci opouštěli JZD ve velkém počtu. V roce 1954 se navíc začal zvyšovat počet odcházejících zemědělců hlavně u JZD vyšších typů.

¹⁴⁹ DOLEŽAL, Jan, Jiří PEKÁREK a Josef KMONÍČEK. *Když mizely meze: kapitoly z kolektivizace východočeského zemědělství v letech 1949-1960*. Hradec Králové: Kruh, 1987. Kraj (Kruh). str. 73 - 77

Většinou šlo o členy JZD s již zavedenou rostlinnou i živočišnou výrobou s nízkou hodnotou pracovní jednotky. Dotace z Ministerstva zemědělství¹⁵⁰ z roku 1953 ve výši jednoho milionu korun na zvýšení hodnoty pracovní jednotky v královéhradeckém kraji byly tedy jen dočasnou náplastí, ale reálný problém družstev vyšších typů vyřešit nepomohly. Zhruba polovina odcházejících družstevníků v roce 1954 byla z JZD třetího a čtvrtého typu. V srpnu 1954 pak od jara téhož roku přibylo 1 200 odhlášek a ve stejné době navíc nebyl žádný z okresů schopen založit ani jediné družstvo. Pro zlepšení situace s nedostatkem pracovních sil ve družstvech pak byl zaveden tzv. „náborový příspěvek“, který měl motivovat ke vstupu do JZD. Zemědělci získaní do JZD touto cestou však po obdržení jednorázového příspěvku družstvo zanedlouho opustili a navíc nebyli dostatečně motivováni vyšší příjmu, která byla v porovnání se sektorem průmyslu o poznání nižší. Zakládání nových JZD bylo problémem v celé republice a tak bylo v českých zemích ve třetím čtvrtletí založeno pouhých 27 družstev, kterých se ovšem stejný počet ještě do listopadu 1954 rozešel.¹⁵¹

V roce 1955 pak krize v první fázi kolektivizace dosáhla svého vrcholu, což můžeme v Rychnovském okrese vidět i na případu JZD Lupenice, které se právě v této době rozpadlo. Mezi lety 1953 až 1955 mělo z JZD odejít celkem asi 50 tisíc zemědělských závodů, které tak představovaly asi jednu pětinu všech závodů družstev z celé republiky.¹⁵² Kvůli nově nastavenému kurzu zemědělské politiky ÚV KSČ tak nastal rozkol uvnitř strany. Nakonec z něj však KSČ vyšla „se vztyčenou hlavou“, protože se jí podařilo kolektivizaci dokončit a v porovnání s prvními lety navíc v poměrně krátkém období. Toto dokončení proběhlo v rámci druhé fáze kolektivizace a to v letech 1956 – 1960. Druhá fáze se od té první pak odlišovala poměrně výrazným způsobem. Například metody donucování zemědělců ke vstupu nebo založení JZD se značně umírnily, což můžeme vidět už na samotném zastavení Akce „K“, které oficiálně proběhlo v lednu 1954. Co však mělo největší vliv na zvýšení atraktivity JZD konečně i pro střední zemědělce, kteří byli dlouho cílovou skupinou KSČ, byla vyšší ekonomická podpora družstev a větší investice od státu.¹⁵³ V červenci roku 1960 tak mohl nový prezident Novotný vyhlásit „vítězství socialismu v Československu“, čímž byla kolektivizace oficiálně dovršena.

¹⁵⁰ V okrese Rychnov nad Kněžnou obdržely dotaci JZD v Bělé 20 000 Kčs (pracovní jednotka v hodnotě 9,38 Kčs), JZD Prorubky 15 000 Kčs (PJ v hodnotě 8 Kčs), JZD Kunčina Ves 10 000 Kčs (PJ v hodnotě 8 Kčs) a Žďár n. Orli 5 000 Kčs (PJ v hodnotě 14,50 Kčs); zdroj: SOkA Rychnov nad Kněžnou, fond ONV RK, karton č. 105, inv. č. 1943, Hospodaření družstev – všeobecně, str. 68

¹⁵¹ DOLEŽAL, Jan, Jiří PEKÁREK a Josef KMONÍČEK. *Když mizely meze: kapitoly z kolektivizace východočeského zemědělství v letech 1949-1960*. Hradec Králové: Kruh, 1987. Kraj (Kruh). str. 80 - 83

¹⁵² VÁCLAVŮ, Antonín. *Ke sporům o zemědělské družstevnictví a kolektivizaci v Československu*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1999. Studie z hospodářských dějin. ISBN 80-7079-934-X. str. 29

¹⁵³ *Tamtéž*, str. 29 - 30

3 Vnitřní vývoj jednotných zemědělských družstev na Rychnovsku

Třetí a poslední částí této diplomové práce se věnuje rozboru několika vybraných JZD v rychnovském okrese. Tento rozbor by měl také poukázat na to, jak byla ve skutečnosti realizována jednotlivá usnesení strany a vlády, která jsou rozebírána ve druhé kapitole. Dále by měl také poukázat na to jakým způsobem se členové družstev (i zemědělci, kteří v družstvech organizováni nebyli) dívali na práci zejména vesnických a okresních orgánů, ale i na práci krajské organizace a organizací celorepublikových.

Z části se kapitola opírá o již zmíněné informace o družstvech nalezené při bádání v archiváliích OV KSČ a ONV v Rychnově nad Kněžnou a KV KSČ a KNV v Hradci Králové. Nejdůležitějším zdrojem jsou však fondy jednotných zemědělských družstev vedené v SOKA v Rychnově nad Kněžnou. Tento fond byl vytvořen už roku 1981 Jindřichem Šromem, ale to na jeho kvalitě nic nemění, protože se většinou skládá především ze zápisů z členských schůzí a předsednictva. Jak uvádí sám autor fondu v jeho rozboru, několik organizací nemělo dokonce dochované ani žádné zápisy ze členských schůzí a schůzí předsednictva. Byla to především družstva s velmi krátkou dobou svojí činnosti, jako například JZD Velká Lhota, které nemá dochované žádné písemnosti. K fondu se při bádání muselo přistupovat velmi individuálně. Každé JZD totiž vedlo nebo nevedlo své zápisy zcela jiným způsobem a jeho orgány se scházely nebo se nescházely v jiných intervalech, což ovšem o chodu a organizaci družstva také ledasco vypovídá.

První JZD, respektive přípravný výbor, byl založen 30. 5. 1949 v Kunčině Vsi. Svou polohou se JZD řadí mezi horský typ JZD. Jeho založení i pozdější způsob vedení je velice komplikovaný s mnoha problémy a proto je mu věnována v této kapitole poměrně velká pozornost. Dalšími založenými PV JZD byly PV v Nové Vsi (18. 8. 1949) a v Albrechticích n. Orli. (22. 8. 1949). Tyto přípravné výbory sice byly založeny v nížinných oblastech, ale PV JZD Nová Ves existovalo doslova pouze na papíře a PV JZD Albrechtice začal vyvíjet alespoň nějakou činnost až od srpna 1950. Tato družstva dokonce nebyla vedena ani krajskými statistikami. Poslední dvě družstva založená v roce 1949 byla PV JZD v Panské Habrové (20. 9. 1949), kde ovšem nejsou dochovány žádné písemnosti a PV JZD v Pěčíně (20. 9. 1949). V Pěčíně byl sice nejdříve ustanoven přípravný výbor pro vytvoření jednotného zemědělského družstva, pro výhrady některých pracovníků okresních orgánů však tomuto výboru pokus o založení JZD nevyšel a jeho vznik byl odložen o plných deset let. Poslední dva přípravné výbory pak byly založeny v Jedlové (listopad) a v Kostelci nad Orlicí (prosinec).

Jak již bylo zmíněno v druhé kapitole, veškeré statistiky uváděné komunistickými organizacemi nutno brát s rezervou a to obzvláště statistiky z raného období zakládání JZD. Navíc ustavení přípravného výboru ještě automaticky neznamenalo, že družstvo pokračovalo v nějaké činnosti anebo že se vzápětí nerozpadlo. Situaci přesně vystihuje Karel Kaplan, který řekl že, v této

době: „se více družstev rozpadávalo, než vznikalo“¹⁵⁴. V roce 1950 i přesto bylo ustaveno celkem třináct přípravných výborů, mnoho z nich však nebylo ani zmíněno okresními nebo krajskými orgány v jejich diskuzích nebo zprávách za celou dobu první fáze kolektivizace. Navíc vedení zápisů ze schůzí družstva nebo další písemnosti těchto družstev nejsou nebo jsou v bídném stavu, přesto alespoň pro lepší orientaci budou zmíněny všechny přípravné výbory. Byly to PV v Šachově, Velké Lhotě, Nebeské Rybné, Tutleky, Lipovce, Lukavicích, Orlickém Záhoří, Prorubkách, Žďáru n. Orl., Bělé, Záměly, Rokytnice v Orl. horách a Křivice. V roce 1951 pak bylo založeno o poznání méně družstev než v roce předchozím. Byla to JZD v Chotivě, Petrovicích, Liberku, Kvasinách a Týništi n. Orl. Především u JZD z roku 1950 se jednalo o horské nebo podhorské vesnice, nebo osady s několika málo zemědělskými závody. Okresním orgánům se stále nedařilo založit ani jediné „vzorné“ JZD a mnoho z družstev, pokud už s nějakou činností začala, měla problémy po všech stránkách. Najdeme tu ale alespoň JZD, která svou činnost pravidelně zaznamenávala a je tak možno podat svědectví o jejich problémech (Bělá, Křivice, Petrovice a Tutleky).

V roce 1952 pak při vlně zakládání nových JZD se i v rychnovském okrese podařilo založit více družstev než v předchozím roce a navíc to byla JZD nížinná. Mnohá z nich však měla ty samé problémy, které musela řešit družstva dříve založená, snad až na JZD Častolovice, které přinejmenším ve světle pramenů vypadá jako jedno z mála dobře fungujících družstev.

3.1 JZD Kunčina Ves

Kunčina Ves je malá horská vesnice asi 13 km severovýchodně od Rychnova nad Kněžnou. Až do roku 1949 spadala Kunčina Ves pod žamberský okres, ale po sjednocování územních obvodů státní správy a soudů byla Kunčina Ves připojena k okresu Rychnov nad Kněžnou. Kunčina Ves byla tedy těsně před započítáním kolektivizace přiřazena k rychnovskému okresu, ale ještě několik let po této změně měla Kunčina Ves napojení na žamberecký okres (například se svým patronátním závodem). Podle průzkumu z roku 1950 bylo v obci celkem 220 obyvatel.¹⁵⁵ Ještě před koncem války byli obyvatelé převážně Sudetští Němci, po válce však téměř všichni odsunuti, a Kunčina Ves byla následně znovu osídlena obyvateli z nížinných oblastí královéhradeckého a pardubického kraje.

Jak již bylo několikrát zmíněno, první přípravný výbor JZD v rychnovském okrese byl právě v Kunčině Vsi. Přípravný výbor byl založen 30. 5. 1949 šesti členy a 16. 6. 1949 nové JZD schváleno Ústřední radou družstev v Rychnově n. Kn.¹⁵⁶ Ačkoli se tedy jedná o nejstarší družstvo v okrese, informací o něm z prvního roku jeho existence je poměrně málo. Fond JZD v Kunčině Vsi z SOKA

¹⁵⁴ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1948-1953*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. Odborná literatura pro učitele. ISBN 80-04-25700-3. s. 118

¹⁵⁵ SOA Zámorsk, Fond: KV KSČ v HK, kart. č. 473, inv. č. 317, JZD – průzkumy a charakteristika 1950

¹⁵⁶ SOA Zámorsk, Fond: KV KSČ v HK, Zpráva o JZD – Předsednictvu OV KSČ v Rychnově n. Kn., str. 184

Rychnov nad Kněžnou začíná až první zapsanou schůzí valné hromady 19. listopadu 1950. Ale díky tomuto pramenu a kusým informacím ze zpráv okresních nebo krajských organizací si můžeme vytvořit alespoň hrubou představu o činnosti JZD, ačkoli je to často kvůli nedostatku informací velmi obtížné.

Prvním předsedou přípravného výboru i JZD byl zvolen Václav Štěpánek a ve zprávě z roku 1951 popsán jako bývalý číšník, který má hospodářství o rozloze 14,6 ha, ale hospodaření příliš nerozumí, občas holduje alkoholu a především má kladný vztah k družstevní myšlence.¹⁵⁷ 8. července 1949 už začalo družstvo oficiálně svou hospodářskou činnost, se kterou se nabídl s pomocí OSAZ z Rychnova nad Kněžnou jako patronátní závod. JZD nabídky OSAZu nevyužilo, ale okresním národním výborem byl alespoň dosazen újezdni tajemník Osvald Prouza, který měl družstvu pomoci hlavně po stránce „politické a hospodářské“. Újezdni tajemník Prouza této funkce zanechal už 27. října 1949, načež ho ve vedení účetnictví a administrace JZD nahradil Jan Šefl.¹⁵⁸

Další dostupné informace už jenom uvádí, že OV KSČ v Rychnově n. Kn. se rozhodl podle pokynů ÚV KSČ vybudovat „vzorné JZD“. OV KSČ si pro tento projekt vybralo právě Kunčinu Ves. Těžko říci proč si okresní výbor vybral zrovna tuto obec. V obci sice nebyla žádná „reakce“ v podobě „vesnických boháčů“ a navíc fakt, že zemědělci, kteří po válce obec osídlili, většinou s hospodařením neměli velké zkušenosti, nahrával domněnce, že založení nebude oříškem. To se nakonec ukázalo jako pravdivé, protože už z první statistiky o družstvu z roku 1950 se dozvídáme, že v JZD jsou oficiálně sdruženy všechny hospodářské závody.¹⁵⁹ Ale na druhou stranu byla tato obec v rychnovském okrese prakticky úplně nová. OV KSČ o situaci ve vesnici mnoho nevěděl, neznal tamní obyvatele a neměl zde vybudovanou svou informační ani správní síť. Přesto se rozhodl, začít zde s tak náročným projektem jako bylo „vzorné JZD“. Snad to bylo proto, že OV KSČ se nenacházel zrovna v dobré situaci a měl mnoho problémů sám se svojí stabilizací a uchýlil se k zdánlivě nejsnadnější cestě realizace pokynu ÚV KSČ. Po ustavení JZD v Kunčině Vsi tedy začal budovat „vzorné JZD“, ke kterému neodmyslitelně patřily i dotace poskytnuté Ministerstvem zemědělství na společné stavby. V Kunčině Vsi to byl teletník a družstvo se jeho stavby chopilo samo, což se ze strany okresních orgánů také nejeví jako šťastný krok.

Zpráva z průzkumu KV KSČ o JZD v Kunčině Vsi dokonce doslova uvádí, že *„Postavením teletníku na podzim 1949 (teprve v září 1951 dostavěn, ale ještě dnes (pozn. aut.: květen 1952) není*

¹⁵⁷ SOA Zámorsk, Fond: KV KSČ v HK, kart. č. 473, Inv. č. 317, Zpráva o provedeném průzkumu v obci Kunčina Ves 30. a 31. 5. 1952

¹⁵⁸ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Fond: JZD Kunčina Ves, kart. č. 151, inv. č. 55/1, Protokol z valné hromady 19. 11. 1950

¹⁵⁹ SOA Zámorsk, Fond: KV KSČ v HK, kart. č. 473, inv. č. 317, JZD – průzkumy a charakteristika 1950

využit) *nastává celý řetěz finančních nesrovnalostí.*¹⁶⁰ Družstvo se dokonce dostalo do takových potíží, že bylo dokonce na krátko v roce 1949 rozpuštěno. Situace, která nastala v Kunčině Vsi okolo stavby teletníku, není příliš přehledná. Z vyjádření na okresní konferenci v Rychnově n. Kn. vyplývá, že: *„Výstavba teletníku z povolených investic byla prováděna družstvem samým bez náležité kontroly a tak se stalo, že (...) investičních peněz bylo zneužito se součinností předsedy s. Štěpánka. Fakt je ten, že předseda Štěpánek dovolil, že se v hostinci pořádaly bankety a pitky na úkor JZD, podepisoval zálohy na mzdu dělníkům, zedníkům a tesařům aniž by se přesvědčil o vykonané práci. Nedbal jako příslušník KSČ ostráživosti a bdělosti při vedení pokladny a účetnictví JZD, a toto nechal dělati člověku, který byl již několikrát trestaný pro podvody a zpronevěry.*¹⁶¹ Podle protokolu z valné hromady JZD v Kunčině Vsi z 19. 11. 1950 *„(...) s. V. Štěpánek se s. O. Prouzou a předložili neúplné účetní doklady za dobu od 8. 7. do 27. 10. 1949. Doklady za dobu od 27. 10. 1949 do 31. 12. 1949 i s účetními záznamy měl pak předložit Jan Šefl. Tyto doklady nám však již nepředložil, ježto koncem března 1950 byl na příkaz ONV v Rychnově n. Kn. zajištěn v soudní vazbě.*¹⁶² Do soudní vazby byl tedy vzatý nejen Jan Šefl, ale i Osvald Prouza (první újezdní tajemník družstva) a bývalý předseda JZD Štěpánek, který byl ale nakonec propuštěn protože se podle onoho protokolu z valné hromady *„žádné nepoctivosti nedopustil“*. Výsledkem této „zpronevěry“ dotací Ministerstva zemědělství bylo upuštění od projektu „vzorného“ JZD v Kunčině Vsi a vlastně v celém rychnovském okrese.

JZD v Kunčině Vsi se kromě těchto problémů se stavbou teletníku potýkalo i s mnoha dalšími. Členové družstva například i nadále hospodařili každý na své vlastní půdě individuálně a o organizaci práce nebo nějaký společný projekt v rámci JZD neměli zájem a více méně ho bojkotovali. Družstvo si také v roce 1949 vzalo úvěr na osiva a sadbu, členové je pak využili na své pozemky, ale z následného výtěžku neposkytnuli na splacení úvěru nic.¹⁶³ V roce 1950 pak JZD provedlo HTÚP a na jaře 1951 dokonce přešlo na III. typ JZD. O tom jak byly tyto postupy v rozporu s ochotou a „nadšením“ členů družstva svědčí to, že ke konci roku družstvo opět přestoupilo k hospodaření II. typu. Již od roku 1950 se okresní komunistické orgány potýkali se „špatnou morálkou“ členů družstva. Jeden z mnoha průzkumů v JZD v Kunčině Vsi uvádí: *„Osobní průzkum u každého jednotlivého družstevníka i nečlena ukázal, že v první řadě mají na mysli svůj osobní prospěch. Pro společnou práci a společné hospodaření není mezi družstevníky pochopení.*¹⁶⁴ KV KSČ pak kritizuje i předsedu JZD Marka, který má podle nich také na mysli především své „osobní zájmy“. Zarážející je, že v tomto roce bylo JZD poměrně značně

¹⁶⁰ SOA Zámorsk, Fond: KV KSČ v HK, kart. č. 473, Inv. č. 317, Zpráva z průzkumu JZD Kunčina Ves ze dne 30. a 31. 5. 1952

¹⁶¹ SOKA Rychnov nad Kněžnou, Fond: OV KSČ v RK, kart. č. 1, inv. č. 6, Kniha zápisů z jednání okresní konference KSČ v Rychnově nad Kněžnou 1950

¹⁶² SOKA Rychnov nad Kněžnou, Fond: JZD Kunčina Ves, kart. č. 151, inv. č. 55/1, Protokol z valné hromady 19. 11. 1950

¹⁶³ SOKA Rychnov nad Kněžnou, Fond: OV KSČ v RK, kart. č. 1, inv. č. 6, Kniha zápisů z jednání okresní konference KSČ v Rychnově nad Kněžnou 1950

¹⁶⁴ SOA Zámorsk, Fond: KV KSČ v HK, kart. č. 473, inv. č. 317, JZD – průzkumy a charakteristika 1950

orientováno směrem k žambereckému okresu nežli tomu rychnovskému, ke kterému byla vesnice v roce 1949 připojena. S jarními pracemi v roce 1950 totiž družstvu pomáhal STS Žamberk a patronátním závodem v tomto roce byla pak Orlana Žamberk, která pomáhala zejména v administrativě. Na jaře 1951 už je, ale patronátním závodem FAB Rychnov nad Kněžnou.

Problémy s morálkou členů družstva v podstatě nepolevily ani v následujících letech. V červenci 1951 OV KSČ ve své zprávě opět uvádí, že družstevníci v Kunčíně Vsi pracují pouze na svých záhumencích a sklizeň družstva pak musela být zajištěná brigádami. Ještě z roku 1951 pak OV KSČ řeší další incident, kdy „*družstevníci nejsou pro společné ustájení a činí úškleby s. Peckovi (pozn.: kopáč vodovodu do teletníku) a znechucují mu práci*“¹⁶⁵.

Odpor a zároveň pracovní pasivita družstevníků v obci neustále stoupal a na jaře roku 1952 už si OV se situací v družstvu nevěděl rady. Členové družstva si byli vědomi prakticky bezvýchodné situace zadluženého a neprosperujícího družstva, a nadále pracovali pouze na svých záhumencích a přivydělávali si práci v lese. Na základě těchto poznatků se předsednictvo usneslo 20. 5. 1952 na tom, že „*JZD v Kunčíně Vsi není schopné dalšího rozvoje a proto bude po zhodnocení podrobné zprávy pravděpodobně rozpuštěno*“¹⁶⁶. O týden později se konala mimořádná schůze předsednictva, na které proběhla diskuze mezi tajemníkem OV KSČ Kolafou, předsedou ONV Sokolem a vedoucím tajemníkem KV KSČ Havelkou. Po důkladném rozboru situace v Kunčíně Vsi tajemník Havelka sdělil funkcionářům OV KSČ, že by bylo v jejich zájmu, aby se družstvo v Kunčíně Vsi udrželo (už jenom z toho důvodu, že zde byl z dotací ministerstva zemědělství vybudován nový teletník). OV KSČ se tedy na popud KV uchýlil ke znemožnění přivýdělků družstevníků v lesích, alespoň do doby než budou hotovy jarní práce v JZD. Těžko říci, zda byl tento krok od komunistických špiček kraje i okresu rozumný, ale přinejmenším se jim tímto nátlakem podařilo převést JZD na III. stupeň.¹⁶⁷ 5. července 1952, necelé dva měsíce po hrozícím rozpadu družstva, totiž proběhl v JZD Kunčíně Vsi „slavnostní svod“ dobytka, čímž přestoupilo na III. typ JZD.¹⁶⁸

Vzápětí po doporučení KV KSČ a rozhodnutí OV KSČ o zachování družstva a znemožnění lesních prací obyvatelům z Kunčiny Vsi vyslala OV KSČ do tamního JZD své zástupce k provedení průzkumu. Mnoho pozitiv se ve zprávě najít nedá a tato zpráva pak i poměrně tvrdě „střílí do vlastních řad“. Za problémy družstva je podle této zprávy částečně na vině ONV v Rychnově n. Kn. „*ONV situaci důsledně neřešil ať již masově politickou práci, rozmístění kádrů, soustavnou konkrétní pomocí sociálního oddělení, atd.*“. Kritika se pak snesla i na OV KSČ: „*Pomoc OV KSČ je nedostatečná.*

¹⁶⁵ SOKA Rychnov nad Kněžnou, Fond: OV KSČ, kart. č. 128, inv. č. 787, *Kniha zápisů schůzí předsednictva OV KSČ Rychnov nad Kněžnou 1951*, archivní jednotka 204, str. 10

¹⁶⁶ *Tamtéž*, inv. č. 789, *Kniha zápisů schůzí předsednictva OV KSČ Rychnov nad Kněžnou 1952*, archivní jednotka 233, str. 3

¹⁶⁷ *Tamtéž*, str. 1 - 2

¹⁶⁸ *Vesnické noviny*. Rychnov nad Kněžnou: ONV Rychnov nad Kněžnou, 1952, 2., č. 16.

V minulém roce docházel jako instruktor s. Kotek z patronátního závodu (TOZAKOV), který byl současně žňovým důvěrníkem. Nový instruktor s. Frič byl v organizaci naposled v dubnu. Patronát továrny provádí zatím pouze manuální výpomocí brigád.“ Zpráva také popisuje znepokojení zemědělců ohledně zákazu lesních prací a také nad tím, že kvůli nesplněným dodávkovým úkolům nedostali členové družstva šatenky. Jediným kladem ve zprávě je alespoň provedení HTÚP. Opět zde však vychází na světlo problémy se záhumenky členů družstva. Někteří z nich je stále mají až 4 ha velké (oficiálně povolený záhumenek by měl být do 0,5 ha) a například družstevní hnůj byl pět „zneužit“ družstevníky pro vlastní potřebu na tyto záhumenky. Nakonec byla zkritizována i práce MO KSČ v Kunčině Vsi, zhodnocena jako téměř bez vlivu, bez znalostí místních a osobních poměrů členů JZD.¹⁶⁹

Na rozbor těchto místních a osobních poměrů v družstvu a celé vesnici se pak zaměřila druhá část průzkumu, ve které vytvořili zástupci OV KSČ a dalších orgánů posudky na jednotlivé zemědělce a funkcionáře. Hlavní informací vycházející z posudků je vztah daného zemědělce k JZD a jeho přestupu na III. typ. Posudky některých členů jsou pak velice zajímavé a celkem podrobně dokreslují nastalou situaci v Kunčině Vsi. Ze všech členů v JZD jsou čtyři zároveň i členy KSČ, ale dokonce ani jejich postoj k JZD není tak zcela jasný. Například Čeněk Nepivoda (předseda MNV a bývalý předseda JZD, je podle zprávy „(...) v jednání osobním pro aktivní zapojení do JZD, po straně však brání se přechodu do III. typu.“ Vztah Vojtěcha Šimerdy k JZD je pak údajně „nejasný“, ale názor na přechod k III. typu je dokonce „záporný“. Otto Máhler (bezzemek, účetní v JZD a bývalý majitel papírny) je podle posudku přímým „usměrňovatelem politického myšlení v obci, ale „není jasné jeho bolševické zaměření“. Můžeme tedy pozorovat, že ani členové KSČ měli rozporuplné vztahy jak k JZD, tak k přestupu na III. typ.¹⁷⁰

Vztah ostatních členů družstva byl o to více negativní. Navíc také tito členové tvořili onu skupinu, která se mimo hospodaření v JZD živila svozem dříví z lesa. Asi nejvýraznější osobností z této skupiny byl Šebestián Briesel. Němec, který po roce 1945 dostal československou příslušnost a v posudek je popisován jako dobrý hospodář, ale se „sobecko-soukromovlastnickými sklony“. Dalším z této skupiny je pak i v té době současný předseda JZD Jan Marek. Jako traktorista sváží dřevo v lese a jeho posudek je také zatížen tím, že jeho manželka je Němka (starousedlice) a kvůli jejímu vlivu údajně nejeví zájem k přestupu JZD na vyšší typ. Posledním ze skupiny zemědělců pracujících v lese je František Křížek, „vykolíčkován“¹⁷¹ a zapsán s celými 17,3 ha. O hospodaření v zemědělství natož v JZD nejeví zájem, protože pozemky na něj byly pouze přepsány po otci. V těchto

¹⁶⁹ SOA Zámorsk, Fond: KV KSČ v HK, kart. č. 473, Inv. č. 317, Zpráva z průzkumu JZD Kunčina Ves ze dne 30. a 31. 5. 1952

¹⁷⁰ Tamtéž.

¹⁷¹ Vykolíčkování znamenalo, že zemědělci, který vystoupil z JZD, byl vrácen živý inventář a taky pozemky, s kterými do JZD přišel. Pozemky mu tedy byly vyznačeny/vykolíčkovány na pokraji honu JZD.

horských/pohraničních oblastech je vzdávání se těchto pozemků pro KSČ značně nepohodlné, protože v podstatě všechna družstva trpí nedostatkem pracovních sil a přibíráním dalších pozemků se jen zvětšuje plocha, kterou musí družstvo obdělávat a zvyšují se dodávky, které musí splnit.

Další velmi zajímavou postavou, která ovšem nepatří do skupiny vydělávající si práci v lese, je Jaroslav Hančl. Byl to kapitán cizinecké legie s 16,7 ha, dále charakterizovaný jako alkoholik. Posudek uvádí, že „(...) má snaživý poměr ke svodu na III. typ, avšak jeho poměr k práci není.“ Dále však také uvádí, že je pravděpodobné, že se chce svodem dobytka zbavit povinností hospodaření na své usedlosti a chce se vyhnout práci v JZD. Tento přístup k JZD pak můžeme vnímat jako poměrně typický pro pohraniční oblasti. Jak již bylo několikrát zmíněno, v pohraničí získávali pozemky totiž i noví hospodáři, kteří předtím v zemědělství nikdy nepracovali. Tyto pozemky v pohraničí navíc bývaly velmi nízké bonity na rozdíl od pozemků z nížin. Pro tyto hospodáře lze tedy JZD vnímat jako úlevu a možnost zbavení se pozemků, o které už nejeví zájem.¹⁷²

I navzdory výsledkům této zprávy KV KSČ v Kunčině Vsi přešlo JZD, za nátlaku okresních orgánů na vyšší typ a k 5. červenci 1952 provedlo onen „slavnostní svod“ dobytka do JZD III. typu. Bohužel ani v zápisech členských schůzí, nelze najít podrobnosti k tomuto přechodu na vyšší typ, což jenom dokazuje, že nebyl ani členy diskutován natož schválen. O JZD se vzápětí z pramenů KV KSČ, OV KSČ nebo ONV prakticky nic nedozvídáme a zápisy z členských schůzí a veškeré dokumenty z fondu JZD Kunčina Ves chybí nebo ani nikdy nevznikly. Poslední zápis ze členských schůzí můžeme nalézt k 19. prosinci 1952. Pak se pramen na více než půl roku odmlčel a zápisy pokračují až od 2. července 1953. Těžko říci jestli se tak v JZD v Kunčině Vsi stalo kvůli neblahé situaci v družstvu a členové se přestali na půl roku scházet, ale tento trend chybějících dokumentů v roce 1953 lze pozorovat v mnoha dalších JZD.

U řady JZD bohužel není možno zjistit tolik podrobných informací, jako v případě Kunčiny Vsi, ale můžeme ho vnímat přinejmenším jako typický příklad v hlavních principech chodu jednotných zemědělských družstev v pohraničních/horských oblastech a to nejen v rámci rychnovského okresu. Těmito typickými znaky jsou pak například již několikrát zmiňovaná nízká hodnota pracovní jednotky, neplnění dodávkových povinností, velmi nízká prosperita, zadluženost a s tím vším spojená nízká morálka členů družstva. Velmi zarážející je potom skutečnost, že na základě mnohých rozborů a zpráv z JZD i samotné obce vychází, že členové družstva pracují každý na svém záhumenku a družstevní pozemky musí být obdělávány brigádami řízenými z okresu. V podstatě tak popírají základní principy už jenom samotného JZD I. typu a přesto je družstvo nadále označováno jako JZD III. typu.

¹⁷² SOA Zámorsk, Fond: KV KSČ v HK, kart. č. 473, Inv. č. 317, Zpráva z průzkumu JZD Kunčina Ves ze dne 30. a 31. 5. 1952

3.2 JZD Bělá

Bělá je malá vesnice asi 10 km od Rychnova nad Kněžnou. Obec i JZD jsou si v mnohém velmi podobné s obcí Kunčina Ves i tamním JZD. Obě družstva jsou typickými pohraničními družstvy a v podstatě po celou dobu jejich existence se potýkají s podobnými problémy. Obě obce jsou také ze stejné hraniční oblasti mezi okresy Rychnov nad Kněžnou a Žamberk, která byla v roce 1949 přiřazena pod správu rychnovského okresu. Podle průzkumu z června 1950 bylo v obci celkem 149 obyvatel.¹⁷³

Přípravný výbor JZD v Bělé byl založen 11. 2. 1950. Už samotný výbor měl celkem 22 členů, což bylo zřejmě způsobeno tím, že PV vznikal přeměnou z družstva pro rozvod elektrické energie a členové tohoto bývalého družstva nepodali odhlášky, čímž se automaticky stali členy nově vznikajícího PV JZD. Samotné Jednotné zemědělské družstvo bylo pak schváleno 27. 4. 1950. V obci bylo hlášeno celkem 28 zemědělských závodů a z nich bylo k červnu 1950 celkem 13 v JZD. Oproti PV JZD k červnu 1950 mnoho členů nepřibylo, takže jejich celkový počet byl 26. Stejně jako v JZD Kunčině Vsi nebyl v obci označen žádný „vesnický boháč“ a tak zemědělci, kteří údajně podlamovali morálku v JZD a byli příčinou problémů družstva, byli označováni jako „lajdáci“. K počátkům aktivity družstva víme pouze tolik, že družstvo muselo obhospodařovat 61,9 % v obci, protože obhospodařovalo i půdu Národního pozemkového fondu (dále jen NPF), která tvořila nezanedbatelnou část pozemků JZD (asi jednu třetinu z pozemků v celé obci). Na rozdíl od JZD v Kunčině Vsi, ale fungovala v družstvu alespoň nějaká družstevní činnost. Při jarních pracích sice stále každý člen hospodařil na svých pozemcích, ale rozhodli se alespoň pro společnou organizaci práce jarních prací alespoň na půdě NPF a MNV. JZD tedy bylo k červnu 1950 stále I. typu, ale předseda JZD Ludvík Bárta už v tomto období sliboval brzký přechod na II. typ.¹⁷⁴

Fond JZD v Bělé je bohužel v porovnání například s fondem JZD v Kunčině Vsi velmi chudý a tak musíme většinou čerpat pouze z fondů KV KSČ, OV KSČ a ONV. Další zprávu, kterou z prostředí JZD v Bělé máme, je zpráva o rozorávání mezí, které zde proběhlo na podzim roku 1950. Scelování pozemků v rámci HTÚP po žních 1950 proběhlo ve více družstev na Rychnovsku a podle pramenů dokonce „HTÚP mělo za následek někde, že všichni zemědělci vstoupili také do JZD, to se stalo v Prorubkách, Chotivy a Bělé.“¹⁷⁵ Zdá se však, že stejně jako například v Kunčině Vsi tak i zde nehledělo vedení JZD nebo okresu na to, zda je pro přestup družstva na vyšší typ vhodná doba a vhodně připravení jak členové, tak nečlenové družstva. Další informaci o JZD se totiž dozvídáme ze schůze předsednictva OV KSČ konané 25. 10. 1950, která se zabývala právě náladou v družstvu. Po provedení HTÚP totiž jsou v JZD „úplně rozhárané poměry“. Když po zmíněném provedení HTÚP přijel

¹⁷³ SOA Zámorsk, Fond: KV KSČ v HK, kart. č. 473, inv. č. 317, JZD - Průzkumy a charakteristika 1950

¹⁷⁴ *Tamtéž.*

¹⁷⁵ SOKA Rychnov nad Kněžnou, Fond: OV KSČ v RK, kart. č. 127, inv. č. 784, *Knihy zápisů schůzí předsednictva OV KSČ Rychnov nad Kněžnou 1950*, arch. j. 138, str. 18

do obce vedoucí tajemník OV KSČ, aby navštívil schůzi vesnické organizace v Bělé, vyjádřili obyvatelé Bělé své znepokojení tím, že na schůzi téměř nikdo nepřišel.¹⁷⁶

To jak nebyla reflektována vhodná atmosféra v obcích a JZD při přechodech na vyšší typy můžeme sledovat na jaře roku 1951, kdy JZD v Bělé přestoupilo, i navzdory všemu dění v obci v roce 1950, na JZD III. typu. Už na podzim téhož roku však družstvo opět přestoupilo, stejně jako JZD v Kunčině Vsi, zpět na II. typ. Navíc v roce 1951 vydala vláda nová opatření jako reakci na špatné výsledky družstevní výroby. Nově byly tedy zakázány domácí porážky a vydávání šatenek a potravinových lístků těm družstvům, které neplnily na sto procent. To přímo ovlivnilo družstevníky v Bělé, protože družstvo se, jako většina pohraničních/horských družstev, potýkalo s nízkou produkcí v JZD a družstevníci tak přišli o výše zmíněné výhody. Členové družstva reagovali na toto opatření/zákaz velmi negativně. Na schůzi konané po vyhlášení opatření družstevníci vyhrožovali tím, že vrátí opět k soukromému obhospodařování jejich vlastních pozemků. Nakonec se družstevníci rozhodli nevypracovat výrobní plán na rok 1952 a především bojkotovat práce na dokončení družstevní drůbežárny. Navíc ONV ve své zprávě také zaznamenal, že někteří členové družstva začali pracovat v lese na úkor prací v JZD a obával se stejného případu, který musel řešit v Kunčině Vsi.¹⁷⁷

Následující informace o družstvu je až z konce roku 1952, kdy družstvo svedlo dobytek do společných stájí a opět tak přešlo na III. typ JZD. Těžko říci, jak se funkcionářům okresu podařilo k tomuto kroku členy JZD přesvědčit nebo donutit po onom jejich vyjádření nespokojenosti k opatřením o zákazu porážek a vydávání šatenek. Ale přestup JZD na III. výrobní typ z konce roku 1952 a výsledky kontroly JZD III. typů z dubna 1953 pak zcela popírají prvotní odhodlání družstevníků k bojkotu činnosti družstva. Zpráva uvádí, že jarní práce byly provedeny včas a na sto procent a především uvádí výši pracovní jednotky v družstvu na 15,66 Kčs, což byl například v porovnání s pracovní jednotkou v JZD Kunčině Vsi (8 Kčs) téměř dvojnásobek.¹⁷⁸

Další zpráva ONV z roku 1953 už opět popisuje situaci v družstvu jako značně problematickou. Celkově JZD vyvíjelo velmi malou aktivitu a uvnitř JZD bylo zaznamenáno mnoho rozporů. Instruktor OV KSČ údajně do JZD ani vůbec nedojížděl a zpráva dokonce uvádí, že „(...) *vzhledem k odlehlosti obce se velmi málo OV touto organizací zabývá.*“. Jako většina pohraničních JZD pak řeší Bělá nedostatek mechanizačních prostředků a hlavně pracovních sil. ONV dokonce tvrdí, že „*Bude nutné,*

¹⁷⁶ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Fond: OV KSČ v RK, Schůze předsednictva 25. 10. 1950, arch. j. - 138, str. 20

¹⁷⁷ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Fond: ONV v RK, kart. č. 105, inv. č. 1943, Hospodaření družstev - všeobecně 1951 - 1954, Hlášení ze všech JZD (únor 1952)

¹⁷⁸ *Tamtéž*, duben 1953 - kontrola JZD III. typů

aby se do JZD vrátili pracovníci, kteří odešli do továrny a mají vloženou půdu v JZD, aby se počet pracovníků zvětšil.“¹⁷⁹

V dalším období po měnové reformě a projevech prezidenta Zápotockého bohužel nemáme o družstvu prakticky žádnou zmínku. Celkově fond JZD v Bělé je velice chudý a kromě několika zápisů ze schůzí až z let 1952 a 1953 nejsou k dispozici prakticky žádné materiály. Je opět otázkou zdali se materiály nedochovaly nebo pouze odráží skutečnou atmosféru a organizaci družstva, která sice není okresními orgány řešena tak často a tak radikálně jako například v JZD Kunčina Ves, ale pravděpodobně se mu velice podobala po všech stránkách. V podstatě jediným větším rozdílem mezi těmito družstvy byla výše PV, která byla v Bělé téměř dvojnásobná, ale zásadní vliv na situaci neměla.

3.3 JZD Albrechtice nad Orlicí

Albrechtice nad Orlicí je malá obec ležící asi 2 km od Týniště nad Orlicí. Část obce leží v záplavové zóně na řece Orlici, ale půda je v porovnání s pohraničními družstvy vysoké bonity. Oficiálně Albrechtice patřily až do roku 1960, kdy proběhla velká správní úprava okresů pod okres holický. Celý fond JZD je však veden v rychnovském státním archivu. Po prostudování tohoto fondu bylo velice obtížné nezařadit toto JZD do výběru několika JZD z rychnovského okresu zejména kvůli jeho podrobnému obsahu, který se vymykal ostatním fondům rychnovských JZD. Nevýhodou však je, že u tohoto JZD na rozdíl od všech ostatních nemůžeme doplňovat informace z fondu JZD dalšími informacemi z OV KSČ.

PV JZD v Albrechticích byl založen 22. srpna 1949. Jako většina družstev i toto zůstalo po delší dobu pouze u tohoto založení a dlouho nevyvíjelo prakticky žádnou činnost. První zápis ze členské schůze JZD v Albrechticích je tak zaznamenán až 13. srpna 1950 a to za účasti 23 členů JZD a 3 zemědělců, kteří členy nebyli. Přítomen je i předseda ONV v Holicích, který ve své kritice alespoň popsal situaci v družstvu do srpna 1950. Družstvo kritizuje zejména za to, že *„(...) dosud nerozvinulo žádnou družstevní činnost a stojí nerozhodnuté. Členové družstva a hlavně zemědělci lpí na zastaralých formách soukromého podnikání (...)¹⁸⁰* Vedení JZD pak jakoby chtělo dohnat ten rok, kdy družstvo nevyvíjelo žádnou činnost a v podstatě během jednoho týdne svolá tři členské schůze, na kterých byl nejdříve projednán a poté na další schůzi i schválen návrh na přechod družstva na II. výrobní typ. Přechod družstva na vyšší typ však nebyl tak jednoduchý jak z časového horizontu vypadá a nejspíš se uskutečnil pod nátlakem okresních organizací i navzdory smíšeným či negativním postojům některých zemědělců. Zápis uvádí, že *„Po rušné debatě, kde došlo i k osobnímu střetnutí,*

¹⁷⁹ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Fond: ONV v RK, kart. č. 471, Inv. č.: 301, Zpráva o průzkumu v Bělé 1953

¹⁸⁰ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Fond: JZD Albrechtice nad Orlicí, kart. č. 1, inv. č. 1/1, Členská schůze JZD 13. srpna 1950

bylo znovu nanešeno, že bude-li naše družstvo pokračovati v této nečinnosti, budou mu odčerpány veškerý mechanizační park, tj. traktory a ostatní a zemědělci budou musít zase pracovat po staru.“ Nátlak na členy družstva je z této „debaty“ zřejmý a nakonec tedy i úspěšný. 21. srpna 1950 totiž podepsalo přestup JZD na II. typ celkem 29 členů.¹⁸¹

Poté, co bylo rozhodnuto o obdělávání půdy v družstvu bez mezí, zažádalo JZD o technickou úpravu půdy, která byla provedena technikem Bartošem a Šilarem z KNV z Pardubic a agronomem Mansfeldem z Rovně. Provedení HTÚP trvalo čtrnáct dní a nakonec byla půda scelena do jednoho celku o výměře 76,31 ha (6 ha bylo ponecháno na záhumenky). Podzimní práce roku 1950 začaly společnou prací všech družstevníků, ale nakonec se členové opět rozešli a pracoval každý soukromě. V březnu roku 1951 se na členské schůzi snaží předseda JZD Barták přesvědčit ostatní členy svým „plamenným“ projevem: „Pocítil jsem tíhu zodpovědnosti a denně jsem bojoval o to, aby se všichni účastnili včasného osevu, na němž závisí dobrá sklizeň. Sám jsem šel napřed v setí žita v honech. (...) Já sám mnoho nezmohu, čekám stále na vás, na vaši pomoc. Toto stadium družstva není na dlouho možné, neboť při skupinových pracích bude nutná také naše účast doma v živočišné výrobě a ve skupině zůstane mezera. Je proto třeba uvažovati o přechodu našeho družstva na III. nebo IV. typ.“¹⁸² Tato snaha o přechod JZD na vyšší typ se zdá opět poněkud nešťastná, za celý rok 1950 totiž družstevníci nebyli schopni pracovat ani v JZD II. stupně.

Na toto vystoupení předsedy Bartáka také zemědělci reagovali tím, že jejich zájem o družstvo ještě více klesl. Prakticky už od neúspěšných podzimních prací z roku 1950 lze u členů zaznamenat klesající zájem o družstvo. Při prvních členských schůzích JZD bylo na schůzi až kolem 28 členů a o necelý rok později se už počet přítomných členů na schůzi nikdy přes dvanáct „nevyšplhal“. Na schůzi z 24. května 1953 pak bylo přítomno pouhých 5 členů družstva. Zajímavá je pak například členská schůze ze 4. října 1951, kdy měla proběhnout volba nového předsedy JZD. Nejdříve se členové dohadovali o tom, kdo by mohl přijmout funkci předsedy JZD a když zjistili, že nikdo z přítomných o tuto funkci zájem neměl, jedna členka družstva navrhla opět bývalého předsedu Jaroslava Bartáka. Po hlasování pouhých dvanácti přítomných členů (pro 8 hlasů, 1 proti a 3 se zdrželi) byl Barták jako nový předseda odhlasován a nakonec funkci i přijal. Členové družstva tak opět demonstrovali svůj nezájem nebo možná i obavy z toho, jak bude družstvo fungovat v následujících letech.¹⁸³

Už 10. listopadu 1951 rok po provedení HTÚP a prakticky vzápětí po zvolení staronového předsedy JZD začínají první problémy uvnitř družstva. Dva členové družstva Vojtěch a Bohumil Barták požádali družstvo o vydělení jejich půdy (jinak také nazývané jako „vykolíčkování“) z družstevních

¹⁸¹ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Fond: JZD Albrechtice nad Orlicí, kart. č. 1, inv. č. 1/1, Členská schůze JZD 21. srpna 1950

¹⁸² *Tamtéž*, Členská schůze JZD 6. března 1951

¹⁸³ *Tamtéž*, Členská schůze JZD 4. října 1951

honů. Zemědělcům bylo vyhověno a družstvo je vzápětí „vykolíčkovalo“. Byla jim však přidělena půda na okrajích vesnice a to navíc ve čtyřech odlišných lokalitách. Namísto polí v blízkosti jejich hospodářství tak museli nově jezdit hned na několik různých konců obce. Toto řešení samozřejmě oba bývalí členové nechtěli přijmout, ale JZD své rozhodnutí samozřejmě nezměnilo. Tím však začaly v družstvu spory spojené také s nátlakem okresu a i předsedy Bartáka na přestoupení družstva na vyšší typ.¹⁸⁴

Mnoho následujících schůzí družstva je pak končeno v hádkách. Například 8. ledna 1952, členská schůze JZD – „*Po velké hádanici skončeno v 11 hodin*“, 22. ledna 1952 členská schůze JZD – „*S. Pírko vysvětluje výhody III. typu JZD. Táže se jednotlivých členů, co říkají III. typu. Členové jako vždy mlčí.*“ a schůze opět končí takto: „*Šmída říká, ať si tu práci dělá, kdo chce, on že je dělník a že si radši odpočine. Po obvyklé hádanici skončeno.*“¹⁸⁵

Po dlouho avizovaném a diskutovaném přestupu družstva na III. výrobní typ se tak nakonec stalo 1. září 1952. O přestupu bylo zřejmě rozhodnuto okresním vedením a pravděpodobně vedením družstva, (přinejmenším předsedou Bartákem) protože na členské schůzi z 2. září 1952 předseda Barták členy pouze upozornil o onom přestupu a funkcionář Neugebauer z ONV v Holicích vysvětlil podmínky, nároky a povinnosti členů v družstvu III. typu. Družstevníci, kteří ani v následujících týdnech nechtěli podepsat přestup JZD na III. typ, byli místním rozhlasem vyzváni k podepsání do 28. září. V opačném případě by byli z družstva vykolíčkováni.¹⁸⁶

Následná aktivita družstva od září 1952 probíhá už pouze čistě v rovině starostí JZD III. typu a žádný odpor členů v diskuzích není více zaznamenán. Pravděpodobně tak členové rezignovali na osobní přesvědčení v družstevní hospodaření, které někteří pravděpodobně na počátcích pociťovali. 9. září 1953 tak družstvo požádalo Ministerstvo zemědělství o povolení stavby družstevního kravína. Kravín byl vyprojektován pro 96 krav a rozpočtován na 850.000 Kč. Družstvo tak využilo možné investiční půjčky, která byla splatná na 30 let, ale vzhledem k finančním problémům družstev a i měnové reformě v roce 1953 bylo mnoho těchto půjček družstvům prominuto.¹⁸⁷ Družstvo pak 28. listopadu rozhodlo o ustájení prasat a krav v chlévech několika členů družstva a 31. prosince vytvořilo pracovní skupiny pro rostlinnou a živočišnou výrobu a začalo tak práci členů hodnotit pracovními jednotkami.

V dubnu 1953 pak byly družstvem schváleny další úvěry na adaptaci kravína v čísle popisném 7 na 200.000 Kčs, adaptaci drůbežárny v č. p. 1 na 50.000 Kčs a nakonec na adaptaci vepřína č. p. 13

¹⁸⁴ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Fond: JZD Albrechtice nad Orlicí, kart. č. 1, inv. č. 1/1, Členská schůze JZD 10. listopadu 1951

¹⁸⁵ *Tamtéž*, Členská schůze JZD 8. 1. 1952 a Členská schůze JZD a 22. ledna 1952

¹⁸⁶ *Tamtéž*, Členská schůze 22. září 1952

¹⁸⁷ *Tamtéž*, Členská schůze 9. září 1952

na 30.000 Kčs.¹⁸⁸ Družstvo se tak navenek zdá celkem stabilní a vzhledem k stavební činnosti i aktivní. To však vyvrací jednání členské schůze, které se jednak zúčastnilo pouhých 5 členů JZD a navíc společně s funkcionářem Hloupým z ONV promýšlela strategii na družstevníky, kteří odmítají vykonávat práci nařízenou JZD. Výsledkem pak bylo trestání družstevníků ztrátami pracovních jednotek v případě nevykonání práce (1. případ - ztráta ½ jednotky, 2. případ - ztráta 1 jednotky, 3. případ - ztráta 1 ½ až do 5 pracovních jednotek).¹⁸⁹

Na příkladu JZD Albrechtice nad Orlicí můžeme sledovat, že i družstva respektive družstevníci tzv. nížinných JZD řešili v podstatě ten stejný základní problém a to byla disciplína a nechť členů družstva k družstevní činnosti. Na tomto družstvu však v porovnání například s JZD Kunčina Ves můžeme pozorovat počáteční nadšení nebo přinejmenším očekávání, které však bylo vzápětí zchlazeno příliš rychlým a vlastně i odlišným postupem kolektivizace než jaký si členové představovali.

3.4 JZD Lupenice

Obec Lupenice leží asi 5 km od města Kostelec nad Orlicí v jedné z nejúrodnějších částí okresu (s nejvyšší bonitou půdy). Počtem obyvatel (zhruba 300) se Lupenice velice podobá všem dříve zmíněným pohraničním obcím, ale přesto se od nich velice liší. V této obci bylo totiž označeno mnoho „vesnických boháčů“. Politika místních organizací i družstva se tak trochu liší hlavně „bojem“ proti těmto „vesnickým boháčům“ a pak také řeší problémy poněkud jiného rázu.

Už tak krátká historie JZD Lupenice začínající 20. srpna 1952 není bohužel bohatě zachycena ať už v pramenech OV KSČ, ONV nebo KV KSČ, ale ani ve vlastním fondu JZD. Družstvo se může pouze chlubit vlastní kronikou, která je ovšem také poměrně stručná. Družstvo nahradilo staré elektrářenské družstvo a začalo hned od počátku fungovat jako JZD II. typu. Podle pramenů do JZD vstoupili všichni zemědělci kromě „vesnických boháčů“ a jednoho středního zemědělce (Josef Šeda, čp. 51). Ještě v roce 1952 tak byly vytvořeny tři pracovní skupiny, celkem o šedesáti členech a kronika také uvádí, že družstevníci dokonce začali v těchto skupinách pracovat.¹⁹⁰

V kronice je uvedeno, že „*velcí zemědělci se neměli do družstva přijímat a když přijati byli, nesměli mít žádné funkce*“. Družstvo se těmito pokyny snažilo řídit a mimo JZD tak zůstalo jen několik velkých zemědělců „vesnických boháčů“. I přesto se však družstvo muselo potýkat s nepřímým negativním vlivem „vesnického boháče“ Ladislava Dvořáka. Rodina tohoto „vesnického boháče“ byla

¹⁸⁸ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Fond: JZD Albrechtice nad Orlicí, kart. č. 1, inv. č. 1/1, Zápis z výroční členské schůze 17. dubna 1953

¹⁸⁹ *Tamtéž*, Členská schůze 24. května 1953

¹⁹⁰ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Fond: JZD Lupenice, Kronika JZD Lupenice, str. 56 - 58

totiž poslána v rámci Akce „K“ na ČSSS nedaleko Prahy a družstvo tak muselo převzít pozemky do nuceného nájmu o rozloze 49,50 ha.¹⁹¹

V podstatě stejný scénář jako v ostatních JZD nastal poté, co se okresní funkcionáři snažili o převod družstva na III. výrobní typ. Dokud totiž družstevníci hospodařili v JZD II. typu a směli stále využívat výhod nabízených stranou, vše v družstvu více méně fungovalo. Problém ovšem nastal, jakmile strana vydala ono zmíněné prohlášení o zrušení těchto výhod v JZD nižších typů (tedy I. a II. typu) a snažila se tím zemědělce přesvědčit k přestupu do III. typu. Tento přestup byl v Lupenici projednáván na členské schůzi 30. prosince, ale nebyl členy odhlasován. Další náznak družstevníkům o nutnosti přestupu na vyšší typ pak přišel až v roce 1953, když zástupce spořitelny upozorňoval na schůzích družstva, že zemědělská daň pro zemědělce v I. a II. typu je stejně vysoká jako u soukromých zemědělců a teprve až u JZD III. typu jsou od ní zemědělci osvobozeni. Družstvo však i nadále zůstalo u II. výrobního typu.

Další dění je pak především ve znamení podaných odhlášek družstevníků. Důvod odchodu členů z družstva bohužel z pramenů zjistit nelze. ONV ve své zprávě uvádí, že hlavním důvodem odchodu družstevníků bylo „(...) narušování družstevní morálky ze strany kulaků, narušování HTÚP a snaha většiny hospodařit každý na svém.“¹⁹² Vzhledem k načasování první vlny odhlášek na červen, červenec a srpen 1953 lze ale spíše uvažovat o reakci zemědělců na měnovou reformu a uvolnění kolektivizační atmosféry Klíčavským prohlášením Zápotockého. V této první vlně tak vystoupilo celkem 15 zemědělců. Ve vlně druhé, která přišla v lednu a únoru 1954 pak vystoupilo dalších 16 zemědělců spolu s bývalým předsedou JZD Frejvaldem a současným předsedou Hubáčkem. Tyto výstupy v podstatě zastavily činnost JZD a výrazně zhoršily už tak špatnou morálku v družstvu, která byla projevoována nezájmem a neúčastí na členských schůzích a omítáním společné práce ve skupinách. Pomalu pak tato situace vedla nejprve k úplnému zastavení činnosti JZD v roce 1955 a poté v roce 1956 ke zrušení JZD.¹⁹³

Příklad družstva v Lupenici pak doplňuje mozaiku kolektivizace v Československu také o případ družstev založených v roce 1952, ze kterých se valná většina stejně tak rychle rozpadla, jako vznikla. JZD v Lupenici tedy bylo vybráno také z důvodu příkladné ukázky odchodu členů z družstev po měnové reformě a především zachycení následného rozpadu družstva v Kronice JZD Lupenice v letech 1954 až 1956. Nutno dodat, že v roce 1957 bylo družstvo během druhé fáze kolektivizace opět obnoveno a to ve III. výrobním typu.

¹⁹¹ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Fond: JZD Lupenice, Kronika JZD Lupenice, str. 56 - 58

¹⁹² SOkA v Rychnově nad Kněžnou, Fond: ONV v RK, kart. č. 105, inv. č. 1943, Hospodaření družstev – všeobecně

¹⁹³ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Fond: JZD Lupenice, Kronika JZD Lupenice, str. 62 - 66

3.5 JZD Tutleky

Obec Tutleky je malá obec ležící přibližně 3 km od Kostelce nad Orlicí. Její geografická i politická specifika se tak prakticky shodují s obcí Lupenice, která na Tutleky v podstatě volně navazuje. PV JZD v Tutlekách bylo založeno už 27. února 1950 a navazovalo tak na hospodářské strojní družstvo, které mělo navíc poměrně dlouho tradici už od roku 1939. Tentokrát se však nebudeme zabývat počátky družstva, které se v mnohém shodovaly s problémy dalších družstev (komunikace s okresními komunistickými organizacemi, problémy s instruktorem či patronátním závodem, atd.). JZD v Tutlekách se totiž stalo raritou v roce 1952, kdy v obci vznikla dvě paralelní JZD.

9. května 1952 přešlo družstvo na III. typ údajně v rámci závazků. Po žních roku 1952 pak přistoupili do JZD všichni zemědělci z Tutlek zahrnujících i množství „vesnických boháčů“. Ve vesnici se tak utvořila dvě družstva. Jedno reprezentované povětšinou členy strany a jejími sympatizanty, kteří kolektivně hospodařili jak v rostlinné, tak v živočišné výrobě (JZD III. typu), a druhé tvořené hlavně „vesnickými boháči“ a zemědělci, kteří nesouhlasili s kolektivní živočišnou výrobou (JZD II. typu). Těmito událostmi JZD v Tutlekách porušilo hned několik poměrně základních zásad kolektivizace v Československu. Tou první bylo založení dvou družstev v jedné vesnici, které je podle Zákona o JZD z roku 1949 nepřípustné. A už samotné přijetí „vesnických boháčů“ do JZD pak bylo zásadní porušení červnového usnesení strany a vlády z roku 1952, které nařizovalo důsledněji odhalovat „vesnické boháče“ již „infiltrované“ v JZD a jejich nové přijímání tak mělo být prakticky nemyslitelné.

Rozhodující vliv na chod a činnost družstev měly především vesnické organizace, místní národní výbory (dále jen MNV) a také přidělený instruktor OV KSČ. Tyto organizace měly být prodlouženou rukou OV a pomáhat se zajišťováním stranické linie přímo na vesnicích a JZD. O to více je zarážející, že po žních 1952 úspěšně proběhlo přijetí „kulaků“ do JZD. Předseda VO Vaněk a předseda MNV Voborník byli pozváni na schůzi předsednictva OV, kde také nakonec slíbili, že nedopustí přijetí „vesnických boháčů“ do družstva a ty „kulaky“, kteří jsou v JZD, okamžitě vyloučí. Za přítomnosti funkcionářů OV poté bylo na místní schůzi strany schváleno usnesení podobného rázu. Jenže situace se nakonec vyvíjela zcela opačně a na konferenci v dubnu 1953 funkcionáři hovoří o situaci v Tutlekách následovně: *„Kulaci jsou dodnes v družstvu a mají hlavní slovo v družstvu, komunisté neplní usnesení členské schůze a s. Voborník, jako předseda MNV a člen představenstva JZD, prohlašuje, že bude-li se dále jednat o vyloučení kulaků z JZD, že složí funkce, protože s tím nesouhlasí.“*¹⁹⁴

V průběhu roku 1951 se v regionálním tisku poměrně intenzivně „propíral“ případ dvou „vesnických boháčů“ z Tutlek, kteří měli být pro zastrašení ostatních velkých sedláků exemplárně

¹⁹⁴ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Fond: OV KSČ v RK, kart. č. 1, inv. č. 9, *Knihá zápisů z jednání okresní konference KSČ v Rychnově nad Kněžnou 1953*, str. 37

potrestání. Celý případ vyústil 10. února 1951 veřejným přeličením v Rychnově n. Kn. s oběma „pranýřovanými“ zemědělci Františkem Patrlákem a Václavem Roušavým. Petrlákovi byl vyměřen trest 5 let vězení, 20.000 Kčs pokuty a konfiskace majetku a Roušavému 4 roky vězení, 10.000 Kčs a rovněž konfiskace majetku.¹⁹⁵ Jejich případ byl nakonec uzavřen tím, že byli vybráni do Akce „K“ a v jejím rámci i s celými rodinami posláni na ČSSS poblíž Prahy. Je poměrně zajímavé, že ve vesnici, kde byli označeni dva „vesničtí boháči“ jako jedni z nejnebezpečnějších v okrese a následně zařazeni i do akce „K“, bylo možné, že vstoupilo tolik „kulaků“ do místního JZD.

O družstvu toho z pramenů kromě zmíněného družstevního schizmatu nevíme příliš mnoho a tak poslední zajímavou událostí, která se v námi sledovaném období odehrála, bylo hromadné vystupování členů JZD v roce 1953. Podle statistiky OV KSČ se údajně z původních 74 členů družstva odhlásilo celkem 62. Zemědělci v Tutlekách, stejně jako ti v Lupenici, využili vhodného okamžiku pro zhodnocení svého působení v JZD a po projevech prezidenta Zápotockého na Klíčavě se začali z družstva odhlašovat. Důvody členů tentokrát nemusíme pouze odhadovat, protože několik odhlášek družstevníků je zachováno ve fondu JZD. Například: „*Podepsaný František Diblík se odhlašuje z JZD v Tutlekách s celou svou výměrou, protože není možné takto déle hospodařit. Před vstupem do JZD jsme byli přesvědčováni o různých výhodách, ale zůstali jsme zklamáni. Za 1 rok společné práce tří osob v JZD jsme na velmi nízké životní úrovni. Často nemáme ani na nejnnutnější životní potřeby jako je chléb, cukr, tuky aj., protože nám nejsou vypláceny vůbec žádné peněžité zálohy.*“¹⁹⁶ Další odhláška je pak od zemědělce Františka Barvínka z JZD II. typu: „*Je to těžká situace finanční, když jsem ještě z rostlinné výroby nedostal od podzimu peníze a není vůbec naděje, že budu někdy něco brát, ale budu spíš naopak doplácet. Až by byla společná výroba živočišná, bylo by to ještě horší. Chci proto hospodařit na svém, jsem zvyklý žít v pořádku a nyní je to samá hádka a samý nepořádek.*“¹⁹⁷

Z výše uvedených odhlášek lze tedy analyzovat důvody odchodů zemědělců převážně jako finanční nebo také existenční důvody. Družstvo a způsob jeho fungování totiž nebylo schopno nabídnout zemědělcům přijatelné podmínky pro jejich obživu a mnohdy nebylo schopné ani zajistit základních potřeb členů. Druhým poměrně výrazným faktorem odchodu zemědělců z JZD bylo zřejmě i zklamání z toho, co jim agitátoři při získávání do družstva naslibovali a nakonec tyto výhody zemědělci nezískali.

¹⁹⁵ SOA Zámorsk, Fond: KV KSČ v HK, Kart. č. 471, inv. č.: 302, 1952

¹⁹⁶ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Fond: JZD Tutleky, kart. č. 356, inv. č. 1333/16, Přihlášky a odhlášky družstevníků 1953, str. 4

¹⁹⁷ *Tamtéž*, str. 1

3.6 JZD Petrovice

Petrovice je poslední obec rychnovského okresu směrem na Hradec Králové asi 3 km od Týniště nad Orlicí. Petrovice byly společně s Kunčinou Vsí a Bělou pravděpodobně nejdiskutovanější JZD v pramenech ONV i OV KSČ a navíc fond JZD v Petrovicích uložený v SOkA v Rychnově n. Kn. je ten nejlépe vedený a nejlépe zachovaný. To znamená, že o družstvu máme poměrně dostatek informací až do léta 1953, kdy se prameny opět umlčují.

Přípravný výbor byl v Petrovicích založen 27. února 1951 osmičlenným výborem. Krátce nato (28. března) bylo JZD také schváleno a ustaveno jako JZD I. typu a to přetvořením z Družstva pro rozvod elektřiny a mechanizaci v zemědělství. Předsedou byl zvolen Jan Hajn a místopředsedou Jaroslav Zilvar. Rozvoj JZD měl poměrně rychlý spád. Valné hromady z 27. 5. 1951 se totiž zúčastnil „s. Zeman“ z ONV v Rychnově n. Kn. a projednal s družstevníky provozní řád II. typu, který byl i vzápětí schválen. Na návrh představenstva družstva pak bylo dokonce odhlasováno společné ustájení a dále se členové zavázali i k adaptaci kravína, který slíbili připravit do tří týdnů. Tento kravín měl být adaptován u místopředsedy družstva, Zilvara.¹⁹⁸

Už v červnu 1951 začalo JZD připravovat provedení HTÚP. Se členy družstev tak nejdříve projednalo záhumenky a krmnou základnu a v srpnu pak byli nečlenové družstva upozorněni bubnováním, aby se 20. srpna 1951 dostavili k vykolíčkování jejich dílů a aby si tyto nové pozemky převzali. Zástupci JZD provádějící HTÚP nakonec toto vykolíčkování provedli, ačkoli se nedostavil ani jeden zemědělec z celé obce.¹⁹⁹ Prakticky vzápětí vyvstal velký konflikt mezi družstvem a soukromě hospodařícími zemědělci z obce. Už 1. září 1951 totiž soukromě hospodařící zemědělci vyslali na KNV „delegaci“, která si stěžovala na špatný postup při provádění HTÚP v Petrovicích. Stěžovali si například na to, že „*pozemky u zemědělců z Malých Petrovic byly přiděleny zemědělcům ve Velkých Petrovicích a tyto, že jsou položeny na různých vzdálených místech od svých usedlostí.*“²⁰⁰ Dále si většina zemědělců stěžovala také na zhoršení bonity půdy, kterou nově obdrželi, v porovnání s jejich předchozími pozemky. Se zástupci nečlenů družstva z Petrovic jednal na KNV „s. Kalcovský“, který je pak přítomen i na všech dalších jednáních družstva o HTÚP. Funkcionář KNV Kalcovský však této delegaci z Petrovic odpověděl, že s celkovým vydělením v honech souhlasí. Delegace se tak z hradeckého KNV vrátila s nepořízenou.²⁰¹

4. září 1951 pak byla na žádost vykolíčkováných zemědělců svolána schůze, kde měla být projednána dohoda v rámci možností o výměně parcel v honové soustavě obce. Na tuto schůzi se dostavili všichni vykolíčkování zemědělci a byli přítomni i funkcionáři KNV Kalcovský a Procházka.

¹⁹⁸ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Fond: JZD Petrovice, kart. č. 257, inv. č.: 89/1, Zápis z valné hromady JZD Petrovice 27. 5. 1951

¹⁹⁹ *Tamtéž*, Zápis ze schůze výboru JZD v Petrovicích 23. 8. 1951

²⁰⁰ *Tamtéž*, Zápis z výběrové schůze představenstva KSČ v Petrovicích 4. 9. 1951

²⁰¹ *Tamtéž*.

„Schůze byla velmi rušná, při níž každý hájil stanovisko, že chce hospodařit na svých pozemcích.“²⁰² Zástupci KNV však zemědělcům opět pouze vysvětlili zásady postupu a význam HTÚP a nabídli jim, aby se druhý den dostavili na MNV, kde by bylo možno některé změny provést. Zemědělci však s touto možností nebyli ani v nejmenším spokojeni a tak se místo na MNV vydali s druhou delegací do Prahy. Zápis ze schůze JZD pak uvádí, že: *„Po návratu z Prahy rozšiřovali zprávy, že jim bylo řečeno, že JZD nemělo práva rozorávat meze, když není zapojena celá obec.“²⁰³* Nevíme, jak danou situaci vyřešili komunističtí zástupci v Praze a jestli opravdu delegaci z Petrovic poslala zpět s touto odpovědí. Jisté však je, že i podle dříve určených zásad při postupu v HTÚP byli soukromí zemědělci z Petrovic v „právu“. Ministerstvo zemědělství totiž samo vydalo toto prohlášení: *„Při scelení nesmí být poškozen malý a střední rolník, není-li členem družstva, nýbrž musí mu být dána výměnou rovnocenná parcela na okraji jednotlivých honů, protože jeho dobrovolná účast v scelování ho přivede do JZD.“²⁰⁴* I toto prohlášení však musíme brát pouze jako nere realizovatelné líbivé heslo, protože v praxi by pak při dodržování této zásady nebylo provedeno jediné HTÚP.

Následná reakce KNV a JZD proběhla poměrně záhy a to na členské schůzi JZD 22. 9., kdy byli přítomni jak soukromě hospodařící zemědělci z Petrovic, tak někteří členové družstva a především zástupce ONV Sokol a zástupce KNV Kalcovský. Tentokrát se Kalcovský vyjádřil poněkud ostřeji a v podstatě tím tak uzavřel spor mezi soukromě hospodařícími zemědělci a JZD. *„JZD a HTÚP byly v Petrovicích provedeny dle zákona a kdo se bude chovati protizákonně, bude s ním podle toho jednáno, jako se škůdcem národa. Bude-li zase podniknuta nějaká deputace do Prahy, tak to stejně zase přijde na KNV k prošetření.“²⁰⁵* Soukromí zemědělci na toto vyjádření Kalcovského reagovali už pouze odchodem ze schůze.

Chod a fungování družstva bylo v těchto měsících poněkud zastíněno událostmi okolo HTÚP. Družstvo bylo ale i přesto aktivní a 26. července 1951 bylo družstvem schváleno přijetí investice na stavbu nového kravína ve výši 600.000 Kčs.²⁰⁶ 18. září pak byl schválen další úvěr 300.000 Kčs na nákup chovného dobytka a 21. 1. 1952 pak JZD přestoupila na provozní řád III. typu.²⁰⁷

V roce 1952 pak začalo družstvo vyostřovat „třídní boj“ a byli určeni tři „vesničtí boháči“, kteří byli navíc dosud členy družstva (Kubec, Brandejs a Zilvar). Všichni tři byli navíc členy představenstva JZD a Zilvar ještě k tomu bývalý místopředseda družstva. Družstvo se nerozhodlo je ihned vyloučit, pravděpodobně kvůli nedostatku pracovní síly, ale na mimořádné členské schůzi je označilo jako „vesnické boháče“, kteří *„nemají zájmu o růst a rozvoj JZD“*. Přesto byl v červnu 1952

²⁰² *Tamtéž*, Zápis ze členské schůze JZD v Petrovicích 18. 9. 1951

²⁰³ SOKA Rychnov nad Kněžnou, Fond: JZD Petrovice, kart. č. 257, inv. č.: 89/1, Zápis ze členské schůze JZD v Petrovicích 18. 9. 1951

²⁰⁴ DOLEŽAL, Jan, Jiří PEKÁREK a Josef KMONÍČEK. *Když mizely meze: kapitoly z kolektivizace východočeského zemědělství v letech 1949-1960*. Hradec Králové: Kruh, 1987. Kraj (Kruh). str. 44

²⁰⁵ SOKA Rychnov nad Kněžnou, Fond: JZD Petrovice, kart. č. 257, inv. č.: 89/1, Zápis ze členské schůze JZD v Petrovicích 22. 9. 1951

²⁰⁶ *Tamtéž*, Zápis ze schůze MNV v Petrovicích 26. 7. 1951

²⁰⁷ *Tamtéž*, Zápis ze členské schůze JZD v Petrovicích 21. 1. 1952

Jaroslav Zilvar přidělen do nově dokončeného kravína jako nová pracovní síla, což jenom potvrzuje nedostatek pracovníků v družstvu. Z kravína prakticky neustále zaznamenáváme stížnosti pracovníků na nedostatek pracovních sil. Jak již bylo uvedeno, jedno místo zaplnil Jaroslav Zilvar, ale kvůli získání více pracovních sil museli být dokonce povoláni kovorolníci, kteří odešli ze závodů a pomohli družstvo „postavit na nohy a vyvést z potíží“.²⁰⁸

V letech 1952 a 1953 pak můžeme zaznamenat mnoho jednání se jmenovanými „vesnickými boháči“, kteří zřejmě byli na černé listině předsedy JZD Hajna. Na mnohých schůzích je právě předseda Hajn ten vůbec nejaktivnější v očerňování těchto tří velkých zemědělců. Pro názornost si můžeme uvést zkrácený záznam z jednání členské schůze: Předseda Hajn: „*Porada od vás (pozn. aut.: „kulaků“) není žádná. Nemáte kladný poměr k družstvu, což se projevuje již v tom, že paní Kubcová, Brandejsová a Zilvarová nejsou v družstvu členkami. Kubec má dokonce dceru ve škole, ačkoliv ví, že s tímto postojem nesouhlasíme. Sám se postarám o to, že dcera přijde zpět do zemědělství.*“ Po delší diskuzi odpovídá Zilvar, že jeho manželka do družstva pracovat půjde. V tom se do diskuze zapojí i zástupce ONV Urbánek, který byl na členské schůze přítomen: „*(...) od soudruha Zilvara je alespoň vidět dobrá vůle.*“ Načež předseda Hajn doplňuje: „*(...) jaká dobrá vůle, měla by to být a je to pouhá povinnost obdělávat si svoji výměru půdy.*“²⁰⁹

Na začátku roku 1953 byl dokonce Jaroslav Zilvar obviněn z krádeží sena z kravína pro své koně. Předseda Hajn a několik dalších členů družstva opět dělali, co mohli, aby Zilvara očernili, ale stále žádný úspěch neslavili. V březnu 1953 dal předseda Hajn na schůzi, zabývající se opět případem údajné krádeže, hlasovat o vyloučení „vesnického boháče“ Zilvara z JZD. Pro vyloučení hlasovalo 10 členů, proti 8 a zdrželo se 13.²¹⁰ Zilvarův případ tak byl opět nedořešen a jenom dokládá to, jaké rozpory v JZD panovaly. Později také přišlo na řadu projednávání okresního „kulackého seznamu“, na kterém bylo označeno 6 zemědělců z Petrovic. Až teprve po dvou jednáních o tomto seznamu se ho podařilo schválit, ale jak uvádí průzkum KNV: „*Přes toto označení většina členů nevidí kulaka jako svého třídního nepřítele, což vyplývá ze závěru členské schůze, kde bylo projednáváno usnesení OV, ve kterém bylo uloženo výboru MO, aby zajistil jejich vyloučení z JZD. Závěr byl takový, že nyní není možno kulaky z JZD vyloučit.*“ KNV pak toto chování vesnických organizací v Petrovicích vysvětluje tím, že se nechali ovlivnit teorií „vesnických boháčů“, že kdyby je vyloučili, ztratili by pracovní síly a nestačili půdu obdělávat.²¹¹

Od poloviny roku 1953 ve fondu JZD nelze nalézt další informace o vyloučení „vesnických boháčů“ nebo jejich dalším osudu. O samotné měnové reformě se fond také nezmiňuje a dále jsou už zaznamenány pouze organizační problémy družstva ohledně osevu, sklizně, atd.

²⁰⁸ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Fond: JZD Petrovice, kart. č. 257, inv. č.: 89/1, Zápis z mimořádné členské schůze JZD v Petrovicích 11. 3. 1952

²⁰⁹ *Tamtéž*, Zápis ze schůze představenstva JZD v Petrovicích 21.11. 1952

²¹⁰ *Tamtéž*, Zápis z veřejné schůze JZD v Petrovicích 1. 3. 1953

²¹¹ SOA Zámorsk, Fond: KV KSČ v HK, kart. č. – 473, inv. č. 317, JZD – průzkumy a charakteristiky, str. 124 - 125

3.7 JZD Častolovice

Častolovice jsou městys ležící v úrodné, nížinné oblasti mezi Kostelcem nad Orlicí a Týništěm nad Orlicí. JZD bylo založeno 1. září 1952, tedy v období nejdivočejšího zakládání družstev v kraji. Protože družstvo vzniklo až ke konci námi sledovaného období, nemáme o něm z fondů okresních komunistických organizací příliš mnoho informací. Z velmi pečlivě a podrobně vedeného fondu samotného družstva pak můžeme vyčíst mnoho informací týkajících se běžné agendy družstva a informací ohledně vnitřního chodu a organizace. Co se týká informací o vývoji družstva v rámci politického dění v okrese nebo ve vztahu k okresním nebo krajským organizacím, musíme si vystačit s málem obsaženým v Kronice JZD Častolovice.

O založení JZD v Častolovicích přemýšlelo ONV už celý rok, protože tu stále ještě zůstával nevyužitý velkostatek po Šternbercích i s dvorem Polná. 1. září tedy byla uspořádána schůze všech místních zemědělců za přítomnosti předsedy ONV Sokola. Schůze je popisována jako „chvílemi bouřlivá“, ale především velmi dlouhá. Zemědělci byli přesvědčováni tak dlouho, dokud nepodepsal první zemědělec Karel Sokol (budoucí předseda JZD). Do družstva se nakonec přihlásili téměř všichni zemědělci kromě šesti. 5. září se konala ustavující schůze, na níž byl zvolen jako předseda Karel Sokol a zároveň bylo rozhodnuto o provedení HTÚP. Rozvoj družstva šel velmi rychle a tak zmíněné HTÚP bylo provedeno již mezi 10. až 20. zářím a to Ing. agronomem Šlikem z Hradce Králové.²¹²

Další vývoj družstva pokračoval v překotném tempu a v družstevním fondu pak můžeme najít nespočet žádostí o úvěry na adaptace vhodných prostor pro ustájení zvířectva anebo na stavbu nových prostorů. Například 15. září 1952 se členská schůze usnesla na zažádání o úvěr 420.200 Kčs na adaptaci stáje. 3. listopadu 1952 pak družstvo zažádalo na ONV v Rychnově n. Kn. o výfuk na seno, rozmetadlo hnojiv a samovaz a to v částce 100.000 Kčs. Další úvěr pak byl například na umělá hnojiva ve výši 50.000 Kčs, adaptaci drůbežárny v hodnotě 90.000 Kčs a další.²¹³ Ze všech dostupných materiálů vyplývá, že JZD v Častolovicích musíme v tomto směru čerpání dotací a poskytování úvěrů považovat za výjimečné. V mnohých družstvech, která se odhodlala přestoupit alespoň na III. typ JZD, byl postaven například kravín nebo provedeno několik adaptací starších menších kravínů členů družstva. Tolik staveb a úprav navíc provedených prakticky během dvou let však nikde jinde nenajdeme.

Z toho, jaké množství zemědělských budov se snažilo JZD vybudovat nebo „adaptovat“, tedy jasně vyplývá, že brzy také vedení družstva přijde s návrhem na přechod na III. typ. Stalo se tak na schůzi valné hromady JZD 5. září 1952, kde bylo odhlasováno provedení provozního řádu JZD III. typu

²¹² SOkA Rychnov nad Kněžnou, Fond: JZD Častolovice, kart. č. 39, inv. č.: 14/33, Kroniky a pamětní knihy - podklady 1952 - 1959

²¹³ SOkA Rychnov nad Kněžnou, Fond: JZD Častolovice, kart. č. 36, inv. č. 14/1, Zápisy ze schůzí členských 1952 - 1953, Členská schůze JZD 15. září 1952 a Členská schůze JZD 3. listopadu 1952

a to od 1. 1. 1953. K tomuto datu tedy mělo být provedeno ustájení krav a prasat.²¹⁴ 3. listopadu dokonce členská schůze odhlasovala, že drůbež může být dána do společné drůbežárny okamžitě a kdo tak učinit nechtěl, musel si splnit dodávku drůbeže na rok 1953 samostatně. Z blíže nespecifikovaných důvodů bylo nakonec svedení dobytka provedeno až 1. října 1953, čímž také družstvo přešlo na III. typ. Někteří zemědělci se ke svodu dobytka nepřipojili, což družstvo automaticky považovalo za vystoupení dotyčných zemědělců z družstva a následně proto byli vykolíčkováni (opět samozřejmě na okraji vesnice). Kronika se dále rozepisuje o družstvu i v roce 1954, kdy jsou poprvé zmíněny také obtíže družstva. A opět se tu setkáváme s „tradičními“ problémy, jako byl nedostatek pracovních sil a také fakt, že většina družstevníků byly již starší osoby, takže družstvo muselo žádat o výpomoc brigád z okresu.²¹⁵

Navenek tak celkově JZD Častolovice působí jako jedno z mála celkem dobře fungujících družstev se stabilním vedením, které se snaží vytěžit z nabízených možností pro družstva maximum. Dalším dokladem, když ne přímo zájmu členů, tak přinejmenším větší angažovanosti, je počet členů družstva účastnících se schůzí, kterých bylo povětšinou mezi dvaceti a třiceti. O to více tato fakta překvapují, když vzpomeneme, že JZD bylo založeno v roce 1952, kdy byla družstva v kraji zakládána narychlo a pod tlakem funkcionářů a v roce 1953 se jich pak i řada rozpadla (viz JZD Lupenice). Jak je výše uvedeno, JZD v Častolovicích dokonce v roce 1953 (po měnové reformě) přestoupilo na vyšší typ, což z něj v rámci kraje opět činí raritu.

²¹⁴ SOKA Rychnov nad Kněžnou, Fond: JZD Častolovice, kart. č. 36, inv. č. 14/1, Zápisy ze schůzí členských 1952 – 1953, Schůze valné hromady JZD 5. září 1952

²¹⁵ SOKA Rychnov nad Kněžnou, Fond: JZD Častolovice, kart. č. 39, inv. č. 14/33, Kroniky a pamětní knihy - podklady 1952 - 1959

Závěr

Cílem této diplomové práce bylo sledování vývoje kolektivizace v rychnovském okrese. Na toto téma bylo sepsáno již mnoho odborných prací, které se však většinou snaží zachytit vývoj kolektivizace z jednoho úhlu pohledu. Ať už je to pohled celostátní, okresní nebo v rámci „oral history“ sleduje příběhy jednotlivých zemědělců, či rodinných celků. Tato práce se však snažila popsat vývoj kolektivizace z několika nabízených úhlů a ty pak spojit dohromady. První kapitola pak zasazuje kolektivizaci řízenou ÚV KSČ do konkrétního prostředí, které samotnou kolektivizaci také zásadně ovlivňovalo a tím je prostředí OV KSČ. Velmi často se mluví o tom, jak byla kolektivizace ovlivněna složením obyvatel vesnic nebo geografickými zvláštnostmi oblastí atd., zároveň se však někdy zapomíná na to, jak důležitý byl stav prostředníka pokynů a ustanovení vydávaných ÚV KSČ, kterým byl právě okresní výbor.

Již od roku 1949 si procházel okresní výbor svojí vnitřní krizí spojenou s funkcí vedoucího tajemníka. Na činnost OV KSČ a především jeho vedoucího tajemníka se snášelo mnoho kritiky a po dubnové konferenci OV KSČ v roce 1949 dokonce skončil případ bývalého vedoucího tajemníka Vacka před soudem, kvůli údajným odchylkám od stranické linie. Po dobu mezi dubnem 1949 a březnem 1950 byl pak dokonce okresní výbor bez vedoucího tajemníka. V době, kdy se OV KSČ měl zabývat strategiemi nově začínající kolektivizace, se zabýval spíše svými vnitřními problémy. Na úrovni kolektivizace v okrese je potom tento fakt poměrně znatelný už například jenom tím, že nebyla ani provedena přesvědčovací kampaň a bylo založeno pouze jedno JZD, o které se okresní organizace následně více méně nezajímaly. Tuto obtížnou situaci příliš nevyřešilo ani zvolení nového vedoucího tajemníka Cibulky v roce 1950, který ačkoliv věnoval většinu pozornosti okresního výboru právě směrem k zemědělské politice, byl následujícího roku z funkce opět sesazen a vrátil se zpět do výroby.

V dubnu 1951 se tak do vedení OV KSČ dostal na pozici vedoucího tajemníka František Kolafa. Za jeho funkčního období můžeme sledovat částečné uklidnění poměrů v okresní politice. Kolafa zpočátku zaměřil svou pozornost zejména na stabilizaci stranického aparátu, který následně opravdu začal fungovat lépe, ale v kolektivizaci to mělo za následek výrazný pokles například i založených družstev nebo vůbec jejich dalšího rozvoje a stabilizace. Od roku 1952 pak začíná být zemědělství a kolektivizace opět otázkou číslo jedna, ale ve výsledcích OV KSČ to není příliš znát. V době, kdy například hořický a jičínský okres zakládaly JZD po desítkách, v rychnovském okrese se jich podařilo založit pouhých pět.

Je těžké jednoznačně určit, čím přesně byl tento stav zapříčiněn, ale odpor proti kolektivizaci zaznamenaný v rychnovském okrese nijak zásadně nepřevyšoval odpor v jiných oblastech Československa. Pak se tedy nabízí možnost zanedbání pokynů a postupů určených ÚV KSČ. Tato hypotéza je také v mnohých kritikách na konferencích OV KSČ a v byru okresního výboru potvrzena.

Velkým problémem kolektivizace v rychnovském okrese byla především nečinnost městských a základních organizací, které měly realizaci kolektivizačního procesu v „popisu práce“. Tyto nedostatky v provádění kolektivizace vesnice se projevovaly především v zakládání JZD, ačkoliv v oblasti Rychnovska bylo mnoho vhodných vesnic v podhorských oblastech s novými usedlíky. Během prvních tří let bylo založeno pouze asi dvacet JZD, z kterých se navíc vzápětí několik rozpadlo nebo nepracovalo na základních principech družstevnictví. Toto číslo bylo hluboko pod celorepublikovým průměrem a navíc s přechodem JZD na vyšší typy se začala projevovat krize v založených družstvech projevující se nezájmem družstevníků, neplněním usnesení OV KSČ a také rozpadem družstev.

V roce 1953 se navíc naplno začala projevovat krize kolektivizační politiky. Tato krize byla výsledkem několika rozporuplných kroků ÚV KSČ, úmrtím vedoucích osobností režimu (Stalina a Gottwalda) a pak i celkovou zahraniční politickou situací. Jedním z těchto rozporuplných kroků byla represivní opatření na vesnicích a v družstvech spojená s akcí „K“ a také vrcholící společenská a ekonomická krize režimu, která byla dovršena měnovou reformou v červnu 1953. Mezníkem v kolektivizačním procesu se však stal až projev prezidenta Zápotockého, který nasměroval zemědělskou politiku k „uvolnění“ poměrů. To mělo za následek odliv členů JZD a také rozpad mnohých družstev. Tato krize v kolektivizaci vesnice začala být úspěšněji řešena až v roce 1956 a celkový proces dokončen v roce 1960.

Mnozí autoři pak dopad kolektivizace začleňují do širšího kulturně-politického rámce a dospívají k názorům, že měl negativní dopad na řadu odvětví lidského života. Mnoho environmentálně negativních důsledků najdeme už v samotném rozorávání mezí, které je interpretováno Antonínem Václavů, jako příčina eroze půdy a vymizení např. křepelky nebo koroptve.²¹⁶ Ze sociologického hlediska je pak například Macourkovou kolektivizace chápána jako „(...)destrukční proces ve vývoji venkova“, který „zapříčinil vymizení rolnického stavu a socioekonomickou proměnu venkova“.²¹⁷

Dle mého názoru je největším problémem dědictví kolektivizace zemědělství onen fakt „vymizení rolnického stavu“. V dnešní době je v západních státech podporováno hospodaření na malých farmách, které mají často rozlohu pouhých několika hektarů. Myslím si tedy, že bude potřeba, aby česká odborná veřejnost začala věnovat tomuto tématu mnohem více prostoru, protože tito malí zemědělci, „farmáři“ jsou do budoucna jedním z hlavních pilířů dlouhodobě udržitelného rozvoje zemědělství.

²¹⁶ VÁCLAVŮ, Antonín. *Ke sporům o zemědělské družstevnictví a kolektivizaci v Československu*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1999. Studie z hospodářských dějin. ISBN 80-7079-934-X. str. 28

²¹⁷ ROKOSKÝ, Jaroslav a Libor SVOBODA. *Kolektivizace v Československu: Rural collectivization in context*. Vydání první. ISBN 8087211960. str. 140

Seznam pramenů a literatury

Seznam literatury:

BLAŽEK, Petr, Karel JECH a Michal KUBÁLEK. *Akce "K": vyhnání sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech : studie, seznamy a dokumenty*. V Praze: Pulchra, 2010. Testis. ISBN 978-80-213-2033-8.

BLAŽEK, Petr a Michal KUBÁLEK (eds.). *Kolektivizace venkova v Československu 1948-1960 a středoevropské souvislosti*. V Praze: Česká zemědělská univerzita, 2008. Bod (Dokořán). ISBN 978-80-7363-226-7.

DOLEŽAL, Jan, Jiří PEKÁREK a Josef KMONÍČEK. *Když mizely meze: kapitoly z kolektivizace východočeského zemědělství v letech 1949-1960*. Hradec Králové: Kruh, 1987. Kraj (Kruh).

FEIERABEND, Ladislav Karel. *Zemědělské družstevnictví v Československu do roku 1952*. Ve Volarech: Stehlík, 2007. ISBN 978-80-86913-03-2.

HÁVA, Václav. *Příspěvek k historii zemědělství v Podorlicku: z období 1945 - 1948*. Rychnov nad Kněžnou: OV KSČ Rychnov nad Kněžnou, 1988.

HRABA, Zdeněk. *Kolektivizace a transformace československého a českého zemědělství v letech 1945-2004: právně normativní pohled*. Praha: Vladimír Lelek, 2013. ISBN 978-80-904837-4-3.

JECH, Karel. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha: Vyšehrad, 2008. Moderní dějiny (Vyšehrad). ISBN 978-80-7021-902-7.

KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1948-1953*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. Odborná literatura pro učitele. ISBN 80-04-25700-3.

PRŮCHA, Václav. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992: 2. díl období 1945 - 1992*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2009, 1002 s. ISBN 978-807-2392-285.

ROKOSKÝ, Jaroslav a Libor SVOBODA. *Kolektivizace v Československu: Rural collectivization in context*. Vydání první. ISBN 8087211960.

URBAN, Jiří. Počátky kolektivizace na Královéhradecku ve světle dokumentů centrálních archivů. *Sborník prací východočeských archivů*. Zámrsk: Státní oblastní archiv, 2009, č. 13, s. 181-218. ISSN 0231-6307.

VÁCLAVŮ, Antonín. *Ke sporům o zemědělské družstevnictví a kolektivizaci v Československu*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1999. Studie z hospodářských dějin. ISBN 80-7079-934-X.

Seznam archivních pramenů:

SOKA Rychnov nad Kněžnou - fond OV KSČ v Rychnově nad Kněžnou

Knihy zápisů schůzí předsednictva OV KSČ Rychnov nad Kněžnou 1949 - 1953

Knihy zápisů schůzí plenárních zasedání OV KSČ Rychnov nad Kněžnou 1953

Knihy zápisů z jednání okresních konferencí KSČ v Rychnově nad Kněžnou 1949 - 1953

SOKA Rychnov nad Kněžnou - fond ONV v Rychnově nad Kněžnou

Šíření zemědělského pokroku a zvyšování produktivity zemědělské práce, kart. č. 152, inv. č. 2045

Hospodaření družstev, kart. č. 105, inv. č. 1943

Seznam a rozbor vesnických boháčů, kart. č. 171, inv. č. 2124

SOKA Rychnov nad Kněžnou - fondy JZD (Kunčina Ves, Bělá, Albrechtice nad Orlicí, Lupenice, Tutleky, Petrovice, Častolovice a Kronika JZD Lupenice)

SOA Zámrsk - fond KV KSČ v Hradci Králové

SOA Zámrsk - fond KNV v Hradci Králové

STEKLÍK, Bohumil. *Okresní zemědělská kronika OV SDR Rychnov nad Kněžnou: 2. díl 1948 - 1975*. SOKA Rychnov nad Kněžnou, fond: Svaz družstevních rolníků - okresní výbor Rychnov nad Kněžnou

JUZA, Josef. *Správní vývoj okresu Rychnov nad Kněžnou*. Rychnov nad Kněžnou: Okresní archiv, 1982.

Tištěné prameny:

Stanovy Komunistické strany Československa: schválené celostátní konferencí KSČ dne 11. prosince 1952. Praha: Ústřední výbor KSČ, 1952, 39 s.

Protokol 9. řádného sjezdu Komunistické strany Československa: v Praze 25. - 29.května 1949. Praha: Ústřední výbor KSČ, 1949, 575 s.

Soudobý tisk:

Vesnické noviny. Rychnov nad Kněžnou: ONV, 1951-1953. Týdně.

Východočeská zář: list KSČ královéhradeckého kraje. Hradec Králové: Krajský výbor KSČ, 1949. 29. prosince 1949

Internetové zdroje:

Sbírka zákonů republiky Československé [online]. In.: [cit. 2016-07-07]. Dostupné z: [file:///C:/Users/Tom%C3%A1%C5%A1/Downloads/sb22-49%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Tom%C3%A1%C5%A1/Downloads/sb22-49%20(1).pdf)